

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Ільганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

**Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 6 від 27.06.2024).**

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

*Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.*

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

**The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 6 from 27.06.2024).**

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

*You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.*

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРІНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. "Книга має свою долю": до 150-річчя від дня народження українського бібліографа Богдана Боднарського 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УСТІННИКОВА Т. Вплив кризових ситуацій на стан доставляння обов'язкових примірників документів у Книжкову палату України у 2019—2023 роках 4
БОНДАР Ю., РОМАНИШИН Ю., СЛИВЮК Ю. Проєкт "Книжка за день" 9

РЕЦЕНЗІЇ

КЕПІН Д. Розвиток музейництва: погляд із Луцька 11
СЕРОВ Ю. Методи машинного навчання в дослідженні впливу стресу на діяльність людини 13

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму 15

ЗА РУБЕЖЕМ

ГО ЧЖИЛЯН Цифрова трансформація системи управління науково-технічною інформацією в китайських університетах 21

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

РЕЗНІЧЕНКО В., ПРОСКУДІНА Г., КУДІМ К. Сучасний підхід до створення та інтеграції бібліотечних електронних інформаційних ресурсів 24

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ПЕРУНІН В. Велика княгиня Київська: загальнолюдські закони, першохристиянське знання — зброя, наступні дії — основи державності Русі-України (роки 946—947) 34

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Наукові розвідки та навчальна література з історії України 1942—1944 років 44

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

КУШНАРЕНКО Н., СОЛЯНИК А. Репутаційна представниця київської бібліотечної освітньо-наукової школи (до ювілею Віри Вікторівни Загуменної) 49

CONTENT

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. "The book has its destiny": to the 150th anniversary of the birth of Ukrainian bibliographer Bohdan Bodnarskyi 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

USTINNIKOVA T. The impact of crisis situations on the state of delivery of a mandatory copies of documents to the Book Chamber of Ukraine in 2019—2023 4
BONDAR Yu., ROMANYSHYN Yu., SLYVIUK J. The project "A book per day" 9

REVIEWS

KEPIND. Development of museum work: a view from Lutsk 11
SYEROV Yu. Methods of machine learning in the study of the impact of stress on human activity 13

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO M. The era of the domination of Mind 15

ABROAD

GUO ZHILIANG Digital transformation of the scientific and technical information management system in Chinese universities 21

LIBRARIANSHIP

REZNICHENKO V., PROSKUDINA G., KUDIM K. A modern approach to the creation and integration of library digital information resources 24

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Scientific investigations and educational literature from the history of Ukraine 1942—1944 34

HISTORICAL INTELLIGENCE

PERUNIN V. The Grand Duchess of Kyiv: common human laws, early Christian knowledge — weapons, subsequent actions — the foundations of the statehood of Russia-Ukraine (years 946—947) 44

PROMINENT FIGURES AND SIGNIFICANT EVENTS

KUSHNARENKO N., SOLIANYK A. A reputable representative of the Kyiv library educational and scientific school (to the anniversary of Vira Viktorivna Zagumenna) 49

УДК 012-051(=161.2)Бод(091)(092)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

"Книга має свою долю": до 150-річчя від дня народження українського бібліографа Богдана Боднарського

Вислів "книга має свою долю" то що відповідає долі Книжкової палати України (КПУ), яка була створена 105 років тому в Києві, розвивалася в Харкові та продовжує працювати у столиці в умовах тотального недофінансування. Установа, неначе живий літопис, увібрала всю історію катастроф ХХ і ХХІ століть, вистояла в запеклій боротьбі з чиновниками і функціонує, удосконалюючи діяльність.

Книжкова палата України — витвір української інтелігенції — є лоцманом в океані медіа, центром державної бібліографії та централізованої каталогізації. Зважаючи на понад столітню історію установи, її важливу місію, традиції, маємо знати й пам'ятати славетні імена наших співвітчизників, які також плідно працювали на ниві бібліографії та книгознавства.

Одним із видатних українських книгознавців, бібліографознавців, організаторів бібліотечної справи є Богдан Степанович Боднарський. Значення його наукового доробку виходить далеко за межі суто бібліографії та охоплює весь комплекс наук про книгу. Бібліографознавство, бібліотекознавство, книгознавство — у цих галузях Б. Боднарський здобув репутацію висококваліфікованого фахівця, виняткового знавця, відданого працівника, а також талановитого педагога, який виховав не одне покоління бібліотекарів.

Народився Б. Боднарський у Радивиліві (нині Рівненської області) 23 червня 1874 р. Через фінансові проблеми сім'ї за систематичну освіту юнак узявся із запізненням. Лише 1901 р., у віці 27 років, закінчив юридичний факультет Московського університету, згодом навчався в Московському археологічному інституті, який закінчив 1910 р.

Утім, життя так склалося, що найповніше свої здібності Б. Боднарський розкрив не в юриспруденції та археології, а у книгознавчій справі й педагогіці. Надзвичайна працьовитість і наполегливість, творча енергія, аналітичний розум, широка ерудиція допомогли обдарованому українцеві швидко підкорити книгознавчу Москву. Б. Боднарський був одним із фундаторів і

першим директором Російської центральної книжкової палати (1920—1921), директором Російського бібліографічного інституту (1921—1922), керівником бібліографічної спільноти, брав участь у міжнародних бібліографічних з'їздах, здобув високий авторитет серед колег у світі.

Б. Боднарський був пропагандистом Універсальної десятикової класифікації (УДК), яку вивчав безпосередньо у процесі її створення в Міжнародному бібліографічному інституті в Брюсселі під керівництвом його засновника П. Отле. Виступаючи з численними доповідями в різних товариствах, Богдан Степанович ще на початку ХХ ст. переконав колег-учених і бібліотекарів у перспективності цієї міжнародної класифікаційної системи знань. Окрім того, переклав із французької "Скорочені таблиці десятикової класифікації Міжнародного бібліотечного інституту" і взявся видати складені ним методичні посібники для бібліотек.

Б. Боднарський був автором, укладачем, редактором понад 200 бібліографічних, наукових, науково-методичних і науково-популярних видань і статей. Основна праця вченого — укладений за власною оригінальною класифікацією перший у світі поточний покажчик бібліографічних матеріалів "Бібліографія російської бібліографії", що містить огляд видань за 1913—1925 рр. У покажчику також зафіксовано значну кількість літератури українською мовою та україніки¹.

Непересічні педагогічні здібності нашого земляка виявилися в той період, коли він читав лекції з бібліографії та бібліотекознавства на курсах при Московському міському народному університеті імені А. Л. Шанявського та в інших навчальних закладах. У 1921 р. став професором, у 1943 р., захистивши дисертацію, — доктором педагогічних наук. У 1945 р. отримав звання заслуженого діяча науки РРФСР.

Важлива сторінка біографії Б. Боднарського — редагування журналу "Библиографические известия", який видавало Російське бібліографічне товариство при тодішньому Московському

¹ URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Боднарський%20Богдан%20Степанович>.

університеті (1913—1929). До лав Товариства вчений вступив 1909 р., 1910 р. став його секретарем, а 1920 р. — головою.

Окрім цього, редагував "Бюлетень книжних новостей" (1909—1910), "Бюлетень книг і літературних новостей" (1911—1917) та інші видання бібліографічного спрямування.

Науковець не поривав зв'язків із батьківщиною. Був членом "Холмського поступово-демократичного гуртка" в Москві, заснованого у квітні 1917 р. земляками із Західної Волині. Підтримував тісні контакти з Українським науковим інститутом книгознавства, публікував статті у "Бібліологічних вістях". Листувався з Ю. Меженком, Ф. Максименком та іншими україн-

ськими бібліографами, бібліотекознавцем та істориком С. Боровим².

Помер Б. Боднарський 24 листопада 1968 р. на 94-му році життя. Похований у Москві.

Співробітники Книжкової палати України, продовжуючи бібліографічні традиції свого земляка, 1998 р. розробили національний еталон Універсальної десятикової класифікації українською мовою, який відповідає європейській класифікаційній системі. Фахівці КПУ входять до експертної ради Міжнародного консорціуму УДК і вносять доповнення у класифікаційну систему відповідно до нових напрямів української науки.

Надійшла до редакції 5 червня 2024 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 015:061.1](477):021.84-044.372]"2019/2023"
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.6(335).4-8

Тетяна Устіннікова,
завідувачка відділу наукового опрацювання
обов'язкових примірників Книжкової палати України,
e-mail: prim@ukrbook.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3473-9578>

Вплив кризових ситуацій на стан доставляння обов'язкових примірників документів у Книжкову палату України у 2019—2023 роках

У статті проаналізовано динаміку доставляння обов'язкових примірників (ОП) документів у Книжкову палату України в період 2019—2023 рр., що був позначений кризовими явищами, як-от пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ.

З'ясовано вплив кризових чинників і непереборних обставин обраного хронологічного періоду на специфіку функціонування книговидавничої галузі, доставляння обов'язкових примірників у Книжкову палату України та звітність видавців.

Для визначення динаміки надходження обов'язкових примірників показники доставляння обов'язкових примірників неперіодичних, періодичних і продовжуваних, а також електронних видань розглянуто в порівнянні з попереднім роком.

Проаналізовано аспекти дотримання видавцями вимог вітчизняного законодавства щодо надсилання звітів за формою № 1-В (книги) (квартальна) та № 1-В (ЗМІ) (піврічна) в окреслений період.

Підсумовано, що загальна складна ситуація в Україні позначилася й на видавничій галузі, зокрема відбулися вимушені зміни в підготовці й випуску видань. Водночас із наведених статистичних даних випливає, що на другому році війни, як і на другому році пандемії, кількість ОП, доставлених у Книжкову палату України, зросла.

Ключові слова: Книжкова палата України; обов'язковий примірник; бібліографічна реєстрація; звітність; суб'єкт видавничої справи; суб'єкт діяльності друкованих медіа; пандемія COVID-19; повномасштабне вторгнення РФ

Постановка проблеми. Дослідження стану доставляння обов'язкових примірників (ОП) документів у Книжкову палату України є актуальним завданням, розв'язання якого дасть змогу простежити динаміку розвитку вітчизня-

ного книжкового ринку та з'ясувати аспекти дотримання видавцями вимог чинного законодавства України, зокрема й у кризові періоди, а також оцінити ступінь наповнення Державного архіву друку ОП видань та їх обліку.

² URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Боднарський%20Богдан%20Степанович>.

Кризові ситуації 2019—2023 рр., зокрема пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ, суттєво вплинули на стан функціонування системи ОП в Україні й негативно позначилися на систематичному й своєчасному поповненні Державного архіву друку обов'язковими примірниками видань, що демонструють обрані для аналізу показники доставляння ОП і звітності видавців за окреслений період.

Аналіз досліджень і публікацій. Підгрунтя статті становили законодавчі акти та розпорядчі документи [1—2]; статистичні дані, вміщені у збірнику "Друк України" [3—7]; результати щорічних аналітичних досліджень, опубліковані в науково-практичному журналі "Вісник Книжкової палати" [8—12].

Мета статті — виявити особливості впливу кризових ситуацій на стан доставляння обов'язкових примірників документів у Книжкову палату України у 2019—2023 рр., враховуючи такі чинники, як пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відправною точкою для дослідження стану доставляння обов'язкових примірників у Книжкову палату України у 2019—2023 рр. обрано успішний для книговидання 2019 р., щоб на підставі порівняльного аналізу з'ясувати, як пандемія COVID-19 2020 р. і повномасштабне вторгнення РФ 2022 р. позначилися на динаміці надходження ОП документів (табл. 1).

У 2019 р. фахівці Книжкової палати України здійснили державну бібліографічну реєстрацію ОП 99 074 друкованих одиниць (друк. од.) неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 24 565 друк. од. книг і брошур; 5360 друк. од. авторефератів дисертацій; 214 друк. од. нотних видань; 1115 друк. од. образотворчих видань; 159 друк. од. картографічних видань; 1279 друк. од. дрібнодрукованої продукції; 55 379 друк. од. газет; 10 872 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань; 131 од. електронних видань. Кількість ОП усіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у 2019 р., становила 95% відносно 2018 р. (99 074 друк. од. — у 2019 р. і 104 712 друк. од. — у 2018 р.).

Серед опрацьованих у 2019 р. 24 565 друк. од. книг і брошур 5954 ОП становлять видання минулих років (24,2% загальної кількості ОП цих видань).

У перший рік пандемії (2020) кількість доставлених ОП всіх видів видань у Книжкову

палату України зменшилася на 15 283 друк. од. (99 074 друк. од. — у 2019 р. і 83 791 друк. од. — у 2020 р.).

Упродовж 2020 р. було здійснено державну бібліографічну реєстрацію ОП 83 791 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 18 967 друк. од. книг і брошур; 3182 друк. од. авторефератів дисертацій; 156 друк. од. нотних видань; 1692 друк. од. образотворчих видань; 125 друк. од. картографічних видань; 1329 друк. од. дрібнодрукованої продукції; 49 579 друк. од. газет; 8659 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань; 102 од. електронних видань. Кількість ОП усіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у 2020 р., становила 84,6% до 2019 р. (83 791 друк. од. — у 2020 р. і 99 074 друк. од. — у 2019 р.).

Аналіз динаміки доставляння обов'язкових примірників документів у Книжкову палату України, свідчить, що частка видань минулих років у середньому становить 30%. Зокрема, отримані у 2020 р. ОП 4348 видань книг і брошур випуску минулих років становили 22,9% загальної кількості ОП цих видань (18 967 друк. од.).

Видавнича галузь певною мірою пожвавилася у 2021 р., що сприяло збільшенню кількості доставлених ОП на 415 друк. од. Фахівці Книжкової палати України здійснили державну бібліографічну реєстрацію ОП 84 206 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 21 095 друк. од. книг і брошур; 4681 друк. од. авторефератів дисертацій; 194 друк. од. нотних видань, 2065 друк. од. образотворчих видань; 105 друк. од. картографічних видань; 1404 друк. од. дрібнодрукованої продукції; 45 646 друк. од. газет; 8905 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань; 111 од. електронних видань. Кількість ОП усіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у 2021 р., становила 100,5% відносно 2020 р. (84 206 друк. од. — у 2021 р. і 83 791 друк. од. — у 2020 р.).

У 2021 р. Книжкова палата України отримала 21 095 друк. од. видань книг і брошур, в тому числі ОП 6147 видань випуску минулих років, що становило 29,1% загальної кількості зареєстрованих ОП цих видань.

Різке скорочення (на 46 489) кількості доставлених обов'язкових примірників видань сталося внаслідок повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. Упродовж року було здійснено державну

бібліографічну реєстрацію ОП 37 717 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 9691 друк. од. книг і брошур; 77 друк. од. авторефератів дисертацій; 111 друк. од. нотних видань; 858 друк. од. образотворчих видань; 65 друк. од. картографічних видань; 675 друк. од. дрібнодрукованої продукції; 22 245 друк. од. газет; 3915 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань; 80 од. електронних видань. Кількість ОП всіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у 2022 р., становила 44,8% до 2021 р. (37 717 друк. од. — у 2022 р. і 84 206 друк. од. — у 2021 р.).

У 2022 р. отримано ОП 3979 видань книг і брошур випуску минулих років, що становило 41,1% загальної кількості ОП цих видань (9691 друк. од.).

На другому році повномасштабної війни (2023) кількість доставлених обов'язкових примірників

усіх видів видань зросла на 6878 друк. од. Упродовж року фахівці Книжкової палати України здійснили державну бібліографічну реєстрацію ОП 44 595 друк. од. неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань, а саме: 15 187 друк. од. книг і брошур; 221 друк. од. авторефератів дисертацій; 140 друк. од. нотних видань; 1193 друк. од. образотворчих видань; 63 друк. од. картографічних видань; 737 друк. од. дрібнодрукованої продукції; 21 870 друк. од. газет; 5059 друк. од. періодичних (крім газет) і продовжуваних видань; 125 од. електронних видань. Кількість ОП усіх видань, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію у 2023 р., становила 118,2% до 2022 р. (44 595 друк. од. — у 2023 р. і 37 717 друк. од. — у 2022 р.).

Отримані Книжковою палатою України ОП 5581 видання книг і брошур випуску минулих років становили 36,7% загальної кількості ОП цих видань (15 187 друк. од.).

Таблиця 1

Стан доставляння ОП усіх видів видань: 2019—2023 рр.

Види видань	Кількість видань (друк. од. / од.)				
	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Усього, у т. ч.:	99 074	83 791	84 206	37 717	44 595
Книги і брошури	24 565	18 967	21 095	9 691	15 187
Автореферати дисертацій*	5 360	3 182	4 681	77	221
Нотні	214	156	194	111	140
Образотворчі	1 115	1 692	2 065	858	1 193
Картографічні	159	125	105	65	63
Дрібнодруковані	1 279	1 329	1 404	675	737
Газети	55 379	49 579	45 646	22 245	21 870
Періодичні (крім газет) і продовжувані	10 872	8 659	8 905	3 915	5 059
Електронні	131	102	111	80	125

* Згідно з Постановою КМУ від 12.01.2022 р. № 44 "Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії" подання автореферату дисертації переліком не передбачено.

Основним інструментом контролю за доставлянням ОП є звіти за формою 1-В (книги) (квартальна) і № 1-В (ЗМІ) (піврічна), однак ситуація з їх надсиланням гірша в порівнянні з динамікою доставляння обов'язкових примірників документів. Водночас у кризові періоди є об'єктивні причини, які впливають на рівень надання звітності. Наведені нижче дані свідчать, що не всі суб'єкти видавничої справи, які доставили ОП видань, надавали звітність.

Упродовж 2019 р. отримано звіти про випуск книжкової продукції за формою 1-В (книги) (квартальна) від 1240 суб'єктів видавничої справи України (197 не здійснювали випуск книжкової продукції), а обов'язкові примірники доставили 1237 суб'єктів.

У 2020 р. отримано звіти про випуск книжкової продукції за формою 1-В (книги) (квартальна) від 1018 суб'єктів видавничої справи України, що на 222 менше, ніж у попередньому році (149 не здійснювали випуск книжкової продукції), доставили ОП у Книжкову палату України 1038 видавців.

Кількість видавців, які надіслали звіти у 2021 р., порівняно з 2020 р. зменшилася на 34. Звіти про випуск книжкової продукції за формою 1-В (книги) (квартальна) отримано від 984 суб'єктів видавничої справи України (125 не здійснювали випуск книжкової продукції), а ОП надіслали 1065 суб'єктів видавничої справи.

У 2022 р. значно зменшилася кількість видавців, які надіслали звіти (на 424). Отримано

звіти про випуск книжкової продукції за формою 1-В (книги) (квартальна) від 560 суб'єктів видавничої справи України (87 не здійснювали випуск книжкової продукції), обов'язкові примірники документів надіслали 638 видавців.

Певною мірою поліпшився стан надання звітів про випуск книжкової продукції за формою 1-В (книги) (квартальна) у 2023 р. Звіти отримано від 647 суб'єктів видавничої справи, що на 87 більше ніж у 2022 р. (93 не здійснювали випуск книжкової продукції); ОП видань надіслали 775 видавців.

Гіршою була ситуація з наданням звітів за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна), попри те, що співробітники відділу систематично працюють із видавцями періодичних і продовжуваних видань. Причиною може бути те, що звіти про випуск друкованих медіа затверджено пізніше, ніж звіти про випуск друкованої продукції. Додатковим чинником, що вплинув на зменшення кількості наданих звітів суб'єктами діяльності друкованих медіа стали складні обставини 2020—2023 рр., а також переведення випуску періодичних видань в електронну форму.

Зокрема, у 2019 р. із 2165 редакцій друкованих медіа України отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) лише від 786, що становить 36,3% загальної кількості редакцій, які доставили ОП.

Упродовж наступних нестабільних років скорочувалася кількість редакцій друкованих медіа, що доставляли ОП у Книжкову палату, та кількість наданих звітів.

У 2020 р. із 2083 редакцій друкованих медіа України й інших установ отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) лише від 589, що становить 28,3% загальної кількості редакцій, які доставили ОП.

У 2021 р. із 2056 редакцій друкованих медіа України й інших установ отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) лише від 418

що становить 20,3% загальної кількості редакцій, які доставили ОП.

Значно погіршився стан надання звітів упродовж двох років повномасштабного вторгнення. Зокрема, у 2022 р. із 2016 редакцій друкованих медіа України отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) (піврічна) лише від 292, що становить 14,5% загальної кількості редакцій, які доставили ОП.

Упродовж 2023 р. із 1690 редакцій друкованих медіа України отримано звіти за формою № 1-В (ЗМІ) лише від 238, що становить 14,1%, загальної кількості редакцій, які доставили ОП.

Висновки. Причинами непереборної сили, які вплинули на зменшення кількості доставлених ОП у Книжкову палату України, стали пандемія COVID-19 і повномасштабне вторгнення РФ, що змусило багатьох суб'єктів видавничої справи проводити діяльність онлайн і перевести випуск певних друкованих видань в електронний формат, відмовившись від послуг друкарень. Видавництва Півдня країни опинилися під окупацією чи під постійними обстрілами, що теж призвело до зниження рівня доставлення обов'язкових примірників. Катастрофічна ситуація з видавництвами й друкарнями у Харкові, зокрема брак світла, постійні обстріли й бомбардування, зруйновані склади книжкової продукції, приміщення та обладнання друкарень, суттєво вплинула на діяльність суб'єктів видавничої справи по всій країні, адже багато видавців друкують свою продукцію у цьому місті.

Отже, загальна складна ситуація в Україні не стала винятком і для видавничої галузі, в якій відбулися вимушені зміни у процесах підготовки й випуску видань. Водночас наведені статистичні дані свідчать, що на другому році війни, як і на другому році пандемії, кількість обов'язкових примірників видань, доставлених у Книжкову палату України, зросла.

Список бібліографічних посилань

1. Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 18. С. 36.
2. Про затвердження форм звітності № 1-В (книги) (квартальна) "Звіт про випуск книжкової продукції", № 1-В (ЗМІ) (піврічна) "Звіт про випуск продукції друкованих засобів масової інформації" та інструкцій щодо їх заповнення : Наказ Держкомтелерадіо від 09.01.2014 № 1. *Верховна Рада України : офіційний вебсайт*. URL: <http://comin.kmu.gov.ua>.
3. Друк України (2019) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. Палата України, 2020. 103 с.
4. Друк України (2020) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. Палата України, 2021. 103 с.
5. Друк України (2021) : стат. зб. / уклад. А. Воронцова. Київ : Кн. Палата України, 2022. 95 с.
6. Друк України (2022) : стат. зб. / уклад. А. Воронцова. Київ : Кн. Палата України, 2023. 80 с.
7. Друк України (2023) : стат. зб. / уклад. А. Воронцова. Київ : Кн. Палата України, 2024. 76 с.

8. Жигун Т., Устіннікова Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2019 році. *Вісник Книжкової палати*. 2020. № 5. С. 20—26. doi: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).20-24.
9. Жигун Т., Устіннікова Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2020 році. *Вісник Книжкової палати*. 2021. № 5. С. 15—21. doi: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).15-21.
10. Жигун Т., Устіннікова Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2021 році. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 11. С. 3—10. doi: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).3-10.
11. Устіннікова Т., Жигун Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2022 році. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 3—9. doi: 10.36273/2076-9555.2023.5(322).3-9.
12. Устіннікова Т., Жигун Т. Аналіз стану доставляння обов'язкових примірників видань України у 2023 році. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 5. С. 9—15. doi: 10.36273/2076-9555.2024.5(334).9-15.

Tetiana Ustinnikova,

*Head of the Scientific Processing Department
Mandatory Copies of the Book Chamber of Ukraine*

***The impact of crisis situations on the state of delivery
of a mandatory copies of documents
to the Book Chamber of Ukraine in 2019—2023***

The article analyzes the dynamics of delivery of mandatory copies (MC) of documents to the Book Chamber of Ukraine in the period 2019—2023, which was marked by crisis phenomena, such as the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion of the RF.

The influence of crisis factors and insurmountable circumstances of the selected chronological period on the specifics of the functioning of the book publishing industry, the delivery of mandatory copies to the Book Chamber of Ukraine, and publishers' reporting is clarified.

In order to determine the dynamics of the receipt of mandatory copies, the indicators of the delivery of mandatory copies of non-periodical, periodical and continuing editions were considered in comparison with the previous year.

Aspects of compliance by publishers with the requirements of domestic legislation regarding sending reports in the form N 1-B (books) (quarterly) and N 1-B (media) (semi-annual) in the specified period were analyzed.

It was concluded that the general difficult situation in Ukraine also affected the publishing industry, in particular, there were forced changes in the preparation and release of publications. At the same time, it follows from the given statistical data that in the second year of the war, as well as in the second year of the pandemic, the number of MCs delivered to the Book Chamber of Ukraine increased.

Keywords: *Book Chamber of Ukraine; mandatory copy; bibliographic registration; reporting; subject of publishing business; subject of print media activity; the COVID-19 pandemic; a full-scale invasion of the RF*

References

1. Pro obovyazkovij primirnik dokumentiv : Zakon Ukrayini vid 9 kvit. 1999 r. № 595-XIV. (1999). *Oficijnij visnik Ukrayini*, 18, p. 36.
2. Pro zatverdzhennya form zvitnosti № 1-V (knigi) (kvartalna) "Zvit pro vipusk knizhkovoyi produkciji", № 1-V (ZMI) (pivrichna) "Zvit pro vipusk produkciji drukovanih zasobiv masovoyi informaciji" ta instrukcij shodo yih zapovnennya : Nakaz Derzhkomteledradio vid 09.01.2014 № 1. (2014). *Verhovna Rada Ukrayini : oficijnij vebсайт*. Available at: <http://comin.kmu.gov.ua>.
3. Buryak S. [uklad.]. (2020). *Druk Ukrayini (2019) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
4. Buryak S. [uklad.]. (2021). *Druk Ukrayini (2020) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
5. Voroncova. A. [uklad.]. (2022). *Druk Ukrayini (2021) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
6. Voroncova. A. [uklad.]. (2023). *Druk Ukrayini (2022) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
7. Voroncova. A. [uklad.]. (2024). *Druk Ukrayini (2023) : stat. zb.* Kyiv: Kn. Palata Ukrayini.
8. Zhigun T. & Ustinnikova T. (2020). Analiz stanu dostavlyannya obovyazkovih primirnikiv vidan Ukrayini u 2019 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 20—26. doi: 10.36273/2076-9555.2020.5(286).20-24.
9. Zhigun T. & Ustinnikova T. (2021). Analiz stanu dostavlyannya obovyazkovih primirnikiv vidan Ukrayini u 2020 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 15—21. doi: 10.36273/2076-9555.2021.5(298).15-21.
10. Zhigun T. & Ustinnikova T. (2022). Analiz stanu dostavlyannya obovyazkovih primirnikiv vidan Ukrayini u 2021 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 11, pp. 3—10. doi: 10.36273/2076-9555.2022.11(316).3-10.
11. Ustinnikova T. & Zhigun T. (2023). Analiz stanu dostavlyannya obovyazkovih primirnikiv vidan Ukrayini u 2022 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 4, pp. 3—9. doi: 10.36273/2076-9555.2023.5(322).3-9.
12. Ustinnikova T. & Zhigun T. (2024). Analiz stanu dostavlyannya obovyazkovih primirnikiv vidan Ukrayini u 2023 roci. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 5, pp. 9—15. doi: 10.36273/2076-9555.2024.5(334).9-15.

Надійшла до редакції 20 травня 2024 року

УДК 808.1:655.3.066.11:821.161.2'06-8]"329*1"

Юрій Бондар,

кандидат політ ичних наук,
професор Навчально-наукового інст ит ут у ж урналіст ики
Київського національного університ ет у імені Тараса Шевченка,
e-mail: bondar19601960@gmail.com

Юлія Романишин,

ст удент ка Навчально-наукового інст ит ут у ж урналіст ики
Київського національного університ ет у імені Тараса Шевченка

Юлія Сливюк,

ст удент ка Навчально-наукового інст ит ут у ж урналіст ики
Київського національного університ ет у імені Тараса Шевченка

Проект "Книж ка за день"

У мат еріалі йдет ься про задум та іст орию ст ворення збірки есе "День після війни", зафіксованої предст авниками Національного реєст ру рекордів України як досягнення в номінації "Мінімальний час написання та видання книги". Унікальний проект реалізували ст удент и й викладачі Навчально-наукового інст ит ут у ж урналіст ики Київського національного університ ет у імені Тараса Шевченка. Майбут ні ж урналіст и, редакт ори, видавці, продюсери, фахівці з реклами та зв'язків із громадськіст ю під керівницт вом наст авників і з допомогою парт нерів написали та вигот овили наклад книж кового видання лише за 8 годин 39 хвилин, що є унікальним досягненням у видавничій справі не лише України, а й світ у.

Ідея створення книги виникла з мрії про день після війни. Яким він буде для кожного українця, для України, для світу? Насамперед, поза сумнівом, сповненим планів, які маємо неодмінно реалізувати, щоб ствердити себе, збудувати країну мрії — успішну й могутню, рівну серед інших, нормальних, країн. Ми повинні побачити перспективу а, побачивши, налаштувати себе на творчу дію. Тому есе задуманої збірки — це чарунки спільного творчого плану, який, втілений у слові, має бути реалізований, адже мрія завжди матеріальна. Це також і формування світоглядних орієнтирів молоді, що так само важливо.

До видання спонукали й інші мотиви. Ми прагнули засвідчити вміння студентів писати, редагувати, верстати, інформаційно супроводжувати медіапродукт, тобто їхню належну фахову підготовку, готовність ефективно працювати в інформаційній сфері. Так само мали на думці й популяризацію професій сфери журналістики та освітніх послуг, можливостей національного книговидання.

Проект викликав значний інтерес. І не тільки серед студентів і викладачів Інституту журналістики. Долучитися до ініціативи виявили бажання й представники інших інститутів та факультетів Шевченкового університету, молоді й старші люди поза ним. Ми вдячні всім учасникам книжкового творення за участь і підтримку, ця збірка — наш спільний проект.

Задум був реалізований 25 квітня [3]. Вранці понад 150 авторів у режимі реального часу в одній з аудиторій Інституту журналістики розпочали писати есе на задану тему. Написані твори е-зв'язком надходили в інші аудиторії, де їх редагували, komponували у збірку та верстали. Навіть низка повітряних тривог не змогла стати на заваді досягненню рекорду. Команда редакторів і верстальників продовжувала працювати у бомбосховищі. Підготовлений оригінал-макет відправили до друкарні, а вже надвечір перші примірники виданої книги було презентовано в Університеті імені Тараса Шевченка. Досягнення в номінації "Мінімальний час написання та видання книги" —

8 годин 39 хвилин — зафіксували представники Національного реєстру рекордів України.

Проект, який учасники присвятили 190-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка, став помітною подією, був підтриманий національними та зарубіжними медіа, учасниками творення видання. Збірку "День після війни" також було презентовано на фестивалі "Книжкова країна" в Києві, а видавничий рекорд України — у Національному агентстві "Укрінформ" [1; 2; 4—6].

Коментуючи досягнення, ректор КНУ імені Тараса Шевченка В. Бугров, який був учасником акції, зауважив, що книга є про акцію як перемоги та що буде далі. Збірка "День після війни" цінна не тільки тому, що видавничо-поліграфічний етап її підготовки був рекордно швидким, а й тому, що самі тексти є певною самоцінністю. На переконання В. Бугрова, що більше людей буде долучено до такого письма, рефлексій, то швидше ми здобудемо перемогу.

Б. Червак, перший заступник голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України, зазначив, що, попри нинішню важку війну на виживання, поява такої книги саме тепер — свідчення того, що українці не втратили волю до перемоги й дух оптимізму, і цей дух відчувається в кожному есе збірки. Проект доводить, що українці єдині й у єдності зможуть здолати ворога, а спільна книжка стала потужною об'єднавчою акцією.

"Ініціатива неймовірна. Це символ нашої боротьби, це документ історії, це документ війни. Цей проект — гарна школа для майбутніх журналістів", — наголосив очільник Національної спілки письменників України М. Сидоржевський.

"Це висока благородна акція, яка переслідувала мету, характер ціннісного, орієнтаційного світоглядного щодо об'єднання української нації, об'єднання молоді, розуміння ролі і місця у сьогоднішніх процесах. Це знакова подія", — акцентував В. Набруско, заслужений журналіст України, доцент Навчально-наукового інституту журналістики.

Засновник Національного реєстру рекордів України, заслужений журналіст України В. Щербачов у день проведення акції поділився своїми міркуваннями: "Унікальний рекорд, якого не було, я гадаю, і не буде більше в країні, яка веде страшну війну зі злом, таких країн немає. І там не додумається ніхто... Скільки я збираю рекорди, уже 35 років, надзвичайні рекорди по всьому світу, а от такого не було — і захотілося. Потім, коли вже подали заявку, інститут подав заявку в наш Національний реєстр, ми моніторимо, а я весь час думаю: "Це ж не просто рекорд". Це, ви знаєте, мотиватор для всієї нашої нації, це для тих, хто руки вже опустили, хто втомився і хто вже боїться чогось, от наша молодь показує приклад того, що треба дивитись вперед, і вона таки буде — перемога, як це не важко...".

На реалізацію соціального проекту не витрачали бюджетних коштів. Унікальну видавничу ініціативу, що не має аналогів, було реалізовано за сприяння партнерів Інституту журналістики, котрі організаційно й інформаційно підтримали задум рекордного досягнення, поміж яких Держкомтелерадіо, видавництво "Саміт-книга", ТОВ "Книжкова майстерня", Українське національне інформаційне агентство "Укрінформ", Національний реєстр рекордів України, фестиваль "Книжкова країна", Національні спілки журналістів і письменників України, видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", добротчинці С. Вовченко та Е. Нурієв, інші благодійники та доброзичливці.

Список джерел

1. В Інституті журналістики встановили рекорд, створивши книгу за 8 годин 39 хвилин. 29.04.2024. *Урядовий кур'єр*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/v-institutu-zhurnalistiki-vstanovili-rekord-stvori/>.
2. Війна закінчилася! Що буде після цих слів? Які емоції відчуватиме кожен з нас? 2024. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EUv5XSqN0ZI>.
3. День після війни : есеї. Київ : Саміт-Книга, 2024. 344 с.
4. Зінченко М. В Інституті журналістики написали, звертали і надрукували книгу есеїв за 8 годин 39 хвилин. 2.05.2024. *Детектор медіа*. URL: <https://detector.media/infospace/article/226278/2024-05-02-v-institutu-zhurnalistyky-napysaly-zverstaly-i-nadrukuvaly-knygu-eseiv-za-8-godyn-39-khvylyn/>.
5. Рекорд України: в Інституті журналістики створили книгу за 8 годин 39 хвилин. 26.04.2024. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3857134-rekord-ukraini-v-institutu-zurnalistiki-stvorili-knygu-za-8-godin-39-hvilin.html>.
6. У Київському університеті Шевченка встановили рекорд України та Східної Європи з найшвидшого випуску книги. 27.04.2024. *Рубрика. Все по полицях*. URL: <https://rubryka.com/2024/04/27/u-kyuyivskomu-universyteti-shevchenka-vstanovyly-rekord-ukrayiny-ta-shidnoyi-yevropy-z-najshvydshogo-vypusku-knygy/>.

Yurii Bondar,

*PhD of Political Sciences,
Professor of Education and Science Institute of Journalism
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Yulia Romanyshyn,

*Student of Education and Science Institute of Journalism
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Julia Slyviuk,

*Student of Education and Science Institute of Journalism
of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

The project "A book per day"

The publication talks about the idea and history of the creation of the book "The Day after the War", recognized by the National Register of Records of Ukraine as a record for writing and printing a book in the shortest time. The unique project was implemented by students and teachers of the Educational and Scientific Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Future journalists, editors, publishers, producers, advertising and public relations specialists, under the guidance of mentors and with the help of partners, wrote and produced an edition of a book edition in just 8 hours and 39 minutes, which is a unique achievement not only in the publishing business of Ukraine, but and in the world publishing house.

References

1. V Institutii zhurnalistiki vstanovili rekord, stvorivshi knigu za 8 godin 39 hvin (2024). *Uryadovij kur'yer*. Available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/v-institutii-zhurnalistiki-vstanovili-rekord-stvori/>.
2. Vijna zakinchilasya! Sho bude pislya cih sliv? Yaki emociyi vidchuvatime kozhen z nas? (2024). *YouTube*. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=EUv5XSqN0ZI>.
3. *Den pislya vijni* : eseyi. (2024). Kyiv: Samit-Kniga.
4. Zinchenko M. (2024). V Institutii zhurnalistiki napisali, zverstali i nadrukuvali knigu eseyiv za 8 godin 39 hvin. *Detektor media*. Available at: <https://detector.media/infospace/article/226278/2024-05-02-v-institutii-zhurnalistyky-napysaly-zverstaly-i-nadrukuvaly-knygu-eseyiv-za-8-godyn-39-khvylyn/>.
5. Rekord Ukrayini: v Institutii zhurnalistiki stvorili knigu za 8 godin 39 hvin. (2024). *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3857134-rekord-ukraini-v-institutii-zhurnalistiki-stvorili-knigu-za-8-godin-39-hvin.html>.
6. U Kiyivskomu universiteti Shevchenka vstanovili rekord Ukrayini ta Shidnoyi Yevropi z najshvidshogo vipusku knigi. (2024). *Rubrika. Vse po polichkah*. Available at: <https://rubryka.com/2024/04/27/u-kyivskomu-universyteti-shevchenka-vstanovyly-rekord-ukrainy-ta-shidnoyi-yevropy-z-najshvydshogo-vypusku-knygy/>.

Надійшла до редакції 20 червня 2024 року

РЕЦЕНЗІЇ

Розвиток музейництва: погляд із Луцька

Надольська В. В. Історія музейної справи: теорія, події, персоналії : навч. посіб. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 230 с. (Посібники та підручники ВНУ імені Лесі Українки).

За останні 30 років в Україні побачила світ низка підручників і посібників із музеології та охорони пам'яток, що

Навчальний посібник кандидатки історичних наук, доцентки кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки В. Надольської "Історія музейної справи: теорія, події, персоналії", виданий 2022 р. у зазначеному ЗВО, вирізняє оригінальний підхід до побудови такого виду видань. Посібник орієнтований на студентів, які навчаються за спеціальністю 027 "Музеєзнавство, пам'яткознавство".

Видання, окрім "Передмови", двох розділів, містить п'ять тем (у змісті їх позначено як теми 3—7) і список рекомендованої літератури. У "Передмові" В. Надольська називає ці теми розділами (с. 5). Ймовірно, це пов'язано з тех-

дає змогу підвищити якість підготовки майбутніх фахівців на відповідних кафедрах закладів вищої освіти країни.

нічною помилкою, допущеною під час підготовки видання. Наприкінці усіх розділів, окрім 6-го та 7-го, містяться схеми — своєрідні підсумки викладеного матеріалу. У кожному розділі за абетковим принципом подано стислі й розгорнуті статті, тому за побудовою посібник можна розглядати як довідник.

Перший розділ "Історична музеологія" (с. 7—16) містить 26 словникових статей, зокрема: "Музеальність", "Музеєзнавство/Музеологія", "Музей". Авторка навела погляди музеологів А. Бауера, Ф. Вайдахера, П. ван Менша і Л. Мейер ван Менш, Р. Сандела, З. Странського та ін. Щодо визначення музеології, то В. Надольська дотримується поглядів З. Странського, Ф. Вайдахера та Г. Мезенцевої.

У другому розділі "Об'єкти колекціонування, музейні предмети" (с. 27—54) розкрито значення 63 термінів і понять. Вважаємо, що в цьому розділі у відповідних статтях бажано було б навести прізвища дослідників та їхні праці, дотичні до розкриття змісту певного поняття. Зокрема, це стосується статей "Археологічна колекція" (с. 28—29), "Зліпки" (с. 33), "Копія" (39—40), "Оригінал" (с. 43), "Підробка" (с. 43). Саме ці терміни ввів у науку видатний німецький учений, засновник археології та мистецтвознавства Й. Й. Вінкельман (1717—1768) [1—4].

У розгорнутій статті "Пам'ятка" (с. 43—45) авторка подала класифікацію пам'яток. На нашу думку, доцільно було б навести визначення й такій науці, як пам'яткознавство, що тісно пов'язана з музеологією, згадати праці українських дослідників або подати окрему статтю "Пам'яткознавство". Наприклад, у праці "Досвід філософії наук, або аналітичний виклад природньої класифікації усіх людських знань" (1834—1843), присвяченій класифікації наук, французький фізик А.-М. Ампер (1775—1836) у другому томі видання 1843 р. виокремлює археологію як наукову дисципліну, що вивчає походження пам'яток. Зі свого боку, археологія поділяється на мнемнологію й порівняльну археологію. Мнемнологія також поділяється на "mnémnographie" та "mnémniogrosie". Отже, А.-М. Ампер уперше в Європі увів в обіг термін "пам'яткознавство" [5; 6]. Одним із перших дослідників, який розпочав розроблення термінології археологічної музеології та пам'яткознавства був чеський археолог, професор Я. Е. Воцел (1803—1871) [7; 8]. Теоретичні та прикладні аспекти пам'яткознавства також висвітлено в наукових працях вітчизняних фахівців [9—13].

Третій розділ "Приміщення для колекцій, музейні приміщення" (с. 60—69) містить 25 статей, поміж яких: "Кунсткамера" (с. 63—64), "Музейон" (с. 64—65), "Музей" (с. 65), "Студіоло" (с. 69).

У четвертому розділі "Процеси колекціонування і музейної діяльності" (с. 72—92) опубліковано 25 статей, зокрема: "Губернські вчені архівні комісії" (с. 74—75), "Міжнародна рада музеїв" (с. 81—82), "Музеєфікація пам'яток" (с. 83—84). У статтях "Консерваційні роботи" (с. 80—81) та "Реставрація" (с. 88—89) слід було б згадати діяльність Й. Й. Вінкельмана, який розробив методику збереження руїн стародавніх античних міст Помпеї та Геркуланум завдяки створенню експозиції *in situ*, а також античної скульптури, гем і медалей.

У найбільшому за обсягом п'ятому розділі (72 статті) "Історичні типи музеїв" (с. 104—161) оприлюднено такі статті: "Екомuzeї" (с. 113—114), "Музеї-заповідники" (с. 128—129), "Музей-заповідник" (с. 135), "Музей *in situ*" (с. 138), "Сайт-музеї" (с. 150), "Скансен" (с. 152—153) та ін.

Шостий розділ "Зарубіжні колекціонери і музейні діячі" (с. 165—189) містить 29 персональних довідок і охоплює XV — початок XXI ст. У цьому розділі варто було б навести праці знаного шведського натураліста К. Ліннея (1707—1778). Першим в Європі науковець розпочав підготовку музейних кадрів, зокрема у нього були аспіранти з різних країн, які захистили дисертації з природничого музейництва [14].

У сьомому розділі "Видатні українські колекціонери і музейники" (с. 190—223) В. Надольська подала біографічні довідки про 33 діячів XIX — початку XXI ст. На наш погляд, розділ потрібно доповнити, зокрема подати інформацію про значний внесок у розроблення теорії та практики музеології, а також підготовку фахівців доктора історичних наук, професора Г. Мезенцевої (1923—1997) і кандидата історичних наук, професора Ю. Омельченка (1937—2007).

Навчальний посібник В. Надольської є вагомим складником корпусу навчальної літератури з музеології та може бути корисним не тільки для студентів відповідного фаху, а й для працівників музейних і пам'яткоохоронних установ держави. Напрацювання вченої доцільно використовувати під час викладання спецкурсів "Краєзнавство", "Всесвітня історія", "Історія України", "Історія світової культури", "Історія української культури".

Список літератури

1. Winckelmann J. J. Geschichte der Kunst des Altertums. Dresden : Walther, 1764. LI, 431 s.
2. Winckelmann J. J. Zu Fragen der Kunstwissenschaft und der Ästhetik: ein Beitrag zum Studium der deutschen Klassik. Dresden : Verl. d. Kunst, 1955. 184 s.

3. Winckelmann J. J. De ratione delineandi Graecorum artificum primi attium seculi ex nummis antiquissimis dignoscentia. Mainz ; Wiesbaden : [S. I.], 1974. 40 s.
4. Вінкельман Й. Й. Про художній ідеал прекрасного : збірник. Київ : Мистецтво, 1990. 307 с. (Пам'ятки естетичної думки).
5. Essai sur la philosophie des sciences ou exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines par Andrè-Marie Ampère. Paris : Chez Bachelier, 1837. 126 p.
6. Essai sur la philosophie des sciences ou exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines par Andrè-Marie Ampère. Seconde partie. Paris : Bachelier, 1843. 287 p.
7. Wocel J. E. O starožitnostech českých a o potřebě chrániti je před zkázan . *Časopis českého museum*. 1845. R. 19, sešit 4. S. 649—682.
8. Wocel J. E. O zachování starobilosti československých. *Časopis českého museum*. 1843. R. 17, sešit 2. S. 286—291.
9. Пам'яткознавство : посіб. для початківців / уклад.: Л. О. Гриффен, О. М. Титова. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. 212 с.
10. Основи пам'яткознавства / наук. ред.: Леонід Гриффен, Олена Титова. **Sackem** : Lambert Academic Publishing, 2017. 636 с.
11. Гриффен Л. О., Титова О. М. [та ін.]. Місце пам'яткознавства в соціогуманітарному просторі України. Культурна спадщина як складова державної освітньо-виховної політики в Україні. Ніжин, 2019. С. 3—27.
12. Griffen L. A., Titova E. N. Scientific status of monument studies. *Intellektuelles Kapital — die Grundlage für innovative Entwicklung*, 2020: Philologie, Rechtswissenschaft, Geschichte, Kunstgeschichte : Monografische Reihe "Europäische Wissenschaft". Karlsruhe : Scientific World-NetAkhatAV, 2020. S. 112—130, 145—146.
13. Вступ до музеєзнавства і пам'яткознавства : навч. посіб. / за наук. ред. О. М. Гончарової, С. Ж. Пустовалова. Київ : Ліра-К, 2019. 490 с.
14. Gregorova A. Muzea a muzejnictvo. Martin : Matica Slovenska, 1984. 308 s.

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу
ретроспективної бібліографії Книжкової палати України

Надійшла до редакції 10 червня 2024 року

Методи машинного навчання в дослідженні впливу стресу на діяльність людини

**Шаховська Н. Б.,
Бойко Н. І., Федуш-
ко С. С., Вовк О. Б., Камін-
ський Р. М. Методи ма-
шинного навчання в за-
дачах ідентифікації та
дослідження впливу
стресу на діяльність
людини : монографія.
Львів : БОНА, 2022. 352 с.**

DOI: 10.13140/RG.2.2.15048.60165.

Актуальність досліджень, викладених у монографії "Методи машинного навчання в задачах ідентифікації та дослідження впливу стресу на діяльність людини", зумовлена низкою важливих аспектів життя сучасного суспільства та наукового прогресу. По-перше, стрес є однією з найважливіших проблем сьогодення, що впливає на фізичне та психічне здоров'я людини. Інтенсифікація праці, високий темп життя, постійний потік інформації та інші чинники призводять до зростання рівня стресу серед населення. Вивчення його впливу на людину, особливо в контексті професійної діяльності, має вагомим значення для поліпшення умов праці та зниження ризиків,

пов'язаних зі стресовими розладами. По-друге, розвиток технологій машинного навчання та їх застосування в різних галузях науки й практики надає нові можливості для аналізу великих обсягів даних та автоматизації процесів. Використання методів машинного навчання для ідентифікації й дослідження впливу стресу на діяльність людини сприяє підвищенню точності й швидкості отримання результатів, а також розробленню нових підходів до моніторингу та управління стресовими станами. По-третє, актуальність монографії зумовлено її міждисциплінарним характером. Праця об'єднує знання з галузей психології, медицини, інформатики, інженерії та інших наук, що дає змогу комплексно вивчати проблему стресу та його впливу на людину. Такий підхід забезпечує глибше розуміння природи стресу та його наслідків, а також сприяє розробленню ефективних методів діагностики й профілактики стресових розладів.

Автори монографії висвітлюють важливі аспекти впливу стресу на різні категорії населення, зокрема, працівників технічної індустрії та студентів, що робить дослідження актуальними й важливими для широкого кола фахівців.

Результати досліджень, наведені в монографії, мають високу наукову та практичну цінність і є важливими для подальшого розвитку теорії й практики вивчення стресу та його впливу на людину, а також можуть бути використані для поліпшення умов праці в різних галузях, розроблення нових тренажерів та інструментів для навчання й оцінювання персоналу, створення систем моніторингу стресу в режимі реального часу. Це особливо актуально для професій, що потребують високої концентрації та стресостійкості, як-от оператори інформаційних систем, лікарі, військові, диспетчери, рятувальники тощо. До основних аспектів практичної цінності викладеного в монографії матеріалу належать такі:

1. Розроблені методи допомагають об'єктивно оцінювати рівень стресостійкості кандидатів на відповідальні посади, зокрема у сферах, що потребують високої концентрації уваги та швидких рішень.

2. Використання інтелектуальних систем для моніторингу стресу в режимі реального часу дає змогу керівникам своєчасно виявляти стресові ситуації та вживати заходів для їх зменшення, що покращує загальну продуктивність працівників.

3. Результати дослідження впливу стресу на студентів, особливо в умовах онлайн-навчання та пандемії COVID-19, можуть бути використані для розроблення ефективних методів підтримки ментального здоров'я здобувачів освіти, удосконалення освітніх програм і створення комфортних умов для навчання.

4. Розроблені алгоритми та системи доцільно використовувати для ранньої діагностики стресових станів і потенційних ментальних розладів, що дасть змогу своєчасно надавати допомогу та запобігати серйозним наслідкам для здоров'я.

5. Застосування методів машинного навчання для виявлення ознак стресу та суїцидального контенту в користувачів інтернет-мережі сприяє підвищенню рівня їх захисту та безпеки, що вкрай важливо в сучасному цифровому середовищі.

6. Практичні результати монографії можуть бути використані для створення нових технологій і продуктів, спрямованих на управління стресом у різних сферах діяльності — від індивідуальних пристроїв до комплексних систем моніторингу.

Природу стресу, його особливості та наслідки досліджують науковці багатьох країн, проте зазвичай ґрунтовно кризовий стан вивчають вже після його виникнення, коли наслідки можна аналізувати, що обмежує можливості із запобігання стресовим розладам та ефективного управління ними. Це особливо стосується мікростресів, які щоденно впливають на людину в процесі її діяльності, призводячи до поступового виснаження.

З огляду, наприклад, на специфіку операторської діяльності, насамперед в інформаційно-пошукових системах, ці стреси набувають форми інформаційного стресу, що потребує особливої уваги.

Автори дослідили сучасні методи ідентифікації стресу, проаналізували результати експериментальних досліджень і особливості розроблення інтелектуальних систем, що дають змогу ефективно виявляти стресові стани, вивчати їх вплив на діяльність людини та керувати ними. Особливої уваги варті розроблені моделі та алгоритми, що базуються на методах машинного навчання та мають високу точність й ефективність у розв'язанні поставлених завдань.

Перший розділ присвячено моделюванню, організації та експериментальному дослідженню впливу стресу на діяльність людини. Подано загальні моделі операторської діяльності під впливом стресу, аналіз стресу й мікростресу в операторській діяльності, поняття стресостійкості, а також загальну модель пошукової операторської діяльності та людино-машинний інтерфейс як підсистему інформаційно-пошукових систем.

У другому розділі проаналізовано аспекти використання комп'ютерного тренажера як засобу дослідження стресу. Автори розглядають особливості розроблення сценаріїв для дослідження стресових станів людини та наводять результати експериментів, що містять об'єктивні оцінки робочих характеристик операторського персоналу.

У третьому розділі висвітлено особливості проектування інформаційної системи для визначення ознак стресу людини на основі її біометричних показників, використання нейронних мереж для аналізу та розроблення алгоритмів, що забезпечують високу точність визначення стресових станів.

У четвертому розділі досліджено вплив стресу на ментальне здоров'я працівників технічної індустрії та студентів. Автори проаналізували чинники, що впливають на ментальне здоров'я й успішність здобувачів, зокрема під час онлайн-навчання та пандемії COVID-19.

У п'ятому розділі монографії розглянуто методи аналізу даних соціальних мереж для виявлення стресового контенту, ідентифікації стресу в дописах користувачів і методи машинного навчання для визначення ознак суїцидального контенту.

Шостий розділ присвячено моделюванню оцінки ефективності методів процесу мислення та поведінки на основі мультимодальних даних. Висвітлено аспекти розроблення системи для аналізу руху та діяльності людини, що забезпечує швидке опрацювання даних та високу точність передбачень.

У сьомому розділі автори зосереджують увагу на специфіці проектування та розроблення

інтелектуальної системи виявлення стресу на основі машинного навчання в режимі реального часу. Представлено математичні моделі, алгоритми, технічні та програмні рішення для створення системи, що забезпечує ефективний моніторинг стресових станів та управління ними.

До переваг матеріалу, викладеного в монографії, належить комплексний підхід до дослідження предметної області. Видання охоплює широкий спектр питань, що стосуються ідентифікації та дослідження стресу. Автори зуміли всебічно висвітлити тему — від теоретичних основ до практичних застосувань, і довели, що використання методів машинного навчання для дослідження впливу стресу є сучасним і перспективним підходом. Наявність описів реальних експериментів і прикладів застосування теоретичних моделей додає дослідженню ваги й допомагає не лише зрозуміти теоретичні аспекти, а й побачити їх практичне втілення.

Хоча монографія містить багато теоретичних та експериментальних даних, було б корисно додати більше практичних рекомендацій для спеціалістів, які можуть безпосередньо застосувати знання щодо зниження стресу в роботі, наприклад, для менеджерів, психологів, освітян тощо.

Майбутні дослідження можуть бути зосереджені на розширенні бази даних для аналізу стресу, охоплюючи статистику з різних країн і культур, що надасть можливість здобути більш загальні результати. З розвитком штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності доцільно розглянути можливість інтегрування цих технологій для ґрунтовнішого дослідження стресу та його впливу на діяльність людини. Залучення фахівців із різних галузей (психології,

медицини, соціології) до дослідження проблеми допоможе досягти її комплексного розуміння, що сприятиме розробленню ефективних методів боротьби зі стресом, як-от інтелектуальні системи для виявлення стресу та контролю над ним у реальному часі, які доцільно використовувати в різних галузях — від охорони здоров'я до корпоративного управління та освіти.

Монографія є вагомим внеском у сучасну науку та практику, зокрема у вивчення проблеми стресу та застосування машинного навчання для її розв'язання. Автори репрезентують інноваційні алгоритми й методики, результати досліджень та практичні рішення для діагностики та управління стресовими станами, підвищення ефективності роботи та якості життя. Праця демонструє високу наукову якість, практичну значущість і міждисциплінарний підхід, об'єднуючи знання з різних галузей, що дає змогу комплексно досліджувати природу стресу та його наслідки.

Рецензоване видання є цінним інформаційним ресурсом для фахівців різних галузей, що прагнуть ефективно управляти стресовими станами, поліпшувати умови праці й навчання, забезпечувати ментальне здоров'я в умовах сучасного світу, а також важливим науковим джерелом, що сприяє розвитку теорії та практики вивчення стресу та його впливу на діяльність людини.

Юрій Серов,

кандидат технічних наук,

доцент кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності

Національного університету "Львівська політехніка"

Надійшла до редакції 17 червня 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

До 160-річчя від дня народження В. Вернадського

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173]](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму*

**Наука та релігія — це дві доповнювальні одна одну сторони
одного й того самого пізнавального акту,
єдиного акту, що може охопити пізнання Вищого.**

П'єр Теяр де Шарден

Менталітет нації і як він формується

Про світогляд

Світ стає дедалі агресивнішим. Люди знищують одне одного. В ім'я чого? Спроба надати відповідь на це запитання свідчить, що періодич-

но певні сили розробляють ідеологічні доктрини, а згодом, намагаючись реалізувати їх, нав'язують свій спосіб життя силою зброї.

Важко повірити в те, що у світі є люди, яким подобається організовувати війни, революції,

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2023. № 9. С. 3—10; № 10. С. 3—9; № 11. С. 3—10; № 12. С. 3—11; 2024. № 1. С. 21—26; № 2. С. 31—37; № 3. С. 3—12; № 4. С. 22—27; № 5. С. 3—9.

перевороту, скоювати вбивства й інші злочини. Проте з такими негативними подіями люди стикаються впродовж багатьох століть. Особливо показовим у цьому контексті стало ХХ ст. Виникає запитання: чому згубні явища, які спричиняють страждання мільйонів людей, все ж відбуваються?

Відповідь матеріаліста, ймовірно, була б такою: могутні, багаті, озброєні, а отже, й захищені нації прагнуть збільшити сферу впливу, щоб забезпечити високий рівень життя свого населення.

Критична відповідь буде іншою: тому, що є сили, здатні впливати, і є багато людей, які підкоряються цьому впливові. Отже, є дві дієві сили, кожній з яких відведено певну роль: одна — знає, чого хоче, інша — навіть не підозрює про бажання першої. *Таку нерівну гру називають маніпуляцією, або "дією, вчиненою з певною метою".*

Маніпулювати Людиною можна лише тоді, коли вона не усвідомлює своєї духовної сутності та духовної природи. Духовний потенціал Людини — сприйняття, пам'ять, управління астральними енергіями тощо — насправді значно вищий, аніж зазвичай вважають. Як свідчать езотеричні джерела, в минулі епохи люди усвідомлено використовували свої паранормальні здібності й діставали доступ до вищих розмірностей. Духовні сили, тонкоречовинна дія на матерію та надчуттєве сприйняття були для наших предків такою самою нормою життя, якими для сучасників є електрика, телебачення й комп'ютер.

Характерну оцінку стану суспільної свідомості надав відомий учений А. Вейнік: "Світ (і Людина) влаштований зовсім не так, як ми думаємо. Що глибше я занурювався в цю думку і що далі просувався на шляху розкриття реальної картини світу, то незатишніше мені ставало, і тим менше розуміння я стрічав із боку вчених-колег. Проте відчуття дискомфорту продовжувало зберігатися й навіть переросло у страх, коли я досяг помітних успіхів у розшифруванні істинної картини світу, бо вона виявилася органічно зв'язаною та повністю зумовленою природою самої Людини, її роллю й призначенням у цьому світі. Саме так, я не обмовився: усе обертається навколо Людини, і наша трагедія полягає в тому, що ми цього не розуміємо й живемо, повністю ігноруючи цю обставину"¹.

Виявляється, що саме люди створюють події та явища, котрі відбуваються в їхньому житті, саме люди є "творцями" мерзоти, яка наповнює сучасне життя, "творцями" природних катаклізмів — повеней, посух, землетрусів тощо.

Вивчаючи навколишній світ, А. Вейнік сформулював загальні закони, що керують живою природою, *вінцем якої є Людина*: "Постає найцікавіша картина інформаційних та інших взаємодій між усіма живими об'єктами. Почала вимальовуватися приголомшлива суть Людини і супутніх їй надтонких світів, без яких фактично не відбувається жоден крок нашого життя. Це змушує глибоко замислитися багатьох із нас"².

Простий і зрозумілий філософський аналіз різних світоглядів, що нині панують у світських, релігійних та езотеричних колах, вразить навіть обізнаного читача. Виявляється, усе бере початок у духові, і тому вкрай важливо, у що вірять і який світогляд мають люди.

Намагатися пояснити суть процесів, що відбуваються, не торкаючись світогляду, — марна трата часу. Східна мудрість наголошує, що намагатися розв'язати проблему, не розуміючи її витоків, — це ніби намагатися підживити дерево, поливаючи лише його листя. Воно начебто одержало їжу, але згодом виявляється, що мокре листя згорає від прямого сонячного проміння. Щоб дерево харчувалося, слід поливати коріння, а його потрібно знайти.

Чи можливий альтернативний погляд на походження та майбутнє людства, відмінний від того, який нам диктують панівні доктрини? На це важливе запитання можна відповісти ствердно, якщо подивитися на світ із позиції його багатимірності та існування надтонких світів і об'єктів, які живуть поза часом та простором, взаємодіють з людством за законами добра й зла. Як зауважує А. Вейнік, перед нами *"у новому світі постають суть Людини, свобода волі, мета життя, мислення, пам'ять, сновидіння, порушення психіки і, що цікавить усіх, проблема здоров'я"*³.

З цих позицій стає зрозумілим фізичний механізм так званих аномальних явищ, суть яких становить єдиний феномен, породжений надтонким світом зла, що проникає в людей і маніпулює свідомістю та здоров'ям.

Таке розуміння світу цілком прийнятне, оскільки відповідає новітнім досягненням холістичної науки й знанням високорозвинутих культур далекого минулого, чия картина світу ґрунтувалася на паранормальних здібностях. Проте навіть таємні знання й уміння не вберегли розвинені цивілізації від деградації. Як свідчить історія, більшість людей, як і раніше, не здатна встояти перед такими спокусами, як зловживання владою та прагнення до заможного життя, що провокує деградаційно-паразитичний спосіб життя.

¹ Вейнік А. Термодинамика реальных процессов. Минск : Наука і техника, 1991. С. 3, 4.

² Там само.

³ Там само. С. 5.

Матеріалістична теорія

Матеріалістична наука виходить із розуміння, що матерія, яку сприймають людські органи чуття, є єдиною реальністю. Згідно з висновками цієї теорії, Земля та всі істоти, що її населяють, — не більше ніж продукт матерії. З перших органічних форм матерії нібито виникли й поступово розвивалися одноклітинні й багатоклітинні організми, відтак — водні організми, згодом на суші з'явилися рослини, далі — тварини й, нарешті, у процесі еволюції виникли люди. Отже, Людина — це теж свого роду тварина, яка не має душі, чие існування, попри більш розвинений мозок, так само завершується після смерті, як і в решти тварин.

Неспроможність такого трактування очевидна, до того ж матеріалістичні теорії, які стверджують, ніби з низьких форм життя внаслідок випадкових генних мутацій поступово виникають вищі форми, ігнорують існування світів низької й вищої розмірностей і тому зводять Людину до рівня фізичної матерії (редукціонізм). З цього припущення випливає й переконання, ніби душа та свідомість — лише продукт діяльності мозку.

Проте на противагу матеріалістичній теорії еволюції є цілком самостійний погляд на світ: багатовимірна деволуція, що відповідає духовному творчому принципу інволюції.

Альтернативний погляд

Вивчаючи найрізноманітніші джерела, можна помітити важливий збіг: майже всі автори поділяють думку, що Земля — частина багатомірного Космосу й паралельно з нею існують астральні світи та світи вищих розмірностей. За такого підходу все, що відбувається на нашій планеті, постає в цілковито іншому світі.

Події на земній сцені людина зможе правильно зрозуміти лише тоді, коли зазирне за лаштунки видимої матерії. Яких впливів зазнавала світова історія в минулому й зазнає сьогодні? Що є рушійними силами глобальної агресії? У чому виявляють себе світлі, а в чому темні сили?

У цьому контексті порушені питання доцільно обговорювати з позиції багатомірності світобудови. Оскільки ця багатомірність є для нас початковою тезою, то надамо стисле описання відповідного розуміння нашого світу. Всесвіт складається з грубо- й тонкоречовинної матерії. З іншого боку дуальності матерії є індивідуальність свідомості, спіритуальна душа, усвідомлений індивід (на санскриті — атма, "я", або джива, "жива істота"). За всіма груборечовинними проявами є тонкоречовинні енергії, а за ними — наділені свідомістю розумні істоти (індивіди). Свобода Людини полягає в можливості вибору того, на що вона хоче спрямувати

свідомість. Резонанс і визначає ті частоти (світи та істоти), з якими відбувається контакт. Мета життя — в осягненні Людиною власної істинної особи як вічного індивіда.

За Давньоарійською філософією⁴, кожна Людина має свою першодію та повинна реалізувати її в земному житті.

Синонімічні поняття "вищі розмірності" та "області вищих розмірностей" належать до вищих, менш щільних світів матеріального Космосу, що не сприймаються фізичними органами Людини. При цьому мається на увазі тільки матеріальна, а не духовна градація.

Поняття "астральний" належить до сфер вищих розмірностей, наявних біля кожної планети чи зірки. Будь-яке небесне тіло (грец. astron) має зв'язок із паралельними тонкоречовинними планами, які тому й називаються "астральними". Ці плани відрізняються один від одного частотою вібрацій.

У вищих сферах астральні плани планет створюють єдине ціле й зливаються в загальний план. Звідси випливає, що окремі сонячні системи й галактики пов'язані між собою на вищих астральних планах, через що й відчувається вплив різних планет на Землю. Така космічна ієрархія пронизує всю матерію та доходить до тонкоречовинної розмірності, яка об'єднує Всесвіт. (На санскриті цю тонкоречовинну розмірність називають "світ Брахмана".)

Людське тіло також складається з різних тонкоречовинних паралельних тіл і через них пов'язано з космічними астральними планами. Після смерті, тобто полишивши фізичне тіло, люди як сутності, що складаються лише з душі, входять, відповідно до рівня своїх вібрацій та свідомості (залежно від того, що "заробили" під час земного життя), у різні сфери цих світів. Проте й під час земного життя люди мають зв'язок із цими світами й відчувають їхній вплив.

Слово "астральний" має більш загальне значення та є синонімом поняття "тонкоречовинно-матеріальне", що, зі свого боку, протилежне за значенням поняттю "груборечовинно-матеріальне", яке характеризує фізично ущільнену матерію. Поняття "позаземний" належить до форм життя, впливів та інформації, які виникли не на фізичному плані Землі. Оскільки, як зазначалося, біля кожної планети є власні астральні плани, цілком ймовірно, що Землю відвідують істоти з тонкоречовинних чи напівтонкоречовинних (напівфізичних) сфер нашої планети або Венери, Марса, сузір'я Плеяд тощо.

Тонкоречовинна субстанція, яка сприймає не тільки враження Людини про зовнішній світ, а

⁴ Беляев И. Древнеарийская философия. Т. 1. Москва : Фонд развития и поддержки следственных органов. Журнал "Национальная безопасность и геополитика России", 2008. 615 с.

також її думки, емоції та внутрішні образи, на санскриті називається "манас", у латинській мові поняттю відповідає слово "mens" (родовий відмінок — *mentis*), від якого походить лексема "ментальний". Відповідно субстанція розумової чи емоційної енергії називається "ментальне", "ментальне тіло" або "дух". (У цьому контексті слово "дух" вживають у значенні "духовної позиції", "присутності духу".)

Ментальне тіло подібне до дзеркала чи непроявленої плівки, на яку Людина постійно проєктує фізичні враження й записує безперервну послідовність образів, вражень та емоцій, створюючи своєрідний "ментальний фільм".

Ментальне наявне не тільки в тонкоречовинному тілі окремої Людини, а й у Всесвіті. Це певний матеріальний елемент творіння, такий самий, як "земля", "вода", "вогонь", "повітря" та "ефір", але тільки тонкоречовинний. Цей елемент є флюїдною духовною субстанцією, вельми чутливою та пластичною, яка реагує на будь-які імпульси свідомості та реєструє їх усі без винятку (як так звана підсвідомість).

Як із тонкоречовинних елементів виникають видимі форми, так і тонкоречовинні елементи утворюють ментальні форми (думки, почуття, бажання). Ментальна енергія є носієм усіх духовних образів і форм, тому людям властиве образне й пластичне сприйняття думок і снів, водночас вони й гадки не мають, що це окрема реальність, а не кінофільм, який можна переглянути з екрана домашнього телевізора.

Як формується менталітет нації?

Часто можна почути думки про особливий менталітет української нації. Але як він формується? Жодної конкретної відповіді немає. Проте цей процес логічно й послідовно описано в Давньоарійській філософії, згідно з якою є ментальний план, чи тонкоречовинна субстанція, на якій збираються всі мислеформи людей — "ментальні тіла" чи "дух". Ці мислеформи об'єднуються за спільними першоідеями та переходять на нижній ментальний план, потім — на астральний план, де отримують, відповідно до першоідеї, інформаційно-енергетичний складник і повертаються на фізичний план до людей, які генерували мислеформи. Мислеформи, генеровані народом, і формують менталітет нації та її життєву позицію.

Щоб змінити на краще життя на Землі, люди повинні змінити своє ставлення до нього й намагатися продукувати лише позитивні мислеформи — саме так працює формула "що посієш, те й пожнеш".

Для сутностей зі світів вищих розмірностей будь-яка думка є конкретною миттєвою реальністю. У певному значенні це твердження спра-

ведливе й стосовно людей! Кожна наша думка негайно стає реальністю, але не на груборечовинному, а на тонкоречовинному плані. Інтенсивні думки можуть миттєво матеріалізуватися, наприклад, внаслідок їх фізичного перетворення ("робота"), веління долі ("випадок"), несподіваного виконання бажання ("чудо") або психосоматичної реакції ("хвороба" чи "спонтанне одужання"). У таких випадках проміжною ланкою між свідомістю та фізичною матерією є ментальне тіло.

Інакше кажучи, кожна думка в розмірності космічної ментальної стихії є конкретною формою, яку так і сприймають істоти, що живуть на відповідних планах. Коли наше ментальне тіло наповнене гармонійними думками, почуттями й бажаннями, відчуттям любові й радості, воно резонує з відповідними тонкоречовинними світами та істотами. Коли Людина перебуває під впливом страху, агресії, ненависті, фанатизму, сп'яніння тощо, її резонансна частота змінюється, вона вступає у зв'язок з істотами, які налаштовані на ту саму частоту, адже харчуються *негативними коливаннями* та навіть здатні їх підсилювати.

Стихію ментального можна порівняти з морем нескінченної флюїдної енергії. Як коливання води спричиняє утворення хвиль, що розходяться колом, так і будь-яке ментальне та емоційне збудження свідомості породжує хвилі тонкоречовинної енергії, здатної існувати самостійно. Їхнє "життя", як і морських хвиль, обмежене за часом, але може тривати доти, доки не буде нейтралізовано усвідомленою протидією.

У процесі життя думки та емоції Людини, подібно хвилям, зазвичай переходять одна в одну, не натрапляючи на шляху на жодні перешкоди й блокади. Коли увага переходить на щось інше, попередня думка заноситься в пам'ять свідомості чи підсвідомості. Проте інтенсивні ментальні утворення й враження можуть приймати й стійкішу форму, якщо їх правильно та повністю не "переварити". Самостійні форми, що не розпалися в стихії ментального, називають *елементалями*.

Елементалі — це свого роду тонкоречовинні комп'ютерні чіпи (підпрограми), що програмують свідомість Людини, яка тримає їх у собі. Вони постійно викликають в індивіда певні ментальні реакції, навіть поза його бажанням. Елементалі (мислеформи, уявлення, апатія) можуть переслідувати Людину упродовж життя, оскільки мають достатньо сили, щоб впливати на її бажання, вчинки й навіть на загальну орієнтацію свідомості.

Якщо такі елементальні стереотипи та "програми" мають велику силу, то здатні залишатися дієвими доволі тривалий період. У такому разі

говорять, що Людину "переслідує думка", "вона охоплена ідеєю", "є рабиною своїх бажань", "не може вчинити інакше".

Особливо сильні елементалі породжують ненависть, ревності й різноманітні манії (надмірна пристрасть до колекціонування, ігор, захоплення збагаченням, постійний перегляд телепередач, наркотична залежність, підвищена сексуальність тощо).

Люди випробовують на собі безліч тонкоречовинних впливів, які виходять від їхніх власних елементалей, елементалей інших людей та астральних істот, тому так важливо дотримуватися гармонійного, усвідомленого й морального життя, яке не шкодитиме тонкоречовинному тілу та не ослаблюватиме його, бо за своєю природою кожна Людина має імунітет проти "астральних паразитів".

Проте якщо повсюдно культивується матеріалістичний спосіб життя, то люди втрачають тонкоречовинний і психічний імунітет та стають сприйнятливими до найрізноманітніших форм впливу.

Елементалі самостійні, але вважати їх незалежними не можна. Вони повністю підпорядковані свідомості Людини, яка їх породжує, навіть якщо вона піддає сумніву їх існування.

Думки, почуття й бажання у планах вищих розмірностей з'являються у формі наділених життям ментальних структур і пластично сприймаються відповідними тонкоречовинними істотами, тому закон тонкоречовинного світу свідчить: "Подібне притягує подібне". Це закон резонансу. Він справедливий як у позитивному, так і в негативному плані. Будь-яка позитивна й заснована на дотриманні Божих законів духовна позиція не призводить до появи елементалей, оскільки в цьому разі стан людської свідомості не спричиняє психічних травм. Частота такої свідомості набагато вища за "довжину хвилі" астральних планів.

Ментальні форми з низькою частотою коливань, навпаки, є їжею для тонкоречовинних паразитів та енергетичних вампірів. Із земного погляду, негативні думки, почуття та емоції є чимось абстрактним та аморфним. Проте астральні істоти бачать у таких ментальних утвореннях цілком конкретні форми, до яких вони можуть "присмоктуватися" або навіть їх "споживати". Тому ці сутності вкрай зацікавлені у виникненні негативних утворень. Окремі з них навіть можуть з'являтися на Землі в людській подобі та обіймати впливові посади, завдяки чому дістають змогу маніпулювати людьми й світом, щоб забезпечити своїх "духовних братів" "елементальним харчуванням", оскільки є істоти, що живляться винятково елементалами страху, гніву, фанатизму, жаху тощо.

Особливо сильними є елементалі, які колективно утворюються великою кількістю людей, наприклад, коли група фокусує увагу на певній темі, події чи індивіді. Саме цим і пояснюється магія масових заходів, ідеологічних рухів і культів осіб. Раніше для такої мети людей збирали на великих аренах і стадіонах, а нині можна змусити мільйони чи навіть мільярди людей перед екраном телевізора або комп'ютера дивитися одну й ту саму програму й сприймати одну й ту саму інформацію. І тоді починає діяти закон автосинхронізації, суть якого полягає в тому, що в багатьох біологічних системах виникає ефект синхронних дій під впливом навіть нечисленних подразників⁵.

Негативна дія медіа

Якщо заглибитися в різні аспекти "культурної революції", стає зрозумілою дія мас-медіа на ментальний план, менталітет нації, формування елементалей. Особливо це стосується телебачення, що генерує зображення. Річ у тім, що частота, на якій працює телебачення, відрізняється від частоти генерації мислеформ і, здавалося б, жодною мірою не впливає на ментальний план. Проте пояснення досить тривіальне: "Людина є ретранслятором телевізійних зображень, ретранслятором прочитаного, почутого й побаченого". У цьому й полягає суть "культурної революції": формування негативного інформаційного поля, негативного ментального плану, негативного менталітету нації.

Дослідження, проведені різними вченими, свідчать, що слова впливають на формування наступного покоління. Останнім часом молодь, особливо студенти, активно вживають лайку та матюки, хоча останні взагалі не притаманні українській мові. Чи можна без наслідків використовувати в розмові обценну лексику? Науковці надають однозначну відповідь: лайливі слова "вибухають" у генетичному апараті Людини, внаслідок чого відбуваються мутації, які покоління за поколінням призводять до зvierодності.

Дослідники винайшли пристрій, який трансформує людські слова в електромагнітні коливання. А вони, як відомо, впливають на молекули спадковості дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Якщо Людина вживає лайку безперестанно, її хромосоми рвуться й деформуються, гени міняються місцями, внаслідок чого ДНК починає виробляти протиприродні програми. У такий спосіб нащадкам поступово передається програма самоліквідації.

Учені зафіксували: лайливі слова спричиняють мутагенний ефект, подібний до радіоактивного опромінювання потужністю в тисячі рентгенів.

⁵ Ризи А. Смена власти на Земле. Москва : Райхль, 2009. С. 9—93.

Підтверджена дослідниками здатність людей впливати словами на програми спадковості відома ще з давніх часів. Церковна література містить чимало прикладів, як завдяки святим іконам чи щирим молитвам зцілялися безнадійно хворі й воскресали мертві. До того ж благословення праведників поширювалися не тільки на конкретну Людину, а й на її наступні покоління.

Учені дійшли приголомшливого висновку: ДНК сприймає людську мову, її "вуха" пристосовані до уловлювання звукових коливань. Те саме стосується й читання. Молекули спадковості одержують і акустичну, і світлову інформацію, наприклад, мовчазне читання доходить до клітинних ядер електромагнітними каналами. Один текст оздоровлює спадковість, а інший її травмує. Молитовні слова пробуджують резервні можливості генетичного апарату, тоді як прокляття руйнує хвильові програми, а отже, порушує нормальний розвиток організму.

Дослідники вважають, що за допомогою словесних мислеформ Людина формує свій генетичний апарат. Наприклад, дитина, якій передалася від батьків негативна програма, також бешкетуватиме й лихословитиме. Так вона руйнує себе й своє середовище — як соціальне, так і психологічне. І котиться ця "снігова грудка" з покоління в покоління⁶.

Отже, генетичному апарату зовсім не байдуже, про що ми думаємо чи говоримо, які книги читаємо — усе вкарбовується у хвильовий геном, тобто хвильову генетичну програму, що певною мірою корегує спадковість і програму кожної клітини. Наприклад, слово може спричинити тяжке захворювання, а може й вилікувати Людину. Причому ДНК не розрізняє, спілкуєтесь ви з живим співрозмовником чи з гермом телевізійного серіалу.

Якби люди усвідомлювали, які наслідки спричиняє обрана ними орієнтація свідомості, то поводитися б обережніше й розсудливіше, насамперед у таких нешкідливих, на перший погляд, речах, як харчування, розваги та повсякденна інформація. Саме остання й формує нашу свідомість.

Сучасні розваги та інформація сповнені картинами уявних і реальних воєн та смертей. Новини на телеканалах розпочинаються з катастроф, убивств, землетрусів, цунамів та інших негативних сенсацій. Якби глядачі ігнорували такі сюжети та програми, вони непомітно зникли б з ефіру.

Для перетворення електромагнітних хвиль на ментальні форми завжди потрібні живі люди. Саме так і працює основний принцип технічних

засобів, які використовують з метою впливу — так звана техномагія. Інформація, що поширюється такими технічними засобами, як поліграфія, телебачення, радіомовлення, інтернет, комп'ютерні ігри, фільми на оптичних дисках, за природою є нейтральною, проте активується та проектується у свідомість ментальними енергіями людей.

Опинившись у техномагічних мережах, Людина живить цю систему енергією своєї свідомості. Підкорюючись чарівній паличці медіа, споживачі перетворюються на біоорганічне трансформційне середовище та створюють необхідні умови для того, аби "мертва" інформація, що переноситься електромагнітними хвилями чи поширюється у вигляді поліграфічної продукції, нескінченно множилася й активувалася.

*Ментальні тіла людей — це свого роду екран, на який проєктуються чужі "фільми", а відтак у головах відбувається їх трансформація в реальні сюжети, форми та образи, що викликають до життя відповідні елементи*⁷. Отже, люди не тільки сприймають отримані "враження", а й одночасно продукують, трансформують і передають відповідні ментальні форми. Тонкоречовинні пристрої могли б пояснити принцип дії медіа, насамперед у тих випадках, коли на населення планети постійно впливає інформація про війни й терор. Згадаймо, наприклад, яку глибоку емоційну дію на людей спричинили події 11 вересня 2001 р. Які образи були тоді посилені в мільярди разів і розтиражовані в незліченній кількості примірників? І що у підсумку вони збудили у свідомості людей?

Як боротися з негативним впливом медіа?

Найефективнішим способом "боротьби з терором" була б повна байдужість до нього з боку засобів масової інформації! Сучасні мас-медіа обходять увагою багато тем, адже вони могли б, наприклад, серйозно спростовувати доводи прихильників "теорій змови" чи обговорювати проблеми вакцинації, питання альтернативних джерел енергії й методів лікування, приділяти більше часу духовно-просвітницькій діяльності тощо.

Журналістів насамперед цікавлять питання війни й терору, які за допомогою медіа легко проникають у свідомість громадян. Власники медіа спонукають до активізації цих тем, що зрештою призводить до свідомого формування негативного інформаційного поля й знищення тієї частини людей, які не можуть жити без телебачення й споживання негативної інформації.

Частина людства вже усвідомлює сутність "культурної революції" та намагається вести проти неї активну боротьбу. Зокрема, свідченням цього

⁶ Сенченко М., Сенченко О. Мас-медіа, піар як засоби маніпуляції. Київ: Ліра-К, 2022. С. 186.

⁷ Там само.

є книги П. Дж. Бьюкенена "Смерть Заходу"⁸, М. Сенченка "Культурна революція" в Україні, або Управління деградацією"⁹, створення спільнот, які не бажають дивитися телевизор і викидають його на смітник. Прочитуємо для прикладу слова американського громадянина В. Герасимова: "...І нарешті люди починають міркувати, вони бачать, наскільки відірвані телевізійні картинки від реального життя. Людям набридає таке телебачення. У нас навіть виникло суспільство ворогів телебачення зі штаб-квартирою в Чикаго. Один мільйон сімей. Вони влаштували показові акції: викинули й розбили телевізори. Тому що ТБ не дає Людині можливості думати самій. Те, що показує по 200 каналах американського телебачення — це така сама труна з музикою, як і російські канали. Та сама вульгарність, несмак, убогість. Люди відчули себе рабами. Люди стали думати: "Якщо ми дивимося ці порожні картинки, то що буде з нашими дітьми?"¹⁰.

"В основі позитивного резонансу лежить той самий давній принцип: що посієш, те й пожнеш. Хто охоче віддає, той і одержує; нам усміхаються у відповідь на нашу усмішку; той, хто випромінює радість, зустрічає радісних людей; той, хто живе в любові, ніколи не відчує себе самотнім чи ображеним. Якщо людей об'єднує любов, чи то сім'я, чи невеликий колектив, то саме ця сила продукуватиме духовні імпульси,

які сприймають і підсилюють світлі та ангельські істоти. Сумісна праця людей на основі любові, взаємної пошани й гармонії наповнює духовні світи радістю, і матінка-Земля полегшено зітхає, адже світлим істотам, і насамперед нашій планеті, бездушність і байдужість не властиві"¹¹.

Всесвіт влаштований так, що уникнути конкурентної боротьби майже неможливо. Проте потрібно вести її чесно, оскільки, згідно з Давньоарійською філософією, своє місце під сонцем потрібно виборювати, керуючись законами моралі й совісті.

Будьте уважними, озирніться довкола — цілком можливо, що золото лежить під ногами. Якщо це так, то, працюючи сумлінно й завзято, можна й чесно нажити статок, за який не соромно буде дивитися людям в очі.

Висновок

Підсумовуючи розглянуті ідеї й твердження Давньоарійської філософії, зробимо висновок, що лише Людина є творцем власної долі. І щоб поліпшити життя на нашій планеті, слід здійснити перехід від негативного інформаційного поля до позитивного — лише тоді зміняться і менталітет нації, і полярність людської свідомості, і якість буття.

Надійшла до редакції 12 червня 2024 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 378(510):[002:005.591.6]:004](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.6(335).21-23

Го Чжисян,

аспірант Харківської державної академії культури,
спеціальність "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа",
e-mail: guzhli@qq.com

Цифрова трансформація системи управління науково-технічною інформацією в китайських університетах*

Серед умов підвищення ефективності цифрової трансформації системи управління науково-технічною інформацією в китайських університетах найважливішими є такі:

1. Політика підтримки та технічна підготовка персоналу

На державному рівні слід розробити політику підтримки та вжити низку заходів щодо

поліпшення фінансування закупівлі цифрового обладнання та програмних систем, а також створення цифрових навчальних платформ. Водночас уряд може запровадити пільгову податкову політику, щоб зменшити навантаження на китайські університети під час реалізації проєкту цифрової трансформації. Влада також

⁸ Бьюкенен П. Смерть Запада : пер. с англ. А. Башкирова. Москва : АСТ, 2004. С. 16.

⁹ Сенченко М. "Культурна революція" в Україні, або Управління деградацією. Київ : МАУП, 2004. С. 188.

¹⁰ Газета "Новый Петербург" 2001. 15 листопада. № 46.

¹¹ Ризи А. Смена власти на Земле. Москва : Райхль, 2009. 688 с.

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2024. № 5. С. 49—52.

має зосередитися на зменшенні адміністративного навантаження на китайські університети, спрощенні процедур узгодження й затвердження різноманітних регламентувальних документів та інструктивних положень.

Окрім адміністративної та фінансової підтримки, університети Китаю потребують комплексного технічного супроводу процесів цифровізації, зокрема органи державної влади мають створити систему професійного консультування, навчання та обслуговування у сфері цифрових технологій. Цей комплекс охоплює зовнішнє технічне консультування персоналу університетів; технічне навчання на курсах цифрової трансформації для викладачів і менеджерів китайських вишів; професійні послуги, які можуть надавати університетам вузькоспеціалізовані фахівці. Зазначені ініціативи допоможуть китайським ЗВО розв'язати технічні проблеми цифрової трансформації, розширити можливості управління НТІ, що сприятиме підвищенню рівня викладання та результативності досліджень.

2. Обмін даними та безпека мережі

Головними умовами підвищення ефективності цифрової трансформації китайських університетів є обмін даними та безпека мережі. Для налагодження обміну даними й взаємозв'язку між системами управління науково-технічною інформацією доцільно створити відповідну платформу, що дасть змогу системам управління НТІ легко обмінюватися інформаційними ресурсами. Цей механізм допоможе ЗВО Китаю оптимізувати інтеграцію й використання ресурсів, заповнити інформаційні лакуни. Наприклад, університети можуть обмінюватися результатами наукових досліджень, навчальними ресурсами, інформацією щодо академічних досягнень студентів тощо для спільного генерування інновацій і корпоративного використання ресурсів, підвищення рівня викладання та науково-дослідної діяльності. Окрім того, фахівці університетів можуть ділитися управлінським досвідом і найкращими практиками, вчитися один в одного та спільно підтримувати безперервність прогресу управління НТІ.

Безпека мережі також є важливим питанням цифрової трансформації китайських університетів. Ці заходи передбачають формування політики та правил безпеки мережі, посилення її захисту та моніторингу, а також створення механізму екстреного реагування на хакерські атаки. Університети мають підвищити рівень

компетентності персоналу з питань безпеки мережі, обізнаність викладачів і студентів щодо захисту цифрових даних від таких явищ, як соціальна інженерія та фішинг. Заклади вищої освіти можуть співпрацювати з професійними агентствами безпеки для проведення перевірок захищеності мережі та тестів на проникнення, щоб виявити й усунути потенційні безпекові ризики. Сприяючи обміну даними та посилюючи безпеку мережі, китайські університети здатні модернізувати управління системою НТІ, ефективно запобігати мережевим атакам і витоку інформації, забезпечити захист конфіденційних даних та інформації в закладах освіти. Ці заходи створюють міцне підґрунтя для успішної реалізації проекту цифрової трансформації та постійного вдосконалення рівня управління НТІ в китайських університетах.

3. Стандарти та навчання талантів

Для підвищення рівня стандартизації процесів управління НТІ та забезпечення проведення цифрової трансформації в університетах КНР доцільно запровадити стандарти та специфікації, зокрема щодо унормування вимог до побудови інформаційної системи, управління даними, мережевої безпеки, управління інформацією щодо наукових досліджень тощо. Завдяки дотриманню стандартизованих вимог можна підвищити рівень управління НТІ, досягти її ефективнішого використання. Китайські університети також мають посилити підтримку талантів у сфері управління НТІ, що сприятиме поглибленню професійних знань та навичок персоналу закладу освіти. Уряд повинен забезпечити виконання професійних програм навчання кадрів на різних рівнях, охоплюючи управління інформаційними системами, аналіз даних, мережеву безпеку й інші аспекти, щоб фахівці набули комплексних компетентностей управління НТІ.

Висновки. Новизна запропонованої концептуальної моделі цифрової трансформації системи управління науково-технічною інформацією в китайських університетах полягає в тому, що вона дає змогу проаналізувати чинники та інструменти впливу на підвищення ефективності цього складного процесу. Схарактеризовано організаційні, технологічні та ресурсні чинники цифрової трансформації, наголошено на важливості забезпечення адміністративної, фінансової, кадрової, техніко-технологічної й безпекової підтримки цифровізації

комунікаційної інфраструктури закладів вищої освіти Китаю.

Перспективу подальших досліджень порушеної проблематики становить вивчення оптимальних

інструментів цифрового управління НТІ, упровадження інноваційних продуктів і сервісів для науковців, розроблення критеріїв оцінювання якості та моніторингу результатів цифрової трансформації.

Список бібліографічних посилань

1. 李□□, □□蔚. 高校科技信息□源管理机制探究[J]. 科技与管理, 2017, 19 (01): 103—107. (Цінхуа Л., Бінъвей Х. Дослідження механізму управління науково-технологічними інформаційними ресурсами в китайських університетах. [J] *Технології та менеджмент*. 2017. 19 (01): 103—107)
2. 周□琴. 高校科技信息□源整合与服□□策研究[J]. 科学管理研究, 2015, 33 (05): 47—50. (Лікін Ч. Дослідження стратегій інтеграції та обслуговування науково-технологічних інформаційних ресурсів у китайських університетах. [J] *Дослідження наукового менеджменту*. 2015, 33 (05): 47—50).
3. 魏□、辛欣、□敬天など。(Que W., Xin X., Jingtian Zh. та ін. Думки про цифрову трансформацію, що сприяє зміні парадигми наукових досліджень. [J] *Інновації та технології*. 2021, 21 (07): 11—18).
4. 段彬彬. 互□网□代科技档案管理模式的新思□及□天路 직경研究[J]. □公室□□, 2023 (13): 116—119. (Бінбін Д. Дослідження інноваційного мислення та практичних шляхів моделі управління науково-технічними архівами в епоху Інтернету. [J] *Офісний бізнес*. 2023 (13): 116—119).
5. 孔斌. 数字化档案信息□源开□利用路径探析[J]. □台内外, 2023 (19): 7—9. (Конг Бін Аналіз розвитку та шляхів використання цифрових архівних інформаційних ресурсів [J] *Lantai Inside and Outside*, 2023 (19): 7—9).
6. □林. 数值化□略□型期档案服□□□展取向与演□路径分析[J]. 档案管理, 2023 (04): 111—114. (Лін Я. Аналіз орієнтації розвитку та еволюції індустрії архівних послуг у період цифрової стратегічної трансформації. [J] *Менеджмент архівів*. 2023 (04): 111—114).
7. 凌宇□. 数字化□型□□□管理影响研究述□及展望[J]. 广□□工商□□技□学院学, 2023, 39 (02): 28—36. (Yupeng L. Огляд і перспективи дослідження впливу цифрової трансформації на організаційний менеджмент. [J] *Журнал сільськогосподарського, промислового та комерційного професійно-технічного коледжу Гуандуна*. 2023, 39 (02): 28—36).
8. 王宇, 王□□, 温占考. 数值化□型背景下高校网□安全保障研究与□天[J]. 北京□合大学学□, 2023, 37 (02): 1—6. (Yu W., Weidong W., Zhankao W. Дослідження та практика забезпечення безпеки мережі в китайських університетах на тлі цифрової трансформації [J] *Журнал Союзу Пекінського університету*. 2023, 37 (02): 1—6).
9. □□□. 数值化背景下企□人力□源管理□新的思考[J]. 商□□代化, 2023 (17): 71—73. (Lifeng S. Думки про інновації в управлінні людськими ресурсами підприємства на тлі цифровізації. [J] *Модернізація торгового центру*. 2023 (17): 71—73).

Guo Zhiliang,

Postgraduate Student,

Department of Information, Library and Archival Affairs,

Kharkiv State Academy of Culture

Digital transformation of the scientific and technical information management system in Chinese universities

The importance of scientific and technical information management in Chinese universities as a resource base for generating innovations and extracting new knowledge is proven. A conceptual model of digital transformation and factors influencing its successful implementation, including: digital management, digital services, and digital innovations, is proposed. Organizational, technical-technological and resource factors are mentioned among the factors influencing digital transformation, the importance of providing administrative, financial, personnel, technical-technological and security support for the digitalization of the communication infrastructure of Chinese universities is emphasized. A system of countermeasures and proposals, including political support and technical training, data exchange and network security, as well as standards and talents cultivation, aimed at improving the level of scientific and technical information management of Chinese universities, and the growth of their research and innovation potential, is justified.

Keywords: scientific and technical information; Chinese universities; digitalization; digital transformation; conceptual model of information management

Надійшла до редакції 9 травня 2024 року

УДК 025.355:077]:004.5]:025.4.03

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.6(335).24-33

Валерій Резніченко,

кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту програмних систем НАН України,
e-mail: reznichenko.valery47@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4451-8931>

Галина Проскудіна,

наукова співробітниця
Інституту програмних систем НАН України,
e-mail: guproskudina@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9094-1565>

Кузьма Кудім,

молодший науковий співробітник
Інституту програмних систем НАН України,
e-mail: kuzmaka@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9483-5495>

Сучасний підхід до створення та інтеграції бібліотечних електронних інформаційних ресурсів

У статті подано огляд програмного забезпечення та функціональних можливостей Наукової електронної бібліотеки періодичних видань Національної академії наук України. Розглянуто питання інтеграції бібліотечних систем в єдині системи обслуговування користувачів на прикладі сучасних глобальних агрегаторів документів відкритого доступу BASE, OpenAIRE та CORE. Проаналізовано їхні кількісні характеристики, зокрема кількість зібраних описів документів і повних текстів, кількість постачальників даних, наявність інтерфейсу прикладного програмування для отримання даних. Розглянуто склад і види постачальників даних, як-от інституційні репозитарії, відкриті журнали, видавництва, наукові репозитарії препринтів, тематичні електронні бібліотеки, а також системи, які теж є агрегаторами. Досліджено, яку саме інформацію про документи збирають агрегатори, як її представлено в інтерфейсі користувача, яку інформацію збирають про постачальників даних, як її подано в інтерфейсі користувача, в який спосіб відбувається взаємодія агрегатора з постачальниками даних, які протоколи обміну даних підтримуються, як відбувається оновлення зібраних даних. Наведено перелік корисних для науковців сервісів, що їх можуть надавати сучасні агрегатори на базі зібраних корпусів даних, використовуючи методи машинного навчання, бібліометрії, вебометрики, альтиметрії, семантометрії. Автори статті є розробниками низки наукових електронних бібліотек із відкритим доступом і вже зареєстровані як провайдери даних у цих системах. Нині триває робота зі створення агрегатора наукових ресурсів НАН України, тому вивчення світового досвіду в цій сфері є важливим для ефективного розв'язання окресленого завдання.

Ключові слова: електронні бібліотеки; розподілені документні інформаційні системи; інтеграція; відкритий доступ; провайдер сервісів; провайдер даних; протокол OAI-PMH

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток та активне використання сучасних інформаційних технологій зумовили розгортання процесів переведення накопиченої людством інформації в електронну форму для створення принципово нових видів інформаційних ресурсів. Ця форма подання даних дає змогу на якісно іншому рівні організувати процеси виробництва, зберігання й поширення інформації. Забезпечення публічного доступу користувачів до джерел в електронній формі стало одним із найважливіших завдань інформаційного супроводу науки, культури та

освіти. Сьогодні очевидно, що найефективніше досягти цієї мети можна завдяки створенню електронних бібліотек (ЕБ) — розподілених документних інформаційних вебсистем, які дають змогу надійно зберігати й ефективно використовувати різноманітні колекції електронних документів (текст, графіка, аудіо, відео тощо), доступних у зручній для кінцевого користувача формі через глобальні мережі передавання даних. Створення ЕБ — якісно новий рівень вироблення, зберігання, організації та поширення різноманітної інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. Формування перших ЕБ у США припадає на 1980-ті рр., а у Великій Британії — на початок 1990-х рр. Зазвичай такі роботи розпочинали з виконання невеликих проєктів, які протягом кількох років набували статусу національних і міжнародних програм. Бібліотека Конгресу США реалізує Програму створення національної електронної бібліотеки (National Digital Library Program, NDLP), що передбачає конвертацію історичних колекцій у цифрову форму для надання доступу до них в інтернеті. Від 1994 р. з ініціативи Національного наукового фонду (National Science Foundation, NSF), Агентства передових оборонних і дослідницьких проєктів (Defence Advanced Research Project Agency, DARPA) і Національного управління з повітроплавання та дослідження космічного простору (National Aeronautics and Space Administration, NASA) у Сполучених Штатах розгорнуто дослідницьку програму, присвячену ЕБ, — Ініціативу електронних бібліотек (Digital Libraries Initiative, DLI). На початку 1998 р. ці програми було об'єднано в міжвідомчу програму, у якій, окрім зазначених організацій, взяли участь Національна медична бібліотека, Агентство зі статистики США, Національний гуманітарний фонд, Національний архів США та інші організації.

В Японії спільними зусиллями Агентства з упровадження нових технологій, Національної парламентської бібліотеки, понад 20 бібліотек і культурних центрів, а також низки міністерств формується електронна "Бібліотека XXI століття".

Від 1995 р. реалізується національна програма Великої Британії зі створення ЕБ, що має назву eLib.

Такі проєкти зазвичай мають суттєву державну фінансову підтримку. У ЮНЕСКО ухвалено програму "Пам'ять світу" (Memory of the World Programme), яка, зокрема, має сприяти створенню ЕБ. У 1990-х рр. було розгорнуто програму "Створення європейського бібліотечного простору". В її межах ініційовано та реалізовано численні проєкти, пов'язані з автоматизацією бібліотек і створенням ЕБ. В інтернеті наявно чимало інформації щодо дослідницької діяльності, агенцій, організацій, конференцій, науково-дослідних центрів у галузі ЕБ, а також є велика кількість сайтів із мережевими журналами, присвяченими тематиці ЕБ.

Мета статті — підсумувати майже двадцятирічний досвід роботи з вивчення, дослідження, створення, підтримки та поширення в Україні сучасних електронних бібліотек, а також

їх інтеграції в єдині портали обслуговування клієнтів на основі аналізу особливостей розроблення найпотужніших на цей час систем.

У першій частині пропонованої статті подано огляд функціональних можливостей Наукової електронної бібліотеки періодичних видань НАН України (NASPLIB), створеної в Інституті програмних систем НАН України у процесі виконання одного із завдань Програми інформатизації НАН України. NASPLIB було встановлено в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (<http://dspace.nbuv.gov.ua/>), згодом перенесено на сервери Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, наразі підтримується Інститутом програмних систем НАН України.

У другій частині дослідження розглянуто особливості й приклади інтеграції таких систем.

Програмне забезпечення

З метою вибору програмного забезпечення (ПЗ) для формування NASPLIB було проаналізовано майже 20 програм [1] для створення ЕБ, серед яких обрано три найпопулярніші: Greenstone [2], EPrints [3] та DSpace [4]. На підставі подальшого аналізу було обрано ПЗ DSpace, розроблене в Массачусетському технологічному інституті у співпраці з компанією Hewlett-Packard. Це програмне забезпечення використовують як систему для створення електронних репозитаріїв і збереження інформації науково-дослідних та навчальних установ різного типу. Це відкрите ПЗ розроблено з використанням безплатних складників (операційна система, вебсервер, СУБД, засоби індексації та пошуку). Важливою особливістю є те, що DSpace дає змогу репрезентувати ієрархічну структуру інформаційних ресурсів з інтеграцією до неї різноманітних функцій, що виявилось надзвичайно корисним під час проєктування NASPLIB.

Першу версію DSpace було випущено у 2002 р., а нині вийшла вже сьома версія [5]. Новий реліз об'єднав два користувацьких інтерфейси та їхні спільноти JSPUI та XMLUI, які до цього працювали паралельно, всі функції переосмислено та реалізовано в межах єдиної популярної сучасної технології користувацького інтерфейсу Angular. Останній підкріплено цілковито новим REST API, який відкриває всі дані та функції в інтернеті, даючи змогу DSpace інтегруватися або взаємодіяти із зовнішніми системами / сервісами значно ефективніше.

Нині система доступна в таких варіантах: DSpace, DSpace XOAI, DSpace IRIS і DSpace CRIS — це різні розширення DSpace, кожне з яких пропонує унікальні функції та можливості.

DSpace — базова версія, яка дає змогу керувати публікаціями; DSpace XOAI — розширення DSpace, що надає підтримку протоколу OAI-PMH (Open Archives Initiative — Protocol for Metadata Harvesting; <http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html>) для обміну метаданими. DSpace IRIS (Institutional Research Information System) та DSpace CRIS (Current Research Information System) — безплатні й відкриті розширення DSpace для управління інформацією та даними про наукові дослідження. Вони поліпшують функціональність DSpace і модель даних цього ПЗ, залишаючись узгодженими з його кодовою базою.

Отже, варіанти DSpace дають змогу збирати дані та управляти ними, а також інформацією про наукові дослідження, зокрема дослідників та групи, відділи й організаційні одиниці, лабораторії та інфраструктуру, проекти та співпрацю, контракти та заходи, публікації та патенти, нагороди тощо.

DSpace має вагомий інформаційний супровід: на сайтах підтримки розміщено багато змістовних інструкцій із вивчення, встановлення, оновлення, резервного копіювання цього ПЗ [5].

Вебсредовище та доступ до NASPLIB

NASPLIB підтримує вебінтерфейс, що дає змогу будь-якій особі, яка має доступ в інтернет, використовувати створюваний ресурс. Така "загальнодоступність" визначає потребу розв'язання проблем організації доступу безпосередньо до інформаційних ресурсів (IP). Зазвичай більшість ЕБ надають можливість звернення до всіх наявних ресурсів, за винятком повнотекстових документів. Доцільно виокремити такі категорії доступу: відкритий, обмежений, умовно обмежений. NASPLIB є ЕБ відкритого доступу, що дає змогу користувачеві взаємодіяти з повними текстами статей без будь-яких обмежень.

Свого часу світова спільнота підтримала Ініціативу відкритих архівів (Open Archives Initiatives, OAI; <http://www.openarchives.org/>), мета якої — всебічне сприяння у створенні відкритих електронних цифрових масивів. Під *відкритим* доступом розуміють доступ читачів до інформації за допомогою інтернету з правом читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, друкувати, здійснювати пошук, посилатися на повнотекстові документи, індексувати їх, тобто використовувати із законною метою без фінансових, юридичних і технічних перешкод. Саме такий принцип реалізується в NASPLIB.

Зазначимо, що в певних ситуаціях доступ до текстів статей у NASPLIB може бути закритий

або наданий окремому колу користувачів. *Обмежений та умовно обмежений* доступ передбачають лімітування доступу до IP визначеному колу осіб згідно зі встановленими критеріями, котрих дотримується адміністративна служба ЕБ.

Користувачі NASPLIB

Є дві категорії користувачів NASPLIB: кінцеві користувачі та служба підтримки функціонування ЕБ.

Кінцеві користувачі, які отримують послуги, що надаються ЕБ, поділяються на дві групи. Перша — це *анонімний користувач*, який звертається до ресурсів ЕБ без ідентифікації. Він має право вільного доступу до відкритих IP, а також до тих сервісів, які не потребують ідентифікації особи. Друга — це *zareєстрований користувач*, який пройшов одноразову процедуру реєстрації самостійно. Цей простий крок передбачає надання основних відомостей про особу (прізвище, ім'я, адреса електронної пошти), а також отримання пароля. Адреса електронної пошти виконує функцію логіна. Відомості про реєстрацію використовують для надання специфічних прав доступу до інформаційних ресурсів і сервісів.

До служби підтримки функціонування ЕБ належать оператори, редактори й адміністратор. *Оператор* — zareєстрований користувач, якому надано право розміщувати статті в ЕБ. *Редактор* — zareєстрований користувач, який має право перевіряти коректність документів, котрі вводять в ЕБ. *Адміністратор* — особа, яка відповідає за налаштування, конфігурування й підтримку безперебійної роботи ЕБ. Він має всі права та може використовувати всі функціональні можливості ЕБ, як-от надання користувачам прав на введення документів, повнотекстовий доступ до документів з обмеженим доступом, редагування документів тощо.

Інформаційна структура NASPLIB

У NASPLIB підтримується така ієрархічна структура зберігання статей: науковий напрям (секція) НАН України; відділення НАН України; журнал відділення; том журналу (випуски за один рік); номер журналу; стаття. Кожний елемент структури має домашню сторінку, на якій розташовано загальну інформацію про цей елемент. Однак, крім суто інформативної функції, така ієрархія передбачає виконання двох важливих завдань: пошук статей та отримання статистичної інформації, що можливо здійснювати як по всій NASPLIB, так і в межах будь-якого рівня цієї ієрархії. Відомо, що IP можуть одночасно зберігатися у формі єдиної сукупності та як сукупність цифрових колекцій.

Колекція — це масив IP, об'єднаних у логічне ціле на підставі певних критеріїв. Наприклад, у процесі створення наукової ЕБ колекції можуть об'єднувати журнальні статті, наукові звіти, дисертації, праці конференцій тощо. У NASPLIB також є поняття колекції. У нашому випадку колекція — це номер журналу. Між статтями колекцій можна подавати посилання. Наприклад, якщо одну й ту саму статтю опубліковано в кількох журналах, то фізично її можна зберігати в одній колекції, а в інших — уміщувати посилання на неї.

Усі розміщені статті, що формують архів NASPLIB, можна змінювати, замінювати, видаляти тимчасово або назавжди, закривати до них доступ або надавати доступ певному колу осіб, імпортувати та експортувати. Ці функції перебувають у зоні відповідальності адміністратора NASPLIB. Хоча можливості ЕБ дають змогу зберігати документи в різних форматах (pdf, doc, html, txt тощо), основним було обрано pdf. Водночас у деяких випадках допускається робота з документами в інших форматах.

Введення статей

Введення статей передбачає розміщення в NASPLIB як повного тексту документа, так і його опису. Опис — це перелік значень описових полів, що допомагають схарактеризувати статтю. В ЕБ такі описи мають назву *метаданих*. Питання вибору складу метаданих для опису IP є принципово важливим. Нині розроблено багато різних наборів метаданих, або *схем метаданих*, для опису тих чи інших видів IP. Найпоширенішою у сфері ЕБ є схема метаданих Дублінського ядра (Dublin Core Metadata Initiative, DCMI; <http://dublincore.org/>), котру використовують для опису статей у NASPLIB.

У Науковій електронній бібліотеці періодичних видань НАН України статті описують такими метаданими: класифікаційний індекс УДК; автори — тільки мовою оригіналу; назва статті — всіма мовами, якими наведено назву в статті; анотація статті — всіма мовами, якими наведено анотацію в статті; бібліографічний опис статті; тематична рубрика журналу, під якою опубліковано статтю; інформація про спонсорську підтримку / висловлення вдячності; мова публікації; ISSN журналу.

Окрім цих метаданих, система автоматично фіксує додаткову інформацію (хто ввів статтю, дата та час введення, результати редакторської перевірки тощо).

Введення, що є багатокроковим процесом (введення опису статті, введення файлів статті,

попередня перевірка введеної інформації, прийняття ліцензійної угоди тощо), може здійснюватися з будь-якого комп'ютера, під'єданого до інтернету. Користувач має змогу призупинити введення статті та продовжити в будь-який зручний час. Право на введення надається за кожним номером журналу окремо; його можуть мати й самостійні користувачі, й користувачі, об'єднані в групи.

Редакторська перевірка статей

Введену статтю редактор перевіряє на відповідність вимогам оформлення в NASPLIB. У разі виявлення помилок чи неточностей редактор або усуває їх самостійно, або надсилає статтю на доопрацювання із зазначенням причин повернення. Повідомлення про потребу доопрацювання надходить користувачеві електронною поштою. Якщо редактор прийняв статтю, вона зберігається в архіві, після чого стає доступною всім користувачам.

Кожен зареєстрований користувач, зокрема й ті, хто вводить статті, має домашню сторінку, що містить три списки:

- список статей, які перебувають у стані введення;
- список статей, які вже введені, але ще не пройшли редакторську перевірку;
- список статей, які редактор повернув для доопрацювання.

Користувач-редактор у роботі оперує двома списками:

- списком статей, які надійшли на редагування;
- списком статей, які відібрано для редагування.

Наявність двох списків пов'язана з тим, що журнальну статтю можуть опрацьовувати кілька редакторів.

Організація доступу до статей

У NASPLIB наявно два варіанти знаходження документів: послідовний доступ і пошук.

Послідовний доступ використовують, якщо точно відомо, в якому номері журналу міститься потрібна стаття. Алгоритм доступу такий: журнал вибирають зі списку, потім знаходять том, номер журналу, назву статті зі змісту.

Кожна стаття має самостійну сторінку, на якій наведено її опис та посилання на повний текст. Є два види опису: короткий і повний. Зазвичай короткого опису цілком достатньо, щоб мати загальне уявлення про статтю (УДК, автори, назва, бібліографічний опис, анотація) і зрозуміти, чи потрібно відкривати повний текст. Повний опис містить низку додаткових відомостей про

статтю, у тому числі автоматично зафіксовані самою системою (хто розмістив і відредагував статтю, чи були зауваження та які саме тощо).

У разі послідовного доступу важливою є можливість візуалізації шляху ієрархічної структури від домашньої сторінки NASPLIB до тієї, на якій перебуває користувач. Це, по-перше, дає йому змогу орієнтуватися у змісті журналу і, по-друге, повернутися до будь-якого етапу інформаційного пошуку (рис. 1).

Домашня сторінка → Суспільні гуманітарні науки → Відділення історії, філософії та права → Краєзнавство → Краєзнавство, 2010 → Краєзнавство, 2010, № 1–2 → Переглянути статтю

Рис. 1. Приклад візуалізації навігації за ієрархічною структурою

Ще одним різновидом послідовного доступу є можливість перегляду статей за роками, авторами, назвами й тематичними рубриками. Наприклад, можна відкрити домашню сторінку журналу, потім список усіх авторів журналу і, навівши курсор на прізвище, отримати дані про всі статті цього автора, опубліковані в журналі.

Пошук є ключовою функцією NASPLIB із погляду кінцевого користувача. У пошуку важливими є два поняття: простір пошуку та пошуковий вираз.

Простір пошуку — це множина статей, за якими здійснюється пошук. Простором пошуку може слугувати вся сукупність статей, а також групи статей, що належать до будь-якої верхівки ієрархічної структури. Це забезпечує можливість пошуку за статтями, науковими напрямками, відділеннями НАН України, найменуваннями журналів, томом і номером. Уточненням простору пошуку є вказівка на те, чи буде здійснюватися пошук за метаданими статті та/або за самим текстом. Пошук за метаданими дає змогу шукати статті за автором, УДК, словами з анотації, мовою публікації тощо (або комбінації метаданих). Повнотекстовий пошук передбачає знаходження статей, тексти яких містять слова чи фрази, задані в пошуковому виразі.

Пошуковий вираз — це конструкція пошукової мови, що дає змогу сформулювати умови відбору потрібних статей. Для сучасних ЕБ з погляду пошуку оптимальним є використання механізму індексації та пошуку ПЗ Apache Lucene (www.lucene.apache.org/), котре застосовують у NASPLIB. Наведемо основні можливості пошукових засобів:

1. Найпростішим варіантом пошукового виразу є перелік слів і фраз, які мають бути наявними у статті, що цікавить користувача (в її метаданих, у повному тексті або будь-якій їх комбінації). Пошукові слова можуть бути усіче-

ними, наприклад, через відкидання префіксів, та/або суфіксів, та/або закінчень слів.

2. Пошук із використанням відстані між словами. Надається можливість пошуку за словами, розташованими на відстані, що не перевищує вказане число.

3. Пошук за співзвучністю слів. Наприклад, якщо в пошуку зазначено слово "семантичний", то будуть знайдені статті, що містять його словоформи, наприклад, "семантичні", "семантичному" тощо, а також близькі за звучанням слова, як-от "генетичний", "статичний", "механічний", "органічний" тощо. Можна додатково вказати ступінь співзвучності слів. Наприклад, за збільшення ступеня співзвучності система видає тільки однокореневі слова, а якщо він становить 100%, то будуть знайдені статті, які містять тільки зазначене слово, тобто відбудеться звичайний пошук.

4. Пошук за коефіцієнтом значущості слів чи фраз. Можна вказати, які зі слів та/або фраз є більш значущими (релевантними). Коефіцієнт значущості слів і фраз впливає на порядок розташування статей у результаті пошуку. Спочатку подано статті з найбільш значущими словами / фразами, а потім — із менш значущими. Додатково для кожного слова / фрази можна позначити ступінь їхньої значущості.

Для зручності використання пошукової мови в NASPLIB вирізняють три рівні: простий, розширений і професійний.

Простий пошук — це формулювання пошукових слів і фраз із додатоком використання групових символів, а також засобів пошуку із зазначенням відстані між словами та співзвучності слів.

Розширений пошук — це додаткове використання можливостей уточнення слів і фраз метаданими, в яких ці слова / фрази мають відшукуватися, а також логічних зв'язок (І, АБО, НЕ) для формулювання складніших пошукових виразів.

Професійний пошук передбачає ознайомлення із синтаксисом пошукової мови та здатність сформулювати інформаційний запит із використанням цього синтаксису.

Адміністрування NASPLIB

Адміністрування — це функції підтримання системи у працездатному стані. До них належать:

— встановлення, конфігурування та налаштування системи;

— аналіз роботи системи й підтримання ефективності та якості її функціонування;

— забезпечення цілісності та безпеки, у тому числі виконання резервного копіювання й відновлення;

— надання користувачам прав доступу до IP;
 — введення ЕБ в інші інтеграційні системи інформаційного обслуговування користувачів.

Статистика функціонування NASPLIB

Статистична інформація функціонування ЕБ потрібна різним особам і для різних цілей:

— відповідальному керівництву — для ухвалення організаційно-технічних, економічних, фінансових, юридичних та інших рішень із метою, наприклад, визначення кількісного та якісного складу ЕБ, перспектив подальшого функціонування ЕБ, введення додаткових ресурсів або інтеграції з іншими IP;

— адміністраторам ЕБ — для аналізу функціонування системи;

— користувачам — для аналізу своєї діяльності в ЕБ.

Джерелами збору статистичних даних функціонування NASPLIB є такі:

— механізми збору статистичних даних, вбудовані в ПЗ DSpace;

— під'єднання до системи статистичного аналізу Google Analytics (<https://analytics.google.com/>);

— використання програми, що здійснює збирання статистичних даних щодо функціонування сервера NASPLIB.

Наводять стислі статистичні дані таких категорій:

- кількісні характеристики;
- відвідуваність і відвідувачі;
- використання сторінок;
- пошук;
- перегляди та завантаження.

Наприклад, на момент написання цієї статті на домашній сторінці NASPLIB можна було побачити статистику поточного стану: 484 журнали, 9491 випуск, 183 331 стаття, 128 921 689 переглядів, 129 718 847 завантажень.

Інтеграція NASPLIB

Принципово важливою особливістю сучасних ЕБ є можливість їх інтеграції в єдині системи інформаційного обслуговування користувачів. У найпростішій формі така інтеграція передбачає по дні нижче крок. Кожа з ЕБ створює і підтримує власні IP, а також організує до них доступ. Однак за наявності десятків і навіть сотень таких ЕБ користувачу для пошуку потрібних IP слід звертатися в кожну з них. Щоб спростити інформаційний пошук, створюють єдиний сайт / портал, що інтегрує всю описову інформацію (метадані) наявних ЕБ і надає можливість єдиного пошуку. У разі потреби знайдені документи завантажуються для перегляду та можливого збереження, але вже безпосередньо з

сайтів конкретних власників ЕБ. NASPLIB реалізує цю технологію інтеграції на основі OAI-PMH. Завдяки цьому NASPLIB інтегровано в такі міжнародні реєстри та агрегатори:

— Registry of Open Access Repositories — ROAR (<http://roar.eprints.org/>);

— Directory of Open Access Repositories — OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/>);

— OpenAIRE (<https://www.openaire.eu/>);

— Bielefeld Academic Search Engine — BASE (<https://base-search.net/>).

— Connecting REpositories — CORE (<https://core.ac.uk/>).

ROAR — реєстр репозитаріїв відкритого доступу — міжнародна база даних із можливістю пошуку, що індексує створення, розташування й зростання інституційних репозитаріїв відкритого доступу та їхній вміст. ROAR розробили фахівці компанії EPrints в Університеті Саутгемптона, (Велика Британія) 2003. Нині в ROAR зареєстровано понад 5600 інституційних і міжінституційних репозитаріїв.

OpenDOAR — глобальний каталог ЕБ відкритого доступу з гарантованою якістю, які надають вільний доступ до академічних результатів і ресурсів. Кожен запис репозитарію в OpenDOAR ретельно перевірили та опрацювали члени редакційної команди, що гарантує якість і надійність послуг. Сервіс був запущений 2005 р. як результат спільного проєкту Ноттінгемського й Лундського університетів.

Сьогодні ROAR та OpenDOAR є провідними світовими каталогами репозитаріїв відкритого доступу.

OpenAIRE — це мережа постачальників даних відкритого доступу, які підтримують політику відкритого доступу. Агрегатор містить майже 150 млн документів. Попри те, що в минулому проєкт був зосереджений на європейських репозитаріях, нещодавно його розширили, інтегрувавши інституційні та предметні репозитарії з-за меж Європи. Основним напрямом OpenAIRE є допомога Європейській раді з моніторингу дотримання її політики відкритого доступу. Дані ресурсу доступні через API. NASPLIB зареєстровано у цій системі від 2018 р. із рівнем сумісності v2.0 з інструкціями OpenAIRE (<https://guidelines.openaire.eu/>). Наразі актуальним є завдання оновлення системи до рівня сумісності v3.0 або v4.0, оскільки нова інтегрована платформа каталогу EOSC Portal Catalog і Marketplace обслуговуватиме лише зареєстровані джерела даних OpenAIRE, які сумісні з версіями інструкцій OpenAIRE 3.0 та 4.0. Це дасть змогу отримувати додаткові

послуги, наприклад звіти про використання результатів досліджень. OpenAIRE збирає такі дані, об'єднує їх і надає стандартизовані звіти.

BASE — глобальна служба збирання метаданих. В її межах акумульовано близько 400 млн описів документів від 11 тис. постачальників даних. *BASE* збирає репозитарії й журнали через OAI-PMH і надає зібраний вміст через API та набір даних. *NASPLIB* під'єднана до цього агрегатора як провайдер даних. У джерелах [6; 7] наведено приклади представлення в агрегаторі *BASE* статей і провайдера даних.

CORE — агрегатор Відкритого університету, США, що об'єднує наукові статті у відкритому доступі від тисяч постачальників даних з усього світу, зокрема й інституційні та предметні репозитарії, журнали відкритого та гібридного доступу. *CORE* є найбільшою колекцією наукової літератури відкритого доступу. Наприклад, на момент написання статті агрегатор забезпечував єдину точку доступу до майже 300 млн описів документів та приблизно 10% повних текстів, і колекція постійно зростає. *CORE* надає кілька способів доступу до своїх даних для користувачів і машин, охоплюючи вільний API та повний дамп даних.

Наразі маємо дві електронні бібліотеки, зареєстровані у *CORE*: *NASPLIB* (<https://core.ac.uk/data-providers/944>) та ЕБ Інституту програмних систем НАНУ (<https://core.ac.uk/data-providers/953>), що працює на програмному забезпеченні EPrints. Сторінку представлення повного тексту документа з *NASPLIB* в агрегаторі *CORE* уміщено за адресою: <https://core.ac.uk/reader/132545318>.

Джерела даних CORE

Станом на квітень 2024 р. *CORE* агрегував контент із 11 162 джерел даних, що охоплюють інституційні репозитарії, академічні видавництва (Elsevier, Springer), журнали відкритого доступу, предметні репозитарії, у тому числі ті, що містять електронні версії (arXiv, ZENODO, PubMed Central) та агрегатори, наприклад, *DOAJ* (<https://doaj.org/>). Під час підрахунку загальної кількості постачальників даних у *CORE* агрегаторів і видавців розглядають як одне джерело даних, попри те, що окремі з них агрегують дані з багатьох джерел. Повний список усіх постачальників даних доступний на вебсайті *CORE*.

Одним із найпотужніших провайдерів даних у *CORE* є БД Crossref — авторитетний показник ідентифікаторів DOI (The Digital Object Identifier), що є обов'язковим міжнародним цифровим ідентифікатором наукової публікації. DOI визначає постійне місце розташування наукової праці

(об'єкта) в інтернеті, її назву та метадані. DOI є обов'язковим складником сучасної системи наукової комунікації, він спрощує процедуру та облік цитування, пошук та локалізацію наукової публікації. Користувач може присвоїти DOI будь-якій публікації, наприклад науковій статті, монографії, главі монографії, дисертації, автореферату, рецензії, підручнику, методичним розробкам / рекомендаціям, звіту, препринту й навіть окремо таблиці, рисунку, схемі, зображенню тощо. DOI призначають публікації один раз і назавжди. Це забезпечує стабільність посилання на публікацію в інтернеті та спрощує пошук потрібної інформації.

Процес збирання документів в агрегаторі CORE

Процес збирання можна описати як послідовність етапів: на кожному виконується певна дія, і вихідні дані одного етапу передаються на вхід наступному [8]. Вхідними даними для цього процесу є набір постачальників даних, а кінцевим виходом — система, заповнена записами дослідницьких праць. Основні типи завдань, які виконуються в межах системи збирання документів, такі:

1. *Завантаження метаданих.* Метадані, надані постачальником даних за протоколом OAI-PMH, завантажуються та зберігаються у файловій системі (зазвичай XML-файли). Процес завантаження є послідовним, тобто репозитарій надає від 100 до 1000 записів метаданих на запит і маркер продовження. Відтак цей маркер використовують для надання наступної партії записів. Через це процес повного збирання може потребувати багато часу (годин-днів) для великих постачальників даних, однак його було впроваджено для забезпечення стійкості до комунікаційних збоїв.

2. *Витяг метаданих* аналізує, очищає, узгоджує завантажені метадані та зберігає їх у внутрішній структурі даних. Процес узгодження та очищення має враховувати той факт, що різні постачальники даних описують одну й ту саму інформацію по-різному (синтаксична неоднорідність), а також мають різні інтерпретації для однієї й тієї самої інформації (семантична неоднорідність).

3. *Завантаження повного тексту.* Використовуючи посилання, отримані з метаданих, *CORE* намагається завантажити та зберегти повні тексти публікацій. Цей процес є нетривіальним. OAI-PMH, як зазначалося, наразі є стандартним протоколом для обміну даними між сховищами. Спочатку його розробили лише для збирання метаданих, однак згодом, через широке засто-

сування та брак альтернатив, використовували як точку входу для збирання й повного тексту. Цей процес відбувається завдяки витягу URL-адрес із записів метаданих, зібраних за допомогою OAI-PMH; витягнуті URL-адреси використовують для визначення місця розташування фактичного ресурсу. Водночас протокол OAI-PMH безпосередньо підтримує лише збирання метаданих, тобто слід реалізувати додаткові функції, щоб використовувати його для збирання вмісту. Розташування посилань на повні тексти в метаданих не стандартизовано, і записи метаданих зазвичай містять кілька посилань. З метаданих незрозуміло, яке з посилань вказує на описане представлення ресурсу, і в багатьох випадках жодне з них не робить цього безпосередньо. Через це всі можливі посилання на ресурс потрібно здобути з метаданих і перевірити, щоб визначити правильний ресурс. Окрім того, OAI-PMH не дає змоги перевірити, чи виявлений ресурс насправді є описаним ресурсом. Подолання цих проблем сприяло прийняттю формату метаданих RIOXX (<https://riox.net/>) або рекомендацій OpenAIRE. Водночас питання однозначного зв'язку записів метаданих та описаного ресурсу залишається актуальним.

4. *Витяг інформації.* Звичайний текст із завантажених документів витягують та опрацьовують для створення напівструктурованого представлення. Цей процес охоплює низку завдань зі здобуття інформації, як, наприклад, витяг посилань.

5. *Збагачення* відбувається через доповнення метаданих і повного тексту, отриманих від постачальників даних, додатковими даними з різних джерел. Деякі збагачення здійснюють безпосередньо через конкретні завдання в процесі збирання документів, наприклад, визначення мови й типу документа (стаття, презентація, дипломна робота, інший). Збагачення зазвичай передбачають застосування моделей машинного навчання та інструментів на основі правил для збирання додаткової інформації про записи, і для певного запису виконуються лише один раз. Решту збагачень, які охоплюють зовнішні набори даних, виконують ззовні, незалежно від процесу збирання, і вбудовують у набір даних. Процес відбувається через збирання різноманітної інформації з великих сторонніх наукових наборів даних. Інформація містить метадані, які необов'язково змінюються, наприклад, ідентифікатор DOI, а також метадані, які зазнають змін, як-от кількість цитувань. Саме через це такі збагачення виконують періодично, тобто всі записи в CORE

проходять через цей процес повторно за певні проміжки часу. Початкове відображення запису здійснюють за допомогою DOI, якщо він доступний. Однак, оскільки більшість записів із репозитаріїв не мають DOI, відбувається процес зіставлення з базою даних Crossref із використанням підмножини полів метаданих, охоплюючи назву, авторів і рік публікації. Після того, як зіставлення виконано, можна узгодити поля, а також зібрати широкий спектр додаткових корисних даних із відповідних зовнішніх БД, збагачуючи запис CORE. Такі дані містять ідентифікатори ORCID, інформацію щодо цитувань, додаткових посилань на вільно доступні повні тексти, галузі дослідження тощо.

5. *Індексування.* Останнім кроком збирання даних є індексування зібраних даних. Отриманий індекс забезпечує роботу служб CORE, у тому числі пошук, API і FastSync.

Інші бази публікацій

Окрім сервісів агрегації ресурсів відкритого доступу, є низка інших ресурсів для пошуку та завантаження наукової літератури [8]. Їх можна згрупувати у дві категорії: 1) індекси цитування; 2) академічні пошукові системи та наукові графи. Двома основними індексами цитування є Scopus від Elsevier [9] і Web of Science від Clarivate [10], які є послугами передплати преміумкласу. Google Scholar, найвідоміша академічна пошукова система, не надає API для доступу до своїх даних і не дозволяє сканувати свій вебсайт. Semantic Scholar (<https://www.semanticscholar.org/>) є відносно новою академічною пошуковою службою, що має на меті створення "інтелектуальної академічної пошукової системи". Dimensions (<https://www.dimensions.ai/>) — сервіс, орієнтований на аналіз даних, що об'єднує публікації, гранти, політичні документи та показники.

Сервіси інтелектуального аналізу даних

Особливої уваги варті сервіси, які надаються / плануються власне агрегаторами (або із залученням сторонніх організацій) на основі сучасних досліджень інтелектуального аналізу тексту та даних наукової літератури. До таких сервісів належать: виявлення плагіату нещодавно надісланих публікацій; семантометрики; підбір публікаціям відповідних рецензентів; аналіз науководослідних трендів; рекомендації щодо роботи зі співавторами, проведення заходів тощо; ідентифікація різних версій однієї і тієї самої статті (наприклад, препринти та постпринти); визначення відповідності публікації умовам проведення заходу; визначення важливості, настанов чи типу цитування; узагальнення результатів досліджень;

побудова індексу цитувань; витяг або добування важливих слів чи фраз; категоризація публікацій за областями досліджень; визначення типу публікації; витяг цитат для бібліометрії.

VuFind — відкрите рішення для інтеграції бібліотечних колекцій

Під час реалізації проєкту "Методи та засоби інтеграції наукових інформаційних ресурсів України у світовий / європейський науковий інформаційний простір і в загальноєвропейську хмару відкритої науки (EOSC)" було здійснено дослідження зі створення системи інтеграції ресурсів із різних відкритих академічних джерел для здобуття зручного й потужного інструменту пошуку та доступу до інформації для користувачів, а також інтеграції зібраних наукових ресурсів України у світовий / європейський науковий інформаційний простір.

Перед системою інтеграції стоять три основні завдання:

1. Збирання й інтеграція метаданих із різних джерел електронних ресурсів.
2. Організація пошуку та видавання відповідних ресурсів.
3. Передавання метаданих із власного агрегатора іншим агрегаторам.

Автори статті проаналізували низку програмних систем, платформи яких придатні для виконання окреслених завдань, і обрали систему VuFind [11]. Її вже розгорнуто та розпочато

експлуатацію (<https://harvester.nas.gov.ua/>). Наразі до VuFind під'єднано 15 електронних бібліотек (провайдерів даних), з яких було зібрано майже 300 тис. метаданих документів, здебільшого статей. Система індексує метадані документів всіх видів академічно релевантних ресурсів, як-от журнали, інституційні репозитарії, цифрові колекції тощо, котрі використовують інтерфейс ОАІ для надання контенту. Проіндексовані дані зберігаються на серверах Інституту програмних систем НАНУ. Апробовано під'єднання та передавання метаданих з VuFind до іншого агрегатора. Вивчено можливості системи з перегляду, пошуку та завантаження статей; підготовлено інструкцію для кінцевого користувача; розроблено схеми метаданих основних видів наукових інформаційних ресурсів НАН України.

Висновки. Нині фахівці проводять роботу з оновлення програмного забезпечення зазначеної бібліотеки та налагодження агрегатора Академії наук України, відпрацьовують алгоритми завантаження та оновлення даних, що надходять з різних академічних джерел, регламент роботи, вимоги та інструкції з під'єднання для провайдерів даних.

Вивчення та впровадження світового досвіду з експлуатації таких бібліотек і агрегаторів сприятиме вдосконаленню дослідженої системи та приведенню її у відповідність до сучасних зразків.

Список бібліографічних посилань

1. Захарова О. В., Захарова Е. Г., Резніченко В. А. Каталог програмних засобів створення електронних бібліотек / Ін-т програмних систем НАН України. Київ, 2006. 32 с.
2. Резніченко В. А., Проскудіна Г. Ю., Овдій О. М., Дорошенко А. Ю. Створення цифрових бібліотек на основі Greenstone. *Проблеми програмування*. 2005. № 2. С. 24—41. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/2468>.
3. Новицкий А. В., Кудим К. А., Резниченко В. А., Проскудіна Г. Ю. Создание научных архивов с помощью системы EPrints. *Проблеми програмування*. 2007. № 1. С. 46—60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/275>.
4. Кудим К. А., Проскудіна Г. Ю., Резниченко В. А. Создание научных электронных библиотек с помощью системы DSPACE. *Проблеми програмування*. 2007. № 3. С. 49—60. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/300>.
5. DSpace Release 7.0 Status. *DSpace*. URL: <https://wiki.lyrasis.org/display/DSPACE/DSpace+Release+7.0+Status#DSpaceRelease7.0StatusWhatfeaturesarecominginalater7.xrelease?7.x>.
6. BASE. URL <https://www.base-search.net/Search/Results?q=coll:ftvarnadskynl&refid=dctableen>.
7. BASE. URL https://www.base-search.net/about/en/about_source.php?id=2328.
8. Кнот П., Херрманнова Д., Канселлієрі М. [та ін.]. (2023). CORE: Глобальна служба агрегації документів відкритого доступу. *Nature Scientific Data*. Vol. 10. № 366 (2023). doi: <https://doi.org/10.1038/s41597-023-02208-w>.
9. Scopus: Comprehensive, multidisciplinary, trusted abstract and citation database. *Elsevier*. URL: <https://www.elsevier.com/solutions/scopushttps://www.elsevier.com/solutions/scopus>.
10. Web of Science platform. *Clarivate*. URL: <https://clarivate.com/webofsciencegroup/solutions/web-of-science/>.
11. Проскудіна Г. Ю., Кудім К. О., Резніченко В. А. VuFind: відкрите рішення для інтеграції бібліотечних колекцій. *Проблеми програмування*. 2023. № 4. С. 15—26. URL: <https://pp.isoftware.kiev.ua/ojs1/article/view/590>.

Valeriy Reznichenko,
PhD of Physical and Mathematical Sciences,
Senior Research Fellow,
Institute of Software Systems of the National Academy of Sciences of Ukraine

Galyna Proskudina,
Researcher,
Institute of Software Systems of the National Academy of Sciences of Ukraine

Kuzma Kudim,
Junior Research Fellow,
Institute of Software Systems of the National Academy of Sciences of Ukraine

**A modern approach to the creation and integration
of library digital information resources**

The paper presents an overview of the software and functionalities of the Scientific Digital Library of Periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine. It also considers the issues of integration of library systems into unified user service systems on the example of modern global aggregators of open access documents BASE, OpenAIRE and CORE. Their quantitative characteristics, such as the number of collected document descriptions and full texts, the number of data providers, and the availability of an application programming interface for data retrieval are analyzed. The composition and types of their data providers, such as institutional repositories, open journals, publishing houses, scientific repositories of preprints, thematic digital libraries, and systems that are also aggregators, are considered. We also investigated what kind of information about documents these aggregators collect and how it is presented in the user interface, as well as what information is collected about data providers and how it is presented in the user interface. How the aggregator interacts with data providers, what data exchange protocols are supported, and how the collected data is updated. The article provides a list of useful services for researchers that can be provided by modern aggregators based on collected data corpora, using machine learning methods, bibliometrics, webometrics, altmetrics, and semantometrics. As developers of a number of open access scientific digital libraries, we are already registered as data providers in these systems. At present, work is underway to create an aggregator of scientific resources of the National Academy of Sciences of Ukraine, so studying the world experience is a necessary step to solve this problem at the proper level.

Keywords: digital libraries; distributed documentary information systems; integration; open access; service provider; data provider; OAI-PMH protocol

References

1. Zaharova O. V., Zaharova E. G. & Reznichenko V. A. (2006). *Katalog programnih zasobiv stvorenniya elektronnih bibliotek*. Kyiv.
2. Reznichenko V. A., Proskudina G. Yu., Ovdij O. M. & Doroshenko A. Yu. (2005). Stvorenniya cifrovih bibliotek na osnovi Greenstone. *Problemi programuvannya*, 2, pp. 24—41. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/2468>.
3. Novickij A. V., Kudim K. A., Reznichenko V. A., Proskudina G. Yu. Sozdanie nauchnyh arhivov s pomoshyu sistemy EPrints. *Problemi programuvannya*, 1, pp. 46—60. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/275>.
4. Kudim K. A., Proskudina G. Yu., Reznichenko V. A. Sozdanie nauchnyh elektronnyh bibliotek s pomoshyu sistemy DSPACE. *Problemi programuvannya*, 3, pp. 49—60. Available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/300>.
5. *DSpace Release 7.0 Status*. *DSpace*. (n. d.). Available at: <https://wiki.lyrasis.org/display/DSPACE/DSPACE+Release+7.0+Status#DSpaceRelease7.0StatusWhatfeaturesarecominginalater7.xrelease?7.x>.
6. *BASE*. (n. d.). Available at <https://www.base-search.net/Search/Results?q=coll:ftvarnadskynl&refid=dctableen>.
7. *BASE*. (n. d.). Available at https://www.base-search.net/about/en/about_source.php?id=2328.
8. Knot P., Herrmannova D., Kanselliyeri M. [ta in.]. (2023). CORE: Globalna sluzhba agregaciyi dokumentiv vidkritogo dostupu. *Nature Scientific Data*, 10, 366 (2023). doi: <https://doi.org/10.1038/s41597-023-02208-w>.
9. Scopus: Comprehensive, multidisciplinary, trusted abstract and citation database. (n. d.). *Elsevier*. Available at: <https://www.elsevier.com/solutions/scopushttps://www.elsevier.com/solutions/scopus>.
10. Web of Science platform. *Clarivate*. (n. d.). Available at: <https://clarivate.com/webofsciencegroup/solutions/web-of-science/>.
11. Proskudina G. Yu., Kudim K. O. & Reznichenko V. A. (2023). VuFind: vidkrite rishennya dlya integraciyi bibliotechnih kolekcij. *Problemi programuvannya*, 4, pp. 15—26. Available at: <https://pp.isofts.kiev.ua/ojs1/article/view/590>.

Надійшла до редакції 27 травня 2024 року

УДК 929:94(477-89)Оль"946/947"

Володимир Перунін,
член Національної спілки краєзнавців України,
e-mail: zarichne.pmsd@gmail.com

**Велика княгиня Київська: загальнолюдські закони, першохристиянське
знання — зброя, наступні дії — основи державності Руси-України
(роки 946—947)**

**Усе людство шукає способи
прямого (безпосереднього) спілкування
з Богом. Символізм здатний
допомогти підвестися до Нього.**
Анонім, XX ст.

**Ми не потребуємо ані цікавості
після Ісуса Христа, ані вишукувань
після Євангелія. Віруй їм, ми не
бажаємо вірити нічому іншому:
думаємо навіть, що більше й вірити нема чому.**
Тертуліан (160—225 рр. н. л.)

З минулого до сьогодні веде один шлях, а до майбутнього — безліч. Історія чи люди, які її творять, іноді обирають несподіваний поворот, як у нинішні жорстокі вирішальні дні, сповнені тривоги та надією.

У наш час відбувається особливе протиборство: скрізь підвищена чутливість, біль і страждання — чи то вірознання та мова, чи спадкоємність та ієрархія влади й пам'яті, чи історія та географія. Трансформується світогляд суспільства. Настав час робити вибір: чи залишиться прихована або явна можливість необмежено підпорядковувати все та всіх в одній особі, чи, враховуючи напрацьовані тисячоліттями досягнення, часопростір загартується, зміцніє та стане досконалішим.

Задля цього слід пригадати давній цивілізований вибір, зроблений на теренах Русі-України. Тогочасна вітчизна після проведених змін "посідала чільне місце на ментальній мапі Європи" (рис. 1), як стверджує А. Каппелер, професор східноєвропейської історії Віденського університету [1, с. 11]. Цей висновок суголосний із дослідженнями сучасних науковців [2, с. 91, 95; 3, с. 166, 176, 179; 4, с. 11, 102—105; 5, с. 207—209; 6, с. 37, 359, 369, 375].

Обмежене єдиновладдя люди здобули згідно з вченням про Єдиного Бога, Саваофа — воїтеля проти рабства та неправди. Ці закони знали й використовували легендарний пророк Мойсей (Кн. Левіт 19:18, Повторення Закону 6:4-5) і славетний цар Давид (1004—964 рр. до н. л.) для

створення першої єдинобожної країни [7, с. 84, 227; 8, с. 97, 98, 642; 9, с. 528, 529].

Рис. 1. Київська Русь як результат політики княгині Ольги, її онука й правнука

Заради виживання людства вже в нашому літочисленні їх доповнив і передав нам Син Божий. Усім християнам відомий його перший і найважливіший заповіт, запозичений із П'ятикнижжя Мойсея: "Люби Бога свого всім серцем, всією душею своєю і всією думкою". І другий, отриманий з того самого джерела: "Люби свого ближнього, як самого себе". На цих двох заповідях тримаються і Закон, і Пророки (Мт. 22:37-40).

На відміну від зазначених володарів, хранительською сакральних знань, призначених для виконання народом, та ініціаторкою відповідних до них дій на наших прадавніх теренах стала жінка. Кодекс "Повість минулих літ" містить сповнені силою слова на підтвердження державницької діяльності княгині Ольги: "В лето 6455 (947) 11 апреля. Пасха. Иде Ольга к Новгороду, и

устава по Мсте по югы и дань и по Лузе погосты и дань и оброки и ловища ея суть по всей земле и знамения и места, и погосты... изрядивши, взратися к сыну своему в Киев" (рис. 2).

Рис. 2. Княгиня Ольга — першохристиянка, одноосібна засновниця прадавньої державності, правителька Русі-України (945—964)

Історична особливість полягала в тому, що іноземне скандинавське військо очолювала жінка — харизматична, мудра, сильна особистість, першохристиянка, слов'янка. Похід — мандрівка, спрямована на північ, за 1400 км від осередку центральної влади.

Ольга двічі виборола право на правління у 946 р. Спочатку за тричі ганебну смерть свого конунга Інгвара (князя Ігоря), її чоловіка, чужоземні військові були приречені на самознищення, смерть від розгніваних кровожерливих північних богів асів і ванів [10, с. 49, 56, 62]. Покарання супротивників — заколотників деревлян — відбувалася без втручання її воїнів. Удова-княгиня залучила придворних підлітків — "отроків", і п'ять тисяч убивць князя Ігоря дістали покарання "на горло". На північних русів подіяла "страшна та невідома сила" — раптова й могутня — суворого християнського Бога: "Не думайте, що я прийшов принести мир на землю, а меча" (Мт. 10:34). Саме цього закону дотримувалася велика княгиня, мати підлітка Святослава.

Уперше скандинави-загарбники відчували, що Єдиний Бог врятував кожного з них від дії вищих сил. Його задовольнили величезні пожертви, дароприносини, які слов'яни замінили своєю смертю, надавши життя іншим. У жорстокий спосіб було встановлено рівність між очевидними вбивцями й умовними винуватцями, які не захистили свого керманіча, адже перед Всевишнім усі люди та народи рівні: "Того дня, як створив Бог людину, він вчинив на подобу Божу" (Кн. Буття 5:1).

Другий неймовірний порятунок війська покійного князя відбувся поблизу Іскоростеня (нині — Коростень). Багатомісячна облога осередку не-

скорених бунтівників не приносила результату, до того ж наближення морозів змусило припинити осаду. Майоріла поразка... Однак княгиня спромоглася вчасно доправити "грецький вогонь" на зворотному шляху з Константинополя наприкінці 946 р., що наблизило жадану перемогу. Це була та сама зброя, яка допомогла знищити флот коханого у 941 р. у Чорному морі. На той час її батьківщину Болгарію вважали великою та потужною країною Європи, що в результаті перемог над Візантією здобула великі обшири й трофеї. Двоюрідний брат, цар Петро, надав родичці відповідну зброю, яка допомогла зруйнувати місто з відстані [11, с. 135; 12, с. 88; 13, с. 6].

Загибель сотні чи навіть кількох десятків бійців вважали значною втратою, адже їх вартість була надто високою. Удова-княгиня двічі уподібнювалася до скандинавської богині смерті Хель — знищувала численних супротивників без жодних втрат і водночас рятувала й берегла своїх військових, усіх і кожного [14, с. 22].

Першохристиянська княгиня Київська через жорстокі дії та за допомогою особливих знань виявила єдність з Богом Саваофом — воїтелем проти рабства й неправди. Ольга полонила серця загарбників скандинавів-русів, примусила полюбити Спасителя, духовного Сина Бога, привела до Єдиного п'ять тисяч чужинців: "Бо де двоє чи троє в Ім'я Моє зібрані, там я серед них" (Мт. 18:20). Відбулась апостольська перемога: "Богові — Боже" (Мт. 22:2). У скандинавів сталася "переміна серця й розуму" (грецк. метаноя): "Бо Боже слово живе та діюче, гостріше усякого меча обосічного, проходить воно аж до поділу душі і духа, суглобів та мозків, і здатно судити думки та наміри серця" (Євр 4:12). Вони звільнилися від залежності від кровожерливих асів і ванів — вищі сили з далеких північних країв припинили існування. Стала зрозумілою й досяжною одна з найважливіших заповідей: "Любити Бога (Спасителя) всім серцем своїм..." (Мт. 22:37). Водночас остаточно ствердилася влада вітчизняної правительки над чужоземними завойовниками, а їхня очільниця здобула найвищий прижиттєвий титул.

Вигадане ім'я Хельга — на честь скандинавської богині смерті Хель, грецькою *Elga*, у написанні слов'янськими літерами *Ольга*. Жінку поважного віку, хранительку ранньохристиянського вірознання було визнано духовним керманічем п'ятитисячного війська з північної Європи. Вона викоренила вороже ставлення до місцевого населення на підвладних теренах Східнослов'янської рівнини, зрівняла його в очах і серцях зі

скандинавами-русами. У життя було втілено другу заповідь Христа: "Любити ближнього свого, як самого себе" (Мт. 22:39). Якщо взяти до уваги лише дві згадки про реальні події в літописі, стає зрозуміло, чому княгиня беззастережно корилася варязькій дружині 20 років, вірно служила синові Святославу, онукові Володимиру, правнукові Ярославу. Воїни з півночі стали спільниками Великої та Святої княгині Ольги, брали участь у розбудові нової країни.

У всесвітній історії є схожий випадок, що відбувся майже 2,5 тисячі років тому. У часи Перської імперії виникла загроза існуванню першого єдинобожого народу. Через придворні інтриги цар Артаксеркс віддав наказ про знищення всіх євреїв. Наближена до царя Естер, родичка єврея, звернулася до нього з прохання про захист пригноблених і приречених на смерть. Після триденного посту й молитов, згідно зі своїм вірознанням, промовляла до Всевишнього: "Господь мій! Ти один Цар наш: допоможи мені самотній, не маю помічника, окрім Тебе... Боже, ти маєш силу над усіма! Почуй голос безнадійних і спаси від рук зловмисних, врятуй мене від страху мого". І надійшов порятунок від знищення — новим указом цар дозволив засудженим на смерть людям зібратися й стати зі зброєю на захист свого життя. Відтоді на знак порятунку євреїв від знищення було започатковано щорічне свято пурим (риг — жереб). Давня традиція, коли вибір із рук людських передався Богу — власне, те, що й відбулося, згідно із Саваофом — воїтелем проти рабства та неправди [8, с. 44, 83, 86, 169; 9, с. 562].

Дослідження подій середини X ст. збігається в часі з першим християнським тисячоліттям. Тепер важко зрозуміти те велике піднесення й захоплення, з якими люди служили новій вірі. Відбулося єднання із суворими й вимогливими законами, виконання яких передбачало відмову від будь-якого задоволення чи розваг, обмеження своїх потреб, звільнення від зайвих думок — так творилися духовні подвиги [8, с. 291; 11, с. 47; 15, с. 168].

Як приклад наведемо факти з життя відомого в той час подвижника Симеона із Сирії. У 412 р. він усамітнився на дев'ятиметровій античній колоні в пустелі неподалік Антіохії, аби постійно спілкуватися з Богом. 40 років стояв під спекотним літнім сонцем і в зимовий холод. Учні, які оселилися поряд, передавали їжу та воду за допомогою мотузки. З часом на лівій нозі Симона утворилася виразка, й кінцівка змертвіла. Ще кілька років стояв на одній. І це продовжу-

валось навіть після смерті внаслідок трупного задубіння. Упродовж життя Симеон дарував хворим зіллення, міг змінити погоду для доброго врожаю, надавав поради в судових справах, захищав знедолених і неможливіх від важкої руки державної влади. Симеон став одним із багатьох раннях християн, який уособлював зосереджене, віддане спілкування та єднання з вищими силами без посередників [11, с. 49, 50].

До слов'янських народів вчення про Єдиного Бога прийшло через знання про земне життя його духовного сина Ісуса з Назарета. Для кращого розуміння світогляду центральної особи нашої оповіді — княгині Київської — слід пригадати дії її діда Богориса (Бориса), очільника Болгарії.

Прийняття християнства країною відбулося під військовим і політичним тиском із боку Візантійської імперії. У відповідь на згоду патріарх Константинополя відправив єпископа для хрещення й довжелезний лист з настановами до новонаверненого. Знаменна подія відбулась у 865 р., і першим хрестився цар Богорис (рис. 3).

Рис. 3. Хрещення Богориса

Християнство проголосили державним віровченням, однак усередині багатобожого суспільства його сприйняли як визнання візантійського панування, що викликало невдоволення й напругу. Грецька мова була незрозумілою для слов'ян, до того ж служителі церкви погано її знали — лише літери, щоб читати, а відтворене на письмі озвучували "скотоподібно". За щасливим збігом обставин за кілька років до визначної події було створено слов'янську абетку, завершено переклад Четвероєвангелія. Після навернення відбулося освячення на апостольському престолі в Римі [11, с. 175, 176; 16, с. 30, 34].

Майже через рік правитель країни-неофіта звернувся до папи Миколая. Лист містив 106 запитань щодо законоположення справ церковних і світських. Одна відповідь викликала підозру, збентежила: "Яка головна патріарша кафедра?". "Непомильний" учитель схитрував: "Це три апостольських престоли: Римський, Александрійський та Антіохський... єпископи Константинополя та Єрусалима не мають величності".

Відпис містив хибний необачний висновок, який володар розгледів і зрозумів, адже першою та вічною кафедрою Нового вчення є наука, котру Ісус Христос започаткував і практикував у Єрусалимі. Цю відповідь віднайшов у Четвероєвангелії. Двічі свідчив найближчий учень, апостол Матвій — там його єдиний "Престол слави" (19:28; 25:31), "там місто Царя Великого" (5:35). Знання Євангелія, або Благовістя, — це джерело, з якого розпочиналося першохристиянство. Нарешті став чітким шлях звільнення від впливу, рабства й неправди Константинополя та Риму. Жодні людські зусилля, імператори, собори й папи Римські не здатні вдосконалити цілковиту довершеність першоджерела Благовістя.

Близько 900 р. князь Симеон, син Богориса, скликав Собор болгарських єпископів, на якому обрали вищу духовну особу та проголосили незалежність. У 917 р. Константинополь погодився визнати автокефальність болгарського вірознання [17, с. 17; 18, с. 249].

У попередні роки було створено 40 кафедр для вивчення Святого Письма рідною мовою. Осередки вітчизняної духовності прирівнювали до навчальних закладів.

Поширення знань, викладених чотирма апостолами, стало потужним імпульсом до змін у суспільстві. Зростала кількість освічених людей, змінювався їхній світогляд. У першій половині X ст. віряни становили "вражаючу кількісну та якісну народну силу". Відбулося кілька переможних війн першохристиянської Болгарії під керівництвом Симеона проти православної Візантійської імперії. Від 927 до 966 р. Константинополь сплачував данину країні-переможниці [12, с. 85; 19, с. 11].

Знання Четвероєвангелія надавало виняткову можливість одноосібно звертатися до Бога Саваофа — воїтеля проти рабства й неправди, а пересічній освіченій людині — бути непохитною в питаннях віри.

Через кілька століть цієї думки дійшов Мартин Лютер: "Церква не має робити чи насаджувати те, чого не сказано в Біблії... вона повинна бути єдиним авторитетом. І навіть могутній Рим не зміг протистояти хвилі Реформації [20, с. 171].

Візантійська імперія на той час відійшла у вічність. Залишилась Російська православна церква — "уламок і зліпок із Візантійського православ'я, де церква створювалась імператором і завжди була при імператорі" [21, с. 293]. "Велична літургія-містерія", "Небо на землі". Церква утасмничена, священна й молитовна...

Малодосяжна до вимог своєї мандрівної, войовничої сутності..." [22, с. 69].

За володарювання княгині Ольги київська людність приймає особливе християнство з Болгарії. Арабські історики датують подію 913 р. [13, с. 6; 21, с. 29]. Саме тоді її дядько, воїн і книжник, син Богориса, був на вершині слави. Окрім того, минув рік після загибелі Олега, тривалого соправителя її чоловіка Ігоря (Інгвара). Перший виявився затятим прихильником скандинавського багатобожжя й уперто гальмував християнізацію.

До 944 р. значна частина скандинавів-русів прийняла єдинобожжя ранньохристиянського вірознання, що надавало можливість особисто звертатися до вищих сил. Саме про це свідчить присяга на вірність мирній угоді між Києвом і Царгородом. За рік до загибелі Ігоря дійство відбулося в соборній Церкві Святого Іллі. Упродовж століть у воїнів із півночі Європи подібний акт був неможливий. Лише конунг, очільник, ухвалював рішення та здійснював людські жертви для ненаситних асів і ванів. Важко уявити почуття воїнів-чужинців, які дістали змогу безпосередньо звертатися до Єдиного Бога, воїтеля-Саваофа [24, с. 67].

У той самий час у православній Візантії відбувалися зворотні процеси. Тільки одна особа була наближеною до Всевишнього — імператор: "Царську гідність Вони здобули від Бога, й між Богом і Ними нема відстані" [23, с. 66]. Отже, між пересічними християнами й Богом була прірва, лише священники, згідно зі своїми посадами та званнями, мали можливість звертатися до вищих сил [26, с. 84—86]. Такий поділ відбувся в середині III ст. із подання християнського єпископа Євсевія Кесарійського, який спирався на слова апостола Матвія: "Кесарю — кесарево, а Богові — Боже". Під час святкування 30-річного ювілею правління імператора Костянтина в надміру улесливих словах наголошував на єдності світського й релігійного управління в одній особі, богоподібності імператора. Так, завдяки звеличенню від найближчого оточення, і постав Костянтин Великий — у минулому успішний воїн, згодом — убивця молодої дружини та сина від попереднього шлюбу. Проте першохристияни не визнавали носія найвищого титулу подібним Богові, відмовлялися вшановувати його зображення, приносити жертви, виявляти захоплення. Непоко́ра породжувала жорстоке гоніння й навіть смертну кару [11, с. 24, 42, 43; 18, с. 17].

Наявність виняткового ранньохристиянського вірознання в наших давніх землях зумовлено

історично, про що свідчить судження-вислів (булла) Папи Римського Івана XIII (965—972), викладене у посланні до чеського короля Іржи щодо створення у Празі національної єпископії: "...Обери для цієї справи не людину, належну до обряду болгарського й руси, або слов'янської мови... а обізнаного (досвідченого) в латині, який в силах плугом слова переорати цілину язичницьких сердець, посіяти в них пшеницю добрих справ, а плоди нашої віри віддати Христу" [27, с. 75]. Варто також навести й промову "правильно славящого" богоподібного імператора Костянтина Багрянородного, незадоволеного, розгніваного сучасника княгині Київської: "...на Русь слід надсилати не священників для хрещення, а підглядачів". Саме він принизив особистого духівника переможного царя болгар Симона, військового пресвітера Григорія, який супроводжував Ольгу під час відвідин Константинополя у другій половині 946 р.: презирливо обдарував його трьома драхмами, тоді як слуги й перекладачі отримали вісім і чотири [23, с. 37; 28, с. 14].

Донині є тисячолітні свідки подій того величного періоду. У жодній європейській столиці нема трістої узгодженості ранньосередньовічних споруд: Золоті ворота, Софійський собор, Кафедральний собор Різдва Пресвятої Богородиці... Вівтарі трьох храмів спрямовано на південь, на близький першохристиянському серцю Єрусалим: "Богові — Боже" (Мт. 22:21). Зауважимо, що в сучасних православних церквах місця звертання до Всевишнього скеровано на схід. Пряма лінія, подібно знанням, словам Четвероевангелія, спрямовує, сполучає, єднає, ніби шлях: "Готуйте дорогу для Господа, рівняйте стежку Йому (Мт. 3:3). Струнка архітектурна цілісність як вдячність за Новий Заповіт, дороговказ для земної влади від небесної.

На певній віддалі, на високих пагорбах правого берега Дніпра, зберігаються вже малопомітні ознаки самовідданого способу життя осіб високого духовного призначення — Києво-Печерська лавра, місце де були зосереджені "помешкання" ранніх християн-"печерників", подвижників-відлюдників. Добровільно відмовившись від побутових зручностей і принад життя, вони одноосібно впродовж життя "творили Господні молитви серцем". Відбувалося єднання з Богом заради захисту миру й добра в суспільному житті [16, с. 122; 9, с. 598].

Ченці були послідовниками єгипетського ченця-відлюдника Антонія, який близько 300 р. н. л. усамітнівся в пустелі для єднання із

суворим і вимогливим Богом. Двадцять років перебував у пості та молитві в руїнах на східному березі Нілу. На самоті у подвижника з'явилися благодать, сила й знання, подаровані небом. Навіть Костянтин Великий звертався до нього за порадою. Послідовники Антонія також стали шукати можливості усамітнення — так у вірян виникло слово "монах" (грецьк. самітник) [11, с. 48].

Зауважимо, що ритуал особистого звертання до Творця зберігається у першого єдинобожого народу понад три тисячоліття, від часів царя Давида. Він першим поєднав окремі племена з демократичним відчуттям свободи арамейської людності. Саме тоді було використано закони "Шма" про єдиність Бога, любов до Нього, вірність Його заповідям. Християни знають їх як першу і другу заповіді, передані Спасителем Ісусом. Сформувалася неписана "згода", союз між єдиновладним правителем і народом, якого дотримувалися під наглядом Саваофа. Було створено царство, що нарешті передбачало обмеження для очільника країни [7, с. 84, 227; 9, с. 825].

Звертання до Всевишнього, до Того, Хто створив світ і надав закон, у народа-шанувальника набуло виразних рис від другої половини першого століття нашого літочислення. Під час загарбницьких дій Римської імперії в Палестині було зруйновано головну святиню народу країни — храм в Єрусалимі. Після цього поступово зникли первосвященники, їхнє найближче освічене оточення, садукееї, фарисеї — "Бог угледить" (Кн. Буття 22:8-14). Укріпилася, укорінилася, розповсюдилася школа рабинів (івр. великий, значний, учитель) і "почесне звання Єврейського вчителя, як називали Ісуса в першому столітті" [8, с. 318]. Було визначено головну умову спілкування з "богом воїнств" — освіченість, досконале знання змісту П'ятикнижжя Мойсея, зведення письмово відтворених описів життя й діяльності реальних людей упродовж двох тисячоліть до народження Христа. Вивчення через читання відбувається упродовж 53 (54) субот, щотижнево. Щорічно відбувається повторення. Щоденно тричі відбувається наближення в молитві [7, с. 84; 9, с. 531, 559].

У ранніх християн Четвероевангеліє початково було спрямовано на пізнання кожною людиною Бога Саваофа через земну історію його Духовного Сина, щоб кожна освічена особа теж могла "народитися" вдруге. Відбулося Богосиновство: "Отче наш...".

Дивовижним свідченням є тисячолітня мозаїка на північній стіні Софії Київської (рис. 4).

Рис. 4. Мозаїчний образ Богоматері Оранти. Київ, Софійський собор, XI ст.

Державне уславлення носія знань Святого Письма. Людина звертається до Єдиного в молитві: "Просить і буде вам дано, шукайте і знайдете, стукайте і відчинять вам; бо кожен, хто просить одержує, хто шукає знаходить, а хто стукає відчинять йому" (Мт. 7:7-8); "Ви Друзі Мої, якщо чините все, що Я вам заповідаю. Я вже не буду рабами вас звати, бо не відає раб, що пан його чинить. А вас називаю друзями Я, бо Я об'явив усе те, що по чув від мо ю Отця (Ів. 15:12-15); "Тому то, коли хто в Христі, той створіння нове, стародавнє минуло, ото сталося нове!" (2 до кор. 5:17-21). Саме так, стоячи з відкритими долонями, зміцнені новим світоглядом, зверталися, молилися прадавні співвітчизники — перші християни [9, с. 588; 18, с. 100; 29, с. 273, 278].

Зіставлення зображення фігури в молитовній позі з піднятими руками XI ст. у Софії Київській з образами римських катакомб (рис. 5) підтверджує думку про спадкоємність і відповідність саме початкового християнського вірознання київської людності наприкінці першого та на початку минулого тисячоліття, а не православної віри з імперської Візантії.

Рис. 5. Богоматір із Дитиною. Гравюра з фрески в римських катакомбах

На користь цього передбачення свідчить опис поведінки першої княгині Київської. Відомо про її відвідини Царгороду в останній половині 946 р. Там і тоді відбулося підтвердження законності її влади іноземною державою, доведено дієвість попередніх угод, закладено рівень майбутньої взаємодії між державами. Відповідно до

етикету, при дворі тогочасного імператора здійснювали показовий і доказовий ритуал-проскінес: потрібно було лягти долілиць, торкаючись лобом підлоги у вітанні. Дами, які супроводжували очільницю, виконали ритуальну дію, засвідчуючи пошану. Княгиня ж як високоосвічена особа, котра досконало знала Новий Заповіт, лише ледь схилила голову перед Костянтином Багрянородним. Ця дрібна деталь насправді свідчить про суттєву різницю у світосприйнятті. На початку XI ст. у Києві до Всевишнього зверталися на повний зріст, адже перед Ним усі люди й народи рівні: "Того дня, як створив Бог людину, він її вчинив на подобу Божу" (Кн. Буття 5:1-25). І переродження церкви Візантії — після семи соборів і тисячі канонів для правильного уславлення Бога, що ніби підмінило й віддалило безсмертне вчення від тих, кому заповідалося. Рабські поклони виконували доволі тривалий час. Наведемо відомий приклад візиту подести — голови виконавчої та судової влади з Генуї, міста-республіки Італії. Гість не наважився уникнути ритуалу урочистого привітання під час зустрічі з Михайлом VII Дукою (1071—1078) і був змушений демонструвати улесливість. Це свідчило лише про брак відповідних знань, бідність почуттів, можливо, й занепад, і не тільки у представника Західної церкви [30, с. 106].

Оранта — це головна ознака й перевага вірувань ранніх християн, можливість безпосередньо звертатися до Всевишнього. Слід зазначити, що тілопоставка київської Оранти свідчить про союз людини з Богом, ніби протистоїть приміщенню й навіть еклесії-церкві, що об'єднує певну спільноту вірян: "Чи знаєте ви, що ви Божий храм, і Дух Божий у вас перебуває" (1 до кор. 3:16-12). Тому кожна людина — мета і ціль Нового вчення. Бог перебуває у серці живої людини, а не у величних стінах соборів і церков: "Бог не є Богом мертвих, а живих" (Мт. 22:32). Лаконічні та потужні слова апостола: "Боже царство всередині Вас"... (Лк. 17:20-21).

Цікаво, що "Біблія — священна книга усіх християн, жодним чином не коментувала ролі самої церкви — структури змодельованої за зразком давньоримської адміністрації" [18, с. 171]. На згадку про церкву з уст Ісуса (Спасителя) в Євангелії натрапляємо лише двічі: "І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я церкву свою... І ключі тобі дам до Царства Небесного..." (Мт. 16:18-19), і мимохідь — 18:15-19. Цій фразі передували певні обставини, позначені тонкою іронією, про що дізнаємося з попередніх сторінок Євангелія. Коли учні побачили Христа,

який йшов по воді, то Петро, один з усіх, також захотів спробувати. Учитель сказав: "Іди". Петро виліз із човна, ступив, але побачивши хвилю, злякався й почав потопати: "Маловірний, чого ти засумнівався?" (Мт. 14:28-31). Саме після цього Ісус і сказав учню: "Ти камінь...", в інших перекладах "Ти скеля..." й одразу пошкодував. Згодом вимовив увічливу, заспокійливу промову, наведену вище [22, с. 102; 31, с. 79].

У цьому контексті слід пригадати початок формування верхівки влади церкви західного обряду. Папа Стефан I (254—257) оголосив себе спадкоємцем і наступником апостола Петра, зверхником усіх єпископів Риму. Учень Христа ніби першим з'явився в межах "вічного міста". Головним доказом його зв'язку з Ісусом стали зазначені слова Вчителя про скелю, церкву, ключі — особиста настанова, здобута від Духовного сина Саваофа. Утім, це був сумнівний крок заради користі, розрахований на випадковий успіх, визнання, перемогу. Водночас було порушено цілісність Вчення, і тепер Величний собор у Ватикані виокремлює, уславлює, визнає засновником місцеву знаменитість, одного з багатьох десятків прихильників, учнів Спасителя. Навіть уособлює Мати-Церкву католицького віровчення [32, с. 89, 92—93; 33, с. 200, 201]. Проте відомо, що цей послідовник, був не надто вірцевим: на початку вишколу сумнівався, в останню ніч перед смертною карою Учителя тричі зрадив його, після Воскресіння піддався на вмовляння своїх учнів і знову вагався [34, с. 132].

У будь-якому разі глави Римської церкви протягом кількох століть формували правовий статус "духовної столиці". Згодом сюди стали приїжджати монархи Європи, аби отримати корону й благословення від Папи [22, с. 32, 33, 128].

Хоча дослідження присвячено княгині Ользі — праматері державності Русі-України, для кращого розуміння її дій варто проаналізувати політику двох ранньосередньовічних королів.

Оттон I Великий (912—973) — спадковий саксонський правитель Германії та Лотарингії, імператор Священної Римської імперії (від 962 р.), сучасник Ольги Київської. Свого часу княгиня була змушена звертатись до володаря, адже її батьківщина Болгарія вкотре опинилася під руйнівним впливом імперського віросповідання з Візантії, а отже постала потреба у присутності високоосвіченого служителя. З дозволу Оттона єпископ Адальберт Магдебурзький перебував в Києві у 961—962 рр., особисто спілкувався з Regina Rusorum (так на Заході титулували Ольгу). Проте його знання не спрямовували Бога в серце людини,

не відповідали першоджерелу з Єрусалима й вірознанням першохристиянського Риму. Вчення опанував Папський престол. Так само у короля поряд був Зальцбургський єпископат, непримиренний суперник римського кліру. Однак вони порушили й грубо відкинули апостольське застереження "Один бо є Бог, і один Посередник між Богом і людьми — Христос Ісус" (1 Тим. 2:5), створивши собі особливі права, переваги й титул — Vicarius Filii Dei, Намісник Сина Божого (так у документі "Дар Костянтина" був названий Апостол Петро, а понтифіки "замішали" самого главу апостолів).

Оттон I, успішний військовий очільник, тогочасний пересічний християнин, був змушений йти до далекого Ватикану, щоб отримати найвище звання єдиновладдя. Водночас правитель величезних теренів вважав Папу "кимось хіба трохи більшим за свого капелана" [35, с. 96, 97].

Його попередник Карл Великий (747—814) (рис. 6) також успадкував владу від батька Піпіна Короткого й славетного діда Карла Мартела: "Згідно з Божою волею отримав християнський світ Західної Європи, у тому числі й Рим". Цими обширами землі в минулому володіли римські імператори, тому франкський король дістав право іменуватися так само. Він навіть наполягав на своєму безпосередньому зв'язку з Богом, затвердивши це в ухвалених за два роки після коронації законах.

Рис. 6. Карл Великий — король франків (768—814), якого вважають першим імператором Священної Римської імперії (800—814)

Хоча у цих правителів Всевишній був ніби поряд, та вони змушені були йти за тисячі кілометрів у так звані Римські походи, що потребували багато війська та грошей [36, с. 724]. "Титул імператора цінувався тими, хто його мав, завдяки величності. А папами — завдяки владному впливу, який вони здійснювали, даючи правителям це звання" [35, с. 92].

Обидва європейські монархи дотримувалися у своїй політиці звичаїв та устрою попередників.

Знання з Четвероевангелія здобували чужою, вже "мертвою", латинською мовою, перекладів на франкську й давньонімецьку ще не було [35, с. 91].

Високоосвічена очільниця нашої першодержави проводила політику, що відповідала думці, значно пізніше висловленій Франциском Ассізьким: "Якщо попереду йде Бог, то все буде по-іншому". "Шлях до Храму", дорога до Саваофа була позначена глибокими знаннями Благовісті. Вона досягла утаємниченої серцевини Нової угоди: "...ми говоримо Божу мудрість у таємниці приховану, яку Бог перед віками призначив нам на славу, яку ніх т з во лю дрів цього віку не пізнав" (1 до кор. 2:7-8). Нині вона відома як настанова для усіх часів і народів, отримана з уст Спасителя: "Віддайте кесарю кесарево, а Богові — Боже" (Мт. 22:21; Мр. 12:17).

В обох очільників, які зробили Христа Царем для тогочасних людей і Слугою від Саваофа — "віддайте кесарю кесарево, а Богові — Боже". Ці настанови, розташовані в одних главах із першою та другою заповідями, озвучені Ісусом для своїх учнів, — традиція. Ніби фокусують і об'єднують перше, новітнє, з подальшим, давно відомим. Знаходимо цьому підтвердження: "Закон, бо через Мойсея був даний, а благодать та правда з'явилась через Ісуса Христа (Ів. 1:17). Отже, можна припустити, що у частині "Богові — Боже" приховано всеосяжний зміст. Всевишній дарує життя й велич знань першому єдинобожому народові. Вони — у П'ятикнижжі Мойсея (Тора), а для послідовників, шанувальників Єдиного як Отця — у Четвероевангелії. Йому як Батькові Дитини від людини потрібна сукупність знань для повсякденного суспільного буття.

Про це висловився освічений шанувальник Нового вчення, тогочасний дослідник і правознавець Тертуліан (160—225 рр. н. л.): "Пізнання Бога нескінченне, воно втілюється у вірі, що веде до дії". Верхівка пізнання виявляється під час втілення двох заповідей у життя. Формується союз із Всевишнім. Щоб позбавитися сумнівів, наведемо приклад. Початківцем був цар Давид, управляючи першою єдинобожою країною Ізраїль. Ці заповіді стали наріжними каменями юдаїзму, основою єднання семітських народів. Він перший здобув титул "Син Божий" [7, с. 112, 227].

Розглядаючи нововведення "кесарю — кесарево", не можна обійти увагою історичну особу, першовласника почесного звання "кесаря", імператора Гая Юлія Цезаря Октавіана. Він не був вправним і досвідченим у воєнному мистецтві, як його попередник, родич Гай Юлій

Цезар, не мав славетних перемог подібно до Олександра Македонського. Його досягнення та успіх полягали у встановленні тривалого миру після громадянських воєн. Найближче оточення визнано Октавіана Августом (лат. священним), винятковою особою, спроможною впливати на перебіг подій на величезних теренах. Цей здобуток і тепер приписують поблажливості, милосердю Clementio [29, с. 10, 11, 14, 15; 39, с. 200].

Можливо, не випадково це відбулось за кілька років до народження Ісуса Христа, а відтак — у захопленому збройними силами Риму, багатостраждальних землях Палестини. Імператор був далеко. Митники, співвітчизники, виявилися безсоромними здирниками, які хижо діяли повсюдно. Населення сплачувало непомірну данину, країна перебувала у стані напруженого незадоволення. Спалахували збройні повстання, які жорстоко придушували. Найактуальнішими були питання про податки, а не про порятунок душі. Тому у своїх настановах Спаситель і наголошував, що коли кесар стоїть попереду Саваофа, його законів, то відбувається схилене сприйняття дійсності, адже намагання підпорядкувати все і всіх — безпідставне, омана! Вічність поглине мить. Безмежна влада однієї особи подібна до ненависного податківця. Йому потрібен тільки податок і не більше. Це застереження було неочікуваним, утаємниченим, безжалісним і принизливим.

Висновок щодо долі імператорів Візантії — від Аркадія до Костянтина XI Палеолога — робить дослідник XIX ст. Сабатьє: лише 34 зі 109 померли від старості чи хвороби; 20 — насильницькою смертю: зарізані, задушені, обезголовлені; 18 — кастровані, осліплені, позбавлені носа, рук; 12 загинуло у в'язниці; стільки ж відмовилися від престолу; 10 загинуло від голоду, отрути [25, с. 107] — "Бог угледить" (Кн. Буття 22:14).

Наприкінці першого тисячоліття київська правителька-реформаторка виконала всі настанови (тисячолітні традиції, передані від Саваофа — воїтеля проти рабства й неправди). Надзвичайний, незбагнений рік 946 ознаменувався остаточною апостольською перемогою в серцях п'яти тисяч чужоземних військових, скандинавів-русів. У 947 р. було створено систему сплати податків (кесарево — кесарю) для населення Східнослов'янської рівнини, від Києва до Новгороду. Доречно навести цитату з Четвероевангелія: "Як ти думаєш, Симоне: царі земні з кого беруть мито або податки: від синів своїх чи чужих". ...Той відповів: від чужих" (Мт. 17:25).

У нашому випадку "погост" тричі зазначено у вітчизняному кодексі, в одному рядку зі словами "по всей земле". Це уособлює надійний захист "свого", підвладного місцевого населення, бо в такий спосіб було визначено територіальні володіння Києва через погости (погост: гость, від лат. *hostis* — гость, ворог, чужинець; по — прийменник, що означає межу, кордон). Вони природно різноманітні, різновіддалені від центру. Саме тому першою з правительів Ольга спробувала ввести порядок збирання данини: визначила норми податків, "устава", "уроки", "оброки", "дані", терміни, про які зазначає літописець. У X ст. всі вони мали окреме значення [4, с. 111]. Доцільно додати влучну цитату: "...взьми щита віри, яким зможете погасити стріли лукавого. Взьми і шолома спасіння, і меча духовного, які є слово Боже (Єф 6:16-17).

Мудра й далекоглядна правителька Русі-України відмовилася від спокусливих титулів імператриці, королеви, цариці, навічно залишившись в історії княгиною.

Не випадково запрошується порівняння з діями правительів, імператорів Стародавнього Риму в землях Палестини. На батьківщині Христа в буремні роки його життя співвітчизники-митники ставали сліпим знаряддям в "чужих руках". А княгиня дворазово уподібнилась пророку Мойсею: вивела чужинців із рабства вітчизняних богів асів і ванів і позбавила свій народ залежності від влади іноземців. Загалом виявилася здібною ученицею духовного Сина Бога, служницею Саваофа — воїтеля проти рабства й неправди.

Протягом 20 років правила Ольга державою тихо й мирно. Цей винятковий факт заслуговує на особливу пошану, адже нікому з володарів у літописі не присвячено стільки уваги.

Влучно схарактеризував постать правительки М. Грушевський: "...держала сильною та зручною рукою державну систему й не дала її ослабнути ні розвалитися" [4, с. 11].

Велика княгиня досягла недосяжного за цілковитою відсутністю зовнішніх ресурсів. Згадаймо знову її сучасника Оттона I, коронованого як імператора Священної Римської імперії, германської нації (962), нащадка Карла Великого. Державне утворення з пафосною назвою, розрахованою здебільшого на зовнішнє враження, не мало ані столиці, ані армії, ані податкової системи. Згодом видатний представник французького Просвітництва Вольтер назвав її "не священною, не римською, не імперією" [35, с. 92].

Дітище Папи Лева III і франкського короля було зруйновано. На уламках держави постало

сім королівств із виборчою королівською владою [40, с. 216]. Щодо прадержави Русі-України, наведемо знову цитату з Вольтера, який у листі до Катерини II наголошував: "Ми в Європі знаємо одну Русь — Київську, останнім королем якої був Данило Галицький".

Для відновлення історичної пам'яті нашої вітчизни можна навести приклад тепер уже далекої Норвегії. У часи володарювання княгині Ольги, понад тисячу років тому, — близьке зарубіжжя. Наприкінці XX ст. вдячні нащадки спорудили пам'ятник засновнику країни Гаральду Гарфагру у формі трьох мечів (рис. 7). Він поєднав "землі та море" під єдиновладдям.

Рис. 7. Нагорна скульптура у формі мечів на увічнення перемоги Гаральда — першого короля Норвегії — над супротивниками у битві поблизу Хаврсфьорда, 890 р.

Подібно до цього давнього свідка історії далекої північної країни на Східноєвропейській рівнині вже понад десять століть стоять 383 колоподібні наземні споруди, що уособлюють знаки власності як супутники погостів, кордонів, одержавлених просторів, військових таборів, центрів правління у віддалених місцевостях. Кола об'єднання та спільних зобов'язань.

Ці споруди було зведено завдяки мирній політиці освіченої першохристиянки 1077 років тому. Саме тут вперше у часопросторі Європи зустрілися народності й племена із законами-традиціями від Саваофа: "Богові — Боже, кесареви — кесарю". Поєдналися зі створеною вже земною людністю досконалою ухвалою, у всій її різноманітності — "одаль" (спадкове земельне володіння, права, пов'язані з володінням сімейною земельною власністю) [10, с. 240; 41, с. 11, 100, 213].

Нині руна одаль-коло — ніби німотна очниця, докірливо спрямована у Царство Небесне. Можливо, століттями благає байдужу тимчасову землевласність усвідомити межі влади, мудрість знань від вічних вищих сил і далеких поколінь.

"Бог угледить" (Кн. Буття 22:14), мить зникне, майбутнє переможе...

Список бібліографічних посилань

1. Каппелер Л. Нерівні брати: українці та росіяни від Середньовіччя до сучасності ; пер. з англ. Чернівці : Книги — XXI. 2018. С. 11.
2. Святий рівноапостольний Володимир — творець Української Держави : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 1000-літтю упокоєння святого рівноапостольного великого князя Київського Володимира, Хрестителя Руси-України, мученицької кончини святих страстотерпців благовірних князів Бориса і Гліба та 900-ліття перенесення їхніх святих мощей / [під ред. д-ра богосл. наук, проф., митроп. Переяслав-Хмельницького і Білоцерківського Епіфанія (Думенка), д-ра іст. наук Г. В. Папакіна та ін.; УПЦ КП. Київська православна богословська академія, Інститут історії Церкви; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського]. Київ, 2015. 640 с.
3. Франклін С., Шепард Д. Начало Руси: 750—1200 / под ред. Д. М. Буланина ; [пер. с англ. Д. М. Буланина, Н. Л. Лужецкой]. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2000. С. 166, 167, 179.
4. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. I (до половини XVII століття). Мюнхен : Українське видавництво, 1972. С. 102—105, 111.
5. Галушко К. Ю. Викинги. Історія завоювань. Харків : Кн. клуб "Клуб семейн. досуга", 2020. С. 207—209.
6. Греков Б. Киевская Русь. Москва, 2006. С. 359, 369, 375.
7. О'Рейли Б., Дьюгард М. Убийство Иисуса: расследование самого громкого преступления в истории. Москва : Эксмо, 2020. С. 84, 112, 227.
8. Гудман М. Історія іудаїзму Москва : Эксмо-Аст, 2020 С. 44, 83, 84, 86, 97, 98, 169, 227, 291, 318, 642.
9. Всеобщая история религий мира Москва : Мир книги, 2006 С. 528, 529, 531, 559, 562, 588, 598.
10. Будур Н. Повседневная жизнь викингов IX—XI века. Москва : Молодая гвардия, 2007. С. 49, 56, 62.
11. Харрис Д. Византия: История исчезнувшей империи. Москва : Альпина нон-фикшн, 2017. С. 24, 42, 44, 49, 50, 135, 175, 176.
12. История Болгарии : в 2-х т. Т 1. Москва : Изд-во АН СССР, 1954. С. 85, 88.
13. Лукьяненко А. М. Культурно-историческая роль Болгарии в судьбах славянства вообще, России — в частности. Киев, 1913. С. 6.
14. Власов А. С., Элькин Г. Н. Древнерусские крепости Северо-Запада в истории России. Санкт-Петербург : Паритет, 2007. С. 22.
15. У пошуках єдиності християн. Київ : Дух і літера, 2008. С. 168.
16. Калинець І. Загадки хрещення України-Руси. Львів : Місіонер, 2000. С. 30, 34, 122.
17. Шевченко І. Україна між Заходом і Сходом. Львів : Інститут історії Церкви ЛБА, 2001. С. 17.
18. Тальберг Н. История Христианской Церкви. 2-е изд. Москва : Изд-во Сретенского монастыря, 2017. С. 17, 249.
19. Державин Н. С. История Болгарии. Москва ; Ленинград : Изд-во. Акад. наук, 1946 С. 11.
20. Герст Д. Найкоротша історія Європи. Київ : Наш формат, 2021. С. 100, 171.
21. Речкалов А. П. Кто ты Русь: первые времена и первых князей вспоминая. Изд. 2-е, стер. Киев : Книга, 2008. С. 293.
22. Когнар Ів. Девять веков спустя. Заметки о Восточной схизме. Киев : Дух і літера, 2011. С. 32, 33, 69, 100, 102, 128.
23. Кузич-Березовський І. Жінка і держава Львів : Світ, 1994 С. 29, 37.
24. Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. Т. 4. Київ, 1998 С. 67.
25. Савва В. Московские Цари и византийские василевсы. Харків : Тип. и литогр. М. Зильберберг и сыновья, 1901. С. 66, 106.
26. Диль Ш. История Византийской империи. Москва : Изд-во иностр. лит., 1948. С. 84—86.
27. Брайчевский М. Ю. Утверждение христианства на Руси / отв. ред. М. В. Попович. АН УССР. Институт археологии. Киев : Наук. думка, 1989. С. 75.
28. Голубинский Е. Е. История русской церкви: в 2-х т. Т. 2. С. 14.
29. Свенцицкая М. С. Первые христиане и римская империя Москва, 2003. С. 10, 11, 14, 15, 273, 278.
30. Гийу А. Византийская цивилизация. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. С. 20, 101.
31. Журнал "Наше наследие". 1990. № 3 (15). С. 76.
32. Бейджент М. Бумаги Иисуса. Москва : Эксмо, 2008 С. 89, 92—93.
33. Фогт М. Атлас чудес света. Харків ; Белгород : Клуб семейного досуга, 2012. С. 200, 201.
34. Журнал "Наше наследие". 1991. № 2 (20). С. 132.
35. Дженкіс С. Стисла історія Європи. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2021. С. 92, 96, 97.
36. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. XXVI. Санкт-Петербург : Брокгауз-Ефрон, 1889, С. 729.
37. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974 С. 345, 673.
38. Новий словник іншомовних слів. Київ : Арій, 2008. С. 311, 601.
39. Харарі Ю. Н. Людина Розумна : історія людства від минулого до майбутнього. Харків : Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2020 С. 200.
40. Журавлев Д. В. Загадки истории. Викинги. Походы и завоевания / худож.-оформ. Р. В. Варламов ; гл. ред. А. В. Красицкий. Харків : Фолио, 2021. С. 216.
41. Гуревич А. Избранные труды. Древние германцы. Викинги. Санкт-Петербург : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. С. 11, 100, 213.

Надійшла до редакції 30 травня 2025 року

УДК 655.55:94(477)"1942/1944":[015:061.1](477)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.6(335).44-49

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка Державного архіву друку

Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.netORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>**Наукові розвідки та навчальна література
з історії України 1942—1944 років
(за матеріалами Книжкової палати України)**

Стаття продовжує низку досліджень, що проводяться в межах науково-дослідної роботи Державного архіву друку у 2024 р. Відповідно до річного плану Книжкової палати України здійснюється опрацювання друкованих видань 1940-х рр. через розкриття найвагоміших тематик окресленого періоду. Поміж останніх — українська історична наука та навчальна література, що виходила впродовж 1942—1944 рр., тобто в умовах, коли територія України перебувала в окупації, а фахівці історичної галузі, академічні вчені, викладачі закладів вищої освіти та інші особи, які були дотичними до написання цих книг, працювали в евакуації. Стаття відповідає вимогам наукової методології, зокрема застосовано загальні (опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та спеціальні (періодизації, історико-порівняльний, контент-аналіз) методи наукового дослідження, і спирається на принципи історизму, всебічності та об'єктивності. Наукова новизна дослідження полягає в систематизації й узагальненні книг, що виходили в 1942—1944 рр. за територіальними межами України, але під егідою наукових й інших літературотворювальних установ УРСР. Результатом проведеного дослідження став аналіз процесу розвитку історико-української науки в умовах евакуації у східні регіони Радянського Союзу. У науковий обіг введено маловживані видання, бібліографічний запис та опис яких склали фахівці Книжкової палати України. Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості їх застосування в майбутніх наукових дослідженнях.

Ключові слова: гітлерівська окупація України; евакуація закладів та установ України у східні регіони СРСР; евакуаційні сесії Академії Наук УРСР; наукові праці з історії України; навчальна література з історії України

Постановка проблеми. Друкознавчі дослідження за матеріалами Книжкової палати України не втрачають актуальності й затребуваності. Враховуючи умови воєнного стану, в яких кілька років поспіль перебуває наша держава, особливу зацікавленість у сучасних учених можуть викликати наукові розвідки та навчальна література з історії України, видана в роки війни між Радянським Союзом та гітлерівською Німеччиною.

Аналіз досліджень і публікацій. Тематиці Другої світової війни (1939—1945) присвячено кілька розділів вітчизняної історіографії. Цю проблему досліджували у багатотомних академічних працях, енциклопедіях, словниках, довідниках, колективних та авторських монографіях, численних студіях у формі статей. Щодо друкознавчих розвідок за матеріалами зазначеного періоду, то останні потребують ретельного вивчення, адже впродовж 1942—1945 рр. не виходив навіть бібліографічний покажчик "Літопис книг". Як зазначає О. Васьківська на шпальтах "Української бібліотечної енциклопедії", з добірки друків часів війни було укладено лише систематичний покажчик і той зі значним запізненням (1951) [1].

Враховуючи очевидні потреби та спираючись на доробок попередників, авторка поставила за мету опрацювати наукову та навчальну літературу з історії України, що виходила впродовж 1942—1944 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Датою остаточної окупації гітлерівцями території УРСР є 22 липня 1942 р. Того дня війська вермахту захопили останній населений пункт України — м. Свердловськ Ворошиловградської області. Відтоді нацисти та їхні сателіти хазяйнували на наших землях, вкотре повторюючи відому з давніх-давен історичну п'єсу із сумним для завойовників кінцем. 28 жовтня 1944 р. УРСР була повністю звільнена від ворогів.

Попри повну окупацію території, Україна продовжувала існувати. Завдяки евакуації державних установ, підприємств, закладів освіти й культури республіка розгорнула потужний людський і матеріальний потенціал на безкрайніх теренах Уралу, Сибіру та Середньої Азії. Як не дивно, але саме завдяки масштабній евакуації радянської промисловості, проведеної на початку війни, відбулася вимушена та ще більш фор-

сована, ніж у 1930-х рр. в європейській частині країни, індустріалізація азійських просторів СРСР. Це був справжній економічний прорив, що зруйнував цивілізаційну віддаленість східного регіону.

Евакуйовані з УРСР об'єкти знайшли прихисток у різних містах і поселеннях. Щодо центральних академічних установ (Академія наук УРСР) і літературно-мистецьких спілок (Спілка радянських письменників України), то вони опинилися у столиці Башкирії. Отже, м. Уфа та його друкарські потужності забезпечили безперервність розвитку видавничої справи в українській республіці. Незважаючи на окупацію, науковці, викладачі вишів, співробітники дослідних інститутів, письменники, поети, публіцисти, журналісти та інші тогочасні інтелектуали України продовжували видавати наукові й творчі праці, доводячи в такий спосіб собі, своєму народові та світу власну нездоланність, незламність, життєздатність. Це було переконливе підтвердження першого рядка вірша П. Чубинського, надрукованого далекого 1863 р. Майстри пера невтомно доводили, що Україна "ще не вмерла", що вона неодмінно перемає та посяде гідне місце у світовому поступі.

Найточнішим відзеркаленням суспільних думок доби Другої світової війни стали наукові праці та навчальна література з української історії. Якщо у другій половині ХХ ст. дисципліна "Історія України" була здебільшого номінальною (це стосувалося як шкіл, так і вишів, про що авторка може судити з власної біографічної пам'яті), а її зміст ретельно вичищали від небажаного змісту, то в роки війни історія нашої країни перетворилася на гостру вербальну зброю, що впливала на менталітет, підтримувала моральний дух і, врешті-решт, підіймала суспільний настрій.

У фондах Книжкової палати України зберігаються різноманітні видання окресленої доби, тож розглянемо докладніше наукові праці та навчальну літературу з історії України.

Провідною темою воєнної історичної науки, цілком очікувано, стала проблема багатовікової боротьби українського і загалом східнослов'янських народів проти загарбників німецького походження. Цьому питанню присвячено низку статей у збірці праць за редакцією К. Гуслистого та Л. Славіна [2]. Слід зазначити, що Кость Григорович Гуслистий (1902—1973) — видатний історик України, який аспірантом навчався в метрів української історичної науки — академіків Д. Яворницького та Д. Багалія, а Лазар Мойсейович Славін (1906—1971) від 1939 р. був членом-кореспондентом АН УРСР, у роки Другої світової війни очолював Інститут археології АН УРСР, що не викликає сумнівів у професійній компетентності авторів.

До збірки увійшло кілька статей, серед яких розвідка К. Гуслистого, присвячена боротьбі українського народу проти німецьких загарбників у XIII—XV ст. [2, с. 5—11]. Варто звернути увагу на вжитий науковцем термін "український народ" щодо періоду розпаду Київської Русі, адже для радянської історіографії другої половини ХХ ст. це було не тільки нетипово, а й ідеологічно неприпустимо. Початок формування південно-західного діалекту давньоруської мови та становлення українського народу радянська наука пов'язувала не раніше, як із XIV ст., коли на землі Київської Русі прийшли литовці й поляки. Галицько-Волинську державу, засновану наприкінці XII ст., розглядали не як фрагмент українського державотворення, а як продовження варязького правління Рюриківичів. Водночас К. Гуслистий називає Галицько-Волинське князівство "осередком об'єднання українських земель", його лідера Данила Романовича — "патріотом своєї батьківщини", а місцеве населення — "українським", охопленим "патріотичним піднесенням" у боротьбі проти чужоземних загарбників [2, с. 6]. Як бачимо, попри сталінські догмати в науці, в українській історії зберігалися національно свідомі констатації дореволюційних часів, а радянські історики, принаймні ті, про яких йдеться, були провідниками визнаних наукових позицій та оцінних суджень.

Слід зазначити, що К. Гуслистий, деталізуючи хронологію українсько-німецьких битв Середньовіччя, наводить маловідомі нині факти. Науковець, зокрема, зазначає, що "вперше німці зазнали удару з боку предків українців" 1018 р., коли в поході польського князя Болеслава на Київ брали участь заго ни німців та уго р ів [2, с. 5]. Разом із перемогою Данила Галицького під Дорогичином 1238 р. і відомою Грюнвальдською битвою 1410 р., коли німецьких лицарів розбили об'єднані сили слов'янських народів, К. Гуслистий згадує вересневу битву 1648 р. під Старокостянтинівим, у якій "українські повстанці на чолі з Максимом Кривоносом майже цілком знищили восьмитисячний загін німців", згодом, у травні 1652 р., під час битви під Батогом "козаки Богдана Хмельницького цілком знищили декілька тисяч німецької піхоти" [2, с. 10].

"Термінологічною зухвалістю" позначено статтю, присвячену участі українців у боротьбі Росії проти Пруссії в роки Семирічної війни (1756—1762) [2, с. 12—18]. Її автор, кандидат історичних наук Ф. Лось, постійно вживав слова "українець" і "Україна", хоча у XVIII ст. більш вживаними були однокореневі лексеми з назвою "Малоросія".

Ще актуальнішими в зазначеній збірці статей є розвідки старшого наукового співробітника М. Супруненка. Одну з них присвячено краху німецької окупації в Україні 1918 р. [2, с. 19—28], а другу — початковому періоду війни проти гітлерівської навали [2, с. 29—36]. Автор із піднесенням розповідає про потужний партизанський спротив окупантам із боку нашого народу. Зокрема, українські партизани ліквідували спробу німців відновити роботу рудників і шахт Криворіжжя [2, с. 35]. Коли німецькі інженери підготували до пуску один із рудників, через що у Кривому Розі було оголошено свято, на руднику розпочалися вибухи, було знищено компресорну установку та інші механізми [2, с. 36]. Історик М. Супруненко зауважував, що партизанський рух в Україні набув масового характеру, а в одному з районних центрів на Харківщині навіть вдалося відновити радянську владу. З конспіративних міркувань автор називає керівника партизанського загону "тов. Л." [2, с. 36].

До збірки увійшла й економічна розвідка [2, с. 37—48]. Її автор, кандидат економічних наук З. Шульга, розглядає питання нацистської колонізації українських земель і тотальне пограбування окупованого місцевого населення. Автор аналізує різноманітні документи Третього Рейху, у яких "завойовані східні області" називають "німецькою господарською територією", а "землю та весь живий і мертвий інвентар" — "власністю німецької держави". Автор розповідає про "земельний закон" барона Розенберга, відродження в Україні панства, тотальний вивіз харчів у Німеччину, про здирицькі податки, накладені на українських колгоспників. Зокрема, П. Кушнар, мешканець села Тростянець Васильківського району на Київщині, зібрав урожай у 64 пуди, а від німців отримав зобов'язання здати "51 пуд хлібом та 249 карбованців грішми" [2, с. 39]. У с. Гостра Могила Київської області селяни сплачували німецькій адміністрації по 2 крб за кожну сотку землі, 180 — за коня, 104 — за корову, 65 — за поросля, 10 — за вівцю. У Дніпропетровській області податки були вищими: 350 крб за корову, 100 — за свиню і 15 — за собаку. Найдорожче утримання собаки коштувало мешканцям Волноваського району Сталінської області, де німці вимагали щомісяця сплачувати за тварину 150 крб [2, с. 39]. Найтяжчим для селянина в окупації був податок на помел зерна: колишній радянський колгоспник мусив залишати на млині 75% привезеного збіжжя [2, с. 40]. Окрім нацистських землевласників, зазначає З. Шульга, на Україну накинута "зграя зголоднілих собак" — "петлюрівці, оунівці,

білоемігранти" [2, с. 41]. Автор зупиняється на ідеї "самостійності", зауважуючи, що гітлерівці відвели "жовтоблакітникам" роль "лакеїв", тож про "державність України" в умовах нацистського панування годі й говорити: "фашисти ненавидять усе українське, топчуть національну гідність і честь українського народу", а "жовтоблакітним писакам" наказують "поменше згадувати про Україну" [2, с. 41]. Якщо враховувати, що оунівці-мельниківці, які виявляли лояльність і навіть симпатизували гітлерівцям, урешті-решт, опинялися в катівнях гестапо, а потім, як Олена Теліга, гинули в численних Бабиних Ярах, то радянський науковець, вочевидь, мав достовірну інформацію щодо подій в окупованій УРСР. Ідеї, озвучені у цитованій збірці, були продовжено і в окремій монографічній праці З. Шульги, присвяченій формам нацистського закріпачення селян України [3, с. 13—26].

Питання боротьби з німецькими загарбниками в наукових працях періоду війни вчені розглядали й у ширшому контексті протистояння світового слов'янства з "німецьким фашизмом та його попередниками" [4]. Академік М. Калинович та члени-кореспонденти АН УРСР С. Маслов і П. Попов стверджували, що "вся історія слов'ян і Східної Європи проходила під знаком їх напруженої боротьби за свої землі, за свою волю та національну незалежність проти німецької агресії" [4, с. 6]. Натиску германських племен не витримали полабські слов'яни, кашуби, серблужичани — усі зазнали понімечення, тоді як національне обличчя серед західних слов'ян вдалося вберегти чехам, словакам і полякам. Автори ґрунтовно проаналізували німецьку агресію проти південних слов'ян [4, с. 15—26], у висвітленні ж агресії германських племен щодо східних слов'ян, вони солідарні з цитованим істориком К. Гуслистим [4, с. 27—32].

Концептуально важливий аспект розробляв професор Микола Неонович Петровський (1894—1951), який в роки евакуації очолював Інститут історії АН УРСР, а з відновленням 1944 р. роботи Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, не полишаючи посади директора академічного інституту, почав завідувати кафедрою історії України у КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Виступаючи на січневій сесії АН УРСР 1942 р., М. Петровський назвав "однобічними і помилковими" наявні концепції щодо історії Київської Русі [5, с. 5]. На його думку, брутально помилялися як російські великодержавні історики, що розглядали Київську Русь як розділ історії винятково Росії, так і українські історики-націоналісти, які зараховували "часи Київської Русі до

історії лише однієї України" [5, с. 5]. Професор закликав всебічно досліджувати багатоаспектний історичний процес і в жодному разі не пов'язувати Давньоруську державу лише з одним зі східнослов'янських народів. Отже, український академік наполягав на збереженні концепції трьох братніх східнослов'янських народів, заснованої видатним українським істориком, першим ректором Університету Святого Володимира М. Максимовичем (1804—1873).

Перебуваючи в евакуації, українські науковці продовжували досліджувати історію більшовицької революції в Україні. Зокрема, М. Супруненко в монографії "Жовтень на Україні" навів маловідомий історичний факт про те, як члени Української Центральної Ради намагалася загасити невдоволення великих землевласників після прийняття популістського III Універсалу. Так, 11 листопада 1917 р. (за старим стилем цей державно-правовий акт був проголошений 7 листопада 1917 р. — *Л. Д.*) відбулася нарада представників київських банків, Всеросійської (!) спілки власників цукроварень, Спілки земельних власників і деяких інших буржуазно-поміщицьких організацій України, на якій голова Генерального секретаріату В. Винниченко та його колеги М. Порш і В. Голубович буквально виправдовувалися за ухвалу III Універсалу [6, с. 24]. Відповідаючи на рішучий протест поміщика Вишневського (на той момент очолював Спілку землевласників України. — *Л. Д.*) проти скасування права приватної власності на землю, лідери Української національної революції "стали заспокоювати переляканих поміщиків, заявляючи, що універсал не вирішує питання про земельну власність, а лише ставить його..." [6, с. 24]. Балансування між протилежними інтересами соціальних верств українського суспільства неминуче вело національну владу до краху, а факт участі представників уряду УЦР у сепаратній змові з тогочасними олігархами переконливо дезавуював соціал-демократичні гасла членів однойменної політичної партії України. Власне, саме ця нещирість у відносинах із селянською бідною й зумовила широкомасштабну підтримку більшовиків та їх перемогу на українських теренах. Інакше кажучи, ідеї російської революції стали близькими більшій частині українського суспільства, тож їх не варто розглядати лише як занесені на червоноармійських штиках.

Поряд із башкирськими виданнями 1942—1943 рр. в Державному архіві друку Книжкової палати України зберігається монографія, видана у спільному краківсько-львівському "Українсько-мудравництві" 1943 р. [7]. Її автором є Воло-

димир Михайлович Кубійович (1900—1985) — відомий історик, географ, засновник дивізії СС "Галичина", редактор "Енциклопедії українознавства". Друге видання книги "Географія українських і сумежних земель", що її уклав професор Українського вільного університету у Празі, доктор В. Кубійович, містило розвідки українських науковців-емігрантів: професорів і докторів Ю. Полянського, І. Зілинського та І. Крип'якевича; професорів М. Кулицького, М. Мельника, С. Пашкевича, В. Чередієва; доцента, інженера Р. Димінського; докторів Р. Єндика та І. Федева, магістрів Е. Жарського та І. Теслі [7, с. 1]. Розповідаючи про формування українських земель, В. Кубійович подає досить резонансні, як для сучасності, тези й, зокрема, засуджує дії Української Центральної Ради, яка через власну недбалість "залишила поза межами української держави Кубанщину і Крим" [7, с. 19]. Судячи з тексту, відомо у УЦР від Криму В. Кубійович вважав фатальною помилкою, адже Україна, відповідно до III Універсалу, не прагнула до панування над Чорним морем, а обмежувалася наявністю в її складі Таврійської губернії "без Криму".

У роки Другої світової війни було видано кілька фундаментальних підручників з історії України. У 1943 р. у друкарні "Жовтневий натиск" м. Уфи п'ятитисячним накладом вийшов перший (із чотирьох запланованих) том "Історії України", призначений для вивчення у закладах вищої освіти. Велика за обсягом книга (330 с.) була надрукована українською мовою й коштувала 12 крб за примірник. У передмові до підручника зазначалося, що "вивчення історії нашого народу сприятиме ще більшому піднесенню радянського патріотизму українців на полях боїв і в оборонній роботі тилу" [8, с. 3]. Видання підготували співробітники Інституту історії і археології України Академії наук УРСР М. Петровський, Л. Славін, К. Гуслистий і членкореспондент АН УРСР, доктор історичних наук, професор Серафим Володимирович Юшков (1888—1952). Перший том академічного підручника охоплював період від найдавніших часів до 1654 р., тобто до входження України до складу Московського царства.

Структура підручника загалом ідентична структурі навчальних посібників, якими послуговуються студенти сучасної України. Водночас очевидною є різниця в констатаціях: підручник 1943 р., за винятком одного епізоду, про який йтиметься нижче, цілком позбавлений державотворчих елементів української історії. Починаючи від Трипілля, яке ми звикли називати протодержавою на українських теренах, і закінчуючи

Козацькою Україною, яку сучасна історична наука потрактує як Українську державу, цивілізаційний поступ нашого народу в підручнику розглянуто лише в соціально-економічному та культурному аспектах, за винятком військово-політичних фрагментів козацьких походів і подій Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Історичний Зборівський (гетьмансько-королівський) договір 1649 р., згідно з яким було започатковано українську козацьку автономію, повністю позбавлений оцінного пафосу та обмежується терміном "козацька територія" [8, с. 283]. Водночас, вочевидь, контроверсійною щодо подальшої радянської історіографії є оцінка Переяславської Ради 1654 р.: радянські академічні вчені, провідні українські історики потрактовують подію входження України до складу Росії не інакше, як "найменше зло"! [8, с. 306]. До того ж під "злом" вони розуміли царат із його безжальною системою соціального гноблення, а в категорії "найменше" наводили цілком слушні аргументи стосовно того, що Росія, на відміну від Польщі, дуже повільно закріпачувала українське селянство (остаточно аж 1783 р.) і впродовж 150 років не знищувала козацьку автономію, тоді як Річ Посполита й Туреччина піддавали українців набагато більшим утискам й навіть становили загрозу їх фізичному існуванню [8, с. 307]. Логіка міркувань тогочасних українських професорів солідаризувалася з рішенням журі урядової комісії в конкурсі на найкращий підручник для 3-х і 4-х класів середньої школи з історії СРСР, яке піддало жорсткій критиці авторів, котрі запламували "славне історичне минуле українського народу" фактом невизнання позитивних наслідків Хмельниччини. У тексті рішення йшлося: "Автори не бачать ніякої позитивної ролі в діях Богдана Хмельницького, факт переходу, скажімо, Грузії наприкінці XVIII сторіччя під протекторат Росії, так само як факт переходу України під владу Росії, розглядається авторами як абсолютне зло, поза зв'язком з конкретними історичними умовами того часу; автори не бачать, що перед Грузією стояла тоді альтернатива — або бути поглинутою шахською Персією і султанською Туреччиною, або перейти під протекторат Росії, так само як перед Україною стояла тоді альтернатива — або бути поглинутою панською Польщею і султанською Туреччиною, або перейти під владу Росії: вони не бачать, що друга перспектива була все ж найменшим злом" [8, с. 307]. У підручнику наголошувалося, що, увійшовши до складу Росії, українці зберегли свою народність і релігію, "свою державність (!), бо приєднання відбулося на умовах васальної під-

леглості України російському царю [8, с. 307]. Саме це "збереження Україною своєї державності", таке доречне як аргумент на користь возз'єднання України з Росією у 1654 р., було єдиною згадкою державотворчого компонента української історії в зазначеному підручнику Академії наук УРСР. Однак, слід визнати, ця унікальна для радянських часів наукова позиція багато про що говорить...

Соціально-класовим підходом у цій праці позначено і "єврейське питання". Автори підручника зазначали, що євреї посідали "особливе місце серед міського населення України" [8, с. 165]. У XIV—XV ст. в усіх великих центрах України існували єврейські громади, що за типом занять поділялися на три групи: землероби; ремісники та дрібні торговці; заможна верхівка, до якої входили лихварі й купці. Єврейські багатії брали на відкуп збори, доходи, мита, задобрювали місцевих феодалів і князів тим, що позичали в них гроші під високі відсотки, а згодом, як подяку, отримували "широкі права щодо своїх лихварських операцій" [8, с. 165]. Єврейські кредитори нещадно експлуатували інших членів своєї громади: біднота, виконуючи спільні зобов'язання, мусила віддавати останню копійчину на організацію лихварських компаній і підприємств. На відміну від сучасних підручників, де однією з причин Хмельниччини називають здирництво з боку євреїв-орендарів, підручник воєнної доби загострював увагу студентів на майновій строкатості єврейства та підводив читачів до висновку, що поширений в Україні побутовий антисемітизм є стереотипно помилковим, безпідставним і несправедливим. Виходячи з цих позицій і загалом глоризуючи постать Б. Хмельницького, автори підручника оминають "нелояльні" до євреїв епізоди визвольних змагань 1648—1657 рр.

Незадовго до виходу зазначеного академічного підручника, 1942 р., в Уфі вийшов "Нарис історії України" [6]. Книгу, видану накладом 5 тис. примірників, продавали за ціною 6 крб. Авторський колектив видання також складався з провідних учених УРСР, як-от: академік К. Воблий (фізико-географічна характеристика України); кандидат історичних наук К. Гуслистий (розділ II "Київська Русь і феодальні князівства", розділ III "Галицько-Волинське князівство. Українські землі під владою монгольських завойовників", розділ IV "Україна під литовським пануванням і загарбання її Польщею", підрозділ "Культурний рух" у V розділі); кандидат історичних наук В. Дядиченко (розділ VI "Україна в другій половині XVII і в XVIII столітті"); кандидат історичних наук

Ф. Лось (розділ IX "Україна в першій буржуазно-демократичній революції (1905—1907 рр.)", розділ X "Столипінська реакція на Україні (1907—1912 рр.)", розділ XI "Україна в роки нового революційного піднесення (1912—1914 рр.)", розділ XII "Україна в період першої світової імперіалістичної війни і другої російської буржуазно-демократичної революції (1914—1917 рр.)"); доктор історичних наук, професор М. Петровський (розділ V "Визвольна боротьба українського народу проти шляхетської Польщі. Приєднання України до Росії", підрозділ "Боротьба України і Росії проти наступу шляхетської Польщі та султанської Туреччини" у VI розділі); член-кореспондент АН УРСР Л. Славін (розділ I "Населення території України від найдавніших часів до утворення Київської держави"); кандидат історичних наук М. Супруненко (розділ XIII "Перемога

Великої Жовтневої Соціалістичної революції", розділ XIV "Іноземна воєнна інтервенція і громадянська війна на Україні", розділ XV "Відбудова народного господарства України", розділ XVI "Індустріалізація народного господарства України", розділ XVII "Колективізація сільського господарства України", розділ XVIII "Україна в період боротьби за завершення будівництва соціалістичного суспільства і проведення Сталінської Конституції", розділ XIX "Україна у вітчизняній війні проти німецько-фашистських загарбників"); старший науковий співробітник Ф. Шерстюк (розділ VII "Україна в першій половині XIX століття", розділ VIII "Україна в другій половині XIX століття") [9, с. 4].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 27 травня 2024 року

ВИДАТНІ ДІЯЧІ ТА ВИЗНАЧНІ ПОДІЇ

УДК 02:378(477.411)-051Заг(092)

Наталія Кушнарєнко,

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри цифрових комунікацій
та інформаційних технологій ХДАК,
e-mail: natalia.kushnarenko@gmail.com

Алла Соляник,

докторка педагогічних наук, професорка,
проректорка з наукової роботи,
професорка кафедри цифрових комунікацій
та інформаційних технологій ХДАК,
e-mail: allasolyanik164@gmail.com

Репутаційна представниця київської бібліотечної освітньо-наукової школи (до ювілею Віри Вікторівни Загуменної)

Віра Вікторівна Загуменна — одна з провідних фахівчинь у галузі українського бібліографознавства та бібліотекознавства, організаторка вищої бібліотечно-інформаційної освіти, активна учас-

ниця громадського бібліотечного руху в Україні, кандидатка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри арт-менеджменту та інвент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, заслужений працівник культури України — у липні 2024 р. відзначає 70-річчя.

Професійний поступ Віри Вікторівни налічує майже 50 років і пов'язаний із бібліотечною справою та вищою бібліотечно-інформаційною освітою України. Цей шлях бере початок 1971 р., коли, закінчивши із золотою медаллю середню школу м. Артемівська (нині — м. Бахмут), молода, талановита, амбітна, сповнена особистісних і творчих задумів, Віра Вікторівна вступила на престижне відділення технічних бібліотек бібліотечно-інформаційного факультету Харківського державного інституту культури (ХДІК) (нині — Харківська державна академія культури (ХДАК)). Відомо, що

ХДК був фундатором вищої бібліотечної освіти й упродовж кількох десятиліть — єдиним в Україні ЗВО бібліотечного профілю, педагогічні працівники якого плекали найкращі освітньо-наукові й виховні традиції, формували славетні наукові школи, розвивали інноваційні напрями освітньої та наукової діяльності. Обдарована студентка В. Загуменна виявила неабиякі дослідницькі здібності, активно виступала з доповідями на численних студентських наукових конференціях, брала участь в їх організації й проведенні, розвивала вроджений дослідницький хист.

Закінчивши з відзнакою ХДК 1975 р. та отримавши диплом бібліотекаря-бібліографа технічних бібліотек вищої кваліфікації, В. Загуменна занурилася у практичну діяльність, збагачуючи ґрунтовними знаннями та інноваційними ідеями українські бібліотеки різних типів і видів, набуваючи практичного досвіду.

Якісно новий етап професійного зростання ювілярки пов'язаний із Київським державним інститутом культури (КДК) (нині — Київський національний університет культури і мистецтв (КНУКіМ), в якому вона працювала від 1977 до 2006 р. й успішно пододала щаблі кар'єрного зростання: старша бібліографістка (1977—1979), завідувачка довідково-бібліографічного відділу наукової бібліотеки (1979—1983), аспірантка (1983—1986), викладачка кафедри загального бібліографознавства та книгознавства (1986—1992), кандидатка педагогічних наук (1992), доцентка (1993), професорка (1997), завідувачка кафедри загального бібліографознавства (1996—2006), деканеса факультету бібліотечно-інформаційних систем КНУКіМ (1998—2001).

Важливою подією окресленого періоду став успішний захист кандидатської дисертації (1992) "Система бібліографічного забезпечення комплектування як фактор поліпшення якості бібліотечних фондів", виконаної під науковим керівництвом одного з найавторитетніших на той час українських бібліографознавців, кандидата історичних наук, професора П. Коломійця. Це надало додаткового імпульсу вдалій реалізації ювіляркою наукового, педагогічного й організа-торського таланту.

Від 2006 р. В. Загуменна плідно та натхненно працює в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (НАКККіМ). У різні періоди вона обіймала посади завідувачки кафедри бібліотекознавства та інформаційних комунікацій, професорки кафедри культурології та міжкультурних комунікацій. Від 2022 р. — професорка кафедри арт-менеджменту та інвент-технологій НАКККіМ. В усі часи на всіх посадах Віра Вікторівна виявляла себе як авторитетна

професіоналка, здатна підкорити важкі вершини освітньої, наукової й управлінської діяльності.

Винятковості постаті В. Загуменної в освітньо-науковому просторі України сприяють високі особистісні й фахові якості: людяність, щедрість, демократичність, відданість улюбленій справі, працьовитість, ґрунтовність, академічна доброчесність, комунікативність, уміння ефективно працювати в команді. Ці та інші чесноти ювілярки забезпечують їй високий авторитет і повагу освітянської спільноти — від студентів до професорів.

Віра Вікторівна — продуктивна вчена, у її науковому доробку — понад 150 ґрунтовних наукових і науково-методичних праць, серед яких: 2 навчальних посібники, 1 лекція, 1 термінологічний словник, 57 наукових статей, 48 тез доповідей на наукових форумах, 37 програмних і науково-методичних матеріалів для студентів і бібліотечних працівників, 6 рецензій, 2 бібліографічних посібники та ін. Як справжній науковець В. Загуменна широко оприлюднює власні здобутки в студентській аудиторії та на численних міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Серед різноманіття проблемно-тематичного ареалу наукових розвідок ученої провідне місце посідає студіювання трьох основних фундаментальних проблем: теоретико-методологічні питання бібліографознавства та бібліографічної діяльності документно-комунікаційних інституцій суспільства; підвищення якості вищої бібліотечно-інформаційної освіти; фахова адвокація як новий науковий напрям українського бібліотекознавства. Останній кейс наукової творчості В. Загуменної став її візитною карткою, набув поширення в освітньо-науковій сфері бібліотечно-інформаційного спрямування в Україні, сприяючи її інтеграції в європейський і світовий професійний простір. Особливу популярність має посібник В. Загуменної "Адвокація: представлення інтересів бібліотек" (2013), у якому розкрито сутність та ефективні методи відстоювання інтересів бібліотек і користувачів через розбудову плідної співпраці з владою і суспільством. Більша частина статей дослідниці опублікована в наукових фахових виданнях України та має високий рівень цитування.

У різні роки В. Загуменна — членкиня редколегії журналів "Вісник Книжкової палати" (1996—1999); "Бібліотечна планета" (1998); науково-практичного збірника "Професійний бібліотечний рух: назустріч змінам бібліотечно-інформаційного середовища" (2001) та ін.; членкиня спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 КНУіМ із захисту кандидатських дисертацій (1997—2006); вчена секретарка і членкиня

спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у КНУКіМ із захисту докторських дисертацій (2003—2006); членкиня Фахової ради з культури і мистецтв Міністерства освіти і науки України (1997—2002); членкиня наглядової ради Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (Національної парламентської бібліотеки України) (2011) та ін.

Досвідчена теоретикinja-викладачка, ювілярка бере активну участь у підготовці й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів як наукова керівниця, експертка та опонентка кандидатських дисертацій. Як приклад наведемо її високопрофесійне опонування 2023 р. дисертації однієї з найкращих випускниць аспірантури ХДАК М. Шевченко "Оцифрування фондів бібліотек України", поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа".

Як талановита вчена й педагогиня Віра Вікторівна успішно фундує власну наукову школу, залучаючи до її складу молодих науковців з-поміж обдарованих студентів й аспірантів. Нині під науковим керівництвом професорки захищено 10 кандидатських дисертацій: В. Лутовинова, Н. Сенченко, А. Блажкевич, О. Васюк, О. Пашков, Т. Ярошенко, В. Сошинська, С. Барабаш, М. Апшай, О. Мазур. Її учні є відомими науковцями, викладачами, директорами бібліотек, інформаційними працівниками.

В. Загуменна — блискуча викладачка, котра гармонійно поєднує якісний зміст, інноваційні форми й методи навчання, мотивуючи здобувачів вищої освіти до набуття системних знань, умінь, навичок і компетентностей для успішної професійної діяльності. Вона вибудовує зі студентами плідні партнерські відносини, гармонійні ділові й міжособистісні комунікації.

За період педагогічної діяльності ювілярка розробила й втілила в навчальний процес одноосібні чи у співавторстві програмні й навчально-методичні розробки з майже 15 курсів, серед яких: "Організація та методика бібліографічної роботи в бібліотеці" (1987, 1990); "Загальна іноземна бібліографія" (1992); "Книготорговельна бібліографія" (1994); "Зарубіжна бібліографія" (1999); "Міжнародні інформаційні ресурси" (2000, 2014); "Бібліографознавство" (2004, 2014); "Інформаційне забезпечення виставкової діяльності" (2007); "Інформаційне забезпечення служби та установи" (2008); "Правове забезпечення інформаційного бізнесу" (2008); "Інформаційно-аналітична діяльність" (2014, 2023); "Інформаційно-бібліографічна евристика" (2023); "Адвокація в бібліотечно-інформаційній сфері" (2023); "Міжнародне інформаційне співробітництво" (2023) та ін. Якісна програмно-методична про-

дукція професорки неодноразово перевидавалася, набула поширення в українському освітньому просторі, здобула підтримку й популярність поміж колег-викладачів, широкого бібліотечного загалу, активно використовувалася в Головному тренінговому центрі для бібліотекарів Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв та у багатьох ЗВО України.

Винятковість В. Загуменної полягає ще й у тому, що вона досконало знається на зарубіжному досвіді роботи бібліотечних установ. Зокрема, 2000 р. проходила стажування у Бібліотеці Конгресу США (Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів) за програмою "Сучасні проблеми наукових досліджень", де репрезентувала тему "Довідкове та інформаційне обслуговування в бібліотеках". Ювілярка неодноразово брала участь у міжнародних форумах за кордоном, вивчаючи специфіку бібліотечної справи Сполучених Штатів, Німеччини, Франції, Бельгії, Китайської Народної Республіки та ін. Це сприяло підвищенню рейтингу української науки й освіти в міжнародному просторі, взаємозабезпеченню їх змісту і структури, надало нового імпульсу для поглиблення інтеграційних процесів у бібліотечній галузі.

Слід наголосити на авангардній ролі В. Загуменної в активізації вітчизняного професійного бібліотечного руху. Вона є однією з фундаторок Української бібліотечної асоціації (1995) і членкинею президії УБА (від 2001) як очільниця напряму наукової й освітньої діяльності цієї професійної громадської організації. Досконалість освітньо-наукової, фахової компетентності професорки дала їй змогу не лише брати активну участь у розробленні програмних матеріалів УБА, а й посісти одне з провідних місць серед когорти викладачів-професіоналів УБА, читаючи популярний курс "Адвокація в бібліотечній сфері".

Сьогодні В. Загуменна плідно й натхненно працює професоркою кафедри арт-менеджменту та інвент-технологій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, відзначена багатьма нагородами, головною з яких є Указ Президента України, про надання почесного звання "Заслужений працівник культури України" за вагомий особистий внесок у розвиток української культури і мистецтва, підготовку висококваліфікованих кадрів (2008).

Викладачі та студенти Харківської державної академії культури щиро вітають Віру Вікторівну з ювілеєм, зичать міцного здоров'я, плідної реалізації невичерпного наукового й освітнього потенціалу, нових задумів, натхнення, теплоти родини, колег і друзів!

Основні праці В. Загуменної

1. Виникнення книготоргової бібліографії в Україні та її розвиток у XVIII ст. Збірник наукових праць : [пр. викладачів Київ. держ. ін-ту культури] / М-во культури України, Київ. держ. ін-т культури. Київ : Київ. держ. ін-т культури, 1995. Вип. 3. С. 271—275.
2. Загуменна В. В. Зарубіжна бібліографія : навч. посіб. / КДІК. Київ : КДІК, 1997. 101 с.
3. Загуменна В., Сенченко М. Концепція підготовки спеціалістів зі спеціальності 7.020.102 "Бібліотекознавство та інформатика". *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 4. С. 17—18.
4. Загуменна В. В. Концептуальна модель підготовки сучасного бібліотечно-інформаційного фахівця. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 2. С. 20—21.
5. Загуменна В. В. Національна бібліографія України : здобутки і перспективи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2004. № 4. С. 55—58.
6. Загуменна В. В., Штефан І. П. Сучасні тенденції розвитку професійної бібліотечно-інформаційної освіти. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2004. № 1. С. 21—23.
7. Загуменна В. В. Національна бібліотека Франції = Bibliotheque nationale de France. *Вісник Книжкової палати*. 2008. № 9. С. 51—52.
8. Загуменна В. В. Бібліотечна справа Данії : нотатки українського бібліотекаря. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2008. № 1. С. 48—50.
9. Організація доступу до інформації органів державної влади України в бібліотеках : програма підвищення кваліфікації працівників бібліотек / уклад. В. В. Загуменна, І. О. Шевченко. Київ : Міленіум, 2010. 24 с.
10. Загуменна В. В. Електронний журнал як засіб наукової комунікації та складова інформаційних ресурсів сучасної бібліотеки. *Бібліотечна планета*. 2011. № 1. С. 35—36.
11. Загуменна В. В. Інформаційна та виставкова діяльність : словник базових термінів. Київ : НАКККіМ, 2011. 72 с.
12. Загуменна В. В. Адвокація : представлення інтересів бібліотек : посіб. для тренерів за прогр. підвищення кваліфікації / Укр. бібл. асоц., Нац. акад. кер. кадрів культури і мистец., Центр безперерв. інформ.-бібл. освіти, Голов. тренінгов. центр для бібліотекарів. Київ : Самміт-Книга, 2012. 60 с.
13. Загуменна В. В. Відомий бібліотекознавець, педагог Тетяна Василівна Новальська. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2015. № 3. С. 4—5.
14. Загуменна В. В., Тимошенко І. В. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації бібліотечно-інформаційних фахівців у НАКККіМ. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 4. С. 43—44.
15. Загуменна В., Гранчак Т. Дистанційна освіта бібліотекарів у віртуальному середовищі : [міжнародна конференція у Вільнюсі (Литва) 7—8 черв. 2017 р.]. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 6. С. 45—47.
16. Загуменна В. В. Пашкова Валентина Степанівна. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/Пашкова%20Валентина%20Степанівна>.
17. Загуменна В. В. Адвокація як важливий напрям діяльності сучасної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 4. С. 25—28.
18. Загуменна В. В. Адвокація в бібліотечній сфері. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/Адвокація>.
19. Загуменна В. В. Науково-методична діяльність як важливий чинник розвитку сучасної бібліотеки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 2. С. 20—27.
20. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38—44.
21. Загуменна В. В., Кузьменко О. І. Інформаційно-аналітична діяльність як наукова та навчальна дисципліна: еволюція, тенденції розвитку. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 102—107.

Надійшла до редакції 30 січня 2024 року

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України
можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 74 пр. Зам. 36.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія)
розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html